N. IORGA

HOTARE ȘI SPAȚII NAȚIONALE

CONFERINȚE
LA
VĂLENII-DE-MUNTE
1938

Lucrate de D-ra M. OPREA, la Școala de Misionare
1938

www.dacoromanica.ro

N. IORGA

HOTARE ȘI SPAȚII NAȚIONALE

CONFERINȚE
LA
VĂLENII-DE-MUNTE
1938

Lucrate de D ra M. OPREA, la Școala de Misionare
1938

www.dacoromanica.ro

I.

Posibilităţile de expansiune naţională[1]

Am anunţat pentru anul acesta discutarea unei probleme foarte interesante care apasă asupra tuturora. Într'o anume vreme sunt lucruri a căror apăsare o simte fiecare ; câteodată aceasta poate fi materială, iar alte ori morală. E apăsarea unei idei pe care am zice că o simţi pe umeri. Tot viitorul îl prevezi ameninţat de idei pe care le poate crede întreaga societate sau numai unii ; idei care sunt adeseori destul de puternice spre a nu te lăsa nici să răsufli de pe urma lor. Ele par logice, dar nimic nu e mai periculos în viaţă decât falsa logică ce te prinde. Formula fiind uşoară, de multe ori te poţi înşela, crezând că şi ideia ce o cuprinde dedesupt e bună.

Sânt deci idei care stau în calea liniştii omenirii şi care pot provoca cele mai mari nenorociri, cele mai groaznice cataclisme. În momentul de faţă, iată care este ideia pe care am intenţia s'o desluşesc şi s'o combat pe basă istorică. Căci ideile se pot combate, opunându-li alte idei, nu totdeauna cu folos. Dar, când arăţi cum s'a format o ideie, când te ocupi de lucrurile de la care a plecat ea şi o urmăreşti pas cu pas, atunci îi prinzi greşala, pe când dacă te uiţi numai la resultat, el nu ţi spune taina greşelii pe care o poţi prinde numai dacă urmăreşti ideia în mod istoric.

E ca şi în casul doctorilor cari, dacă s'ar interesa de tot trecutul bolnavilor, dacă ar cunoaşte

[1] Resumat de Maria Ciorea.

www.dacoromanica.ro

toate bolile de care au suferit ei mai înainte, dacă ar exista un carnet sanitar cu înşirarea acestora, atunci nu s'ar mai recomanda atâtea medicamente şi regimuri inutile.

Aşa e şi cu greşelile ce se fac în lumea ideilor, care trebuiesc luate de la începutul lor. Cercetând lucrurile istoric, mai vezi că pot fi şi alte soluţii decât cele date. Sânt probleme care au fost soluţionate în anume fel la 1600, la 1800 şi, dacă aceste soluţii au fost bune atunci, ele se pot potrivi şi acum.

Care este ideia greşită ce trebuie combătută nu nu numai ca tulburătoare a păcii, ci şi ca o ideie ce ameninţă civilisaţia şi face antipatice naţiuni ce pot fi qrivite şi preţuite altfel? E ideia necesităţii de spaţiu pentru o naţiune, ideia de „ Raum ", cum spun Germanii. Un popor are nevoie de spaţiu şi toţi ceialalţi sunt datori să se dea în lături. Cu cât ar întinde el mai mult coatele, cu atâta vecinul trebuie să se strângă, ba i-ar face un serviciu şi mai mare dacă ar dispărea cu totul, şi eşti gata să-l ajuţi. Poporul însuşi care este alături nu interesează. Ţie îţi trebuie pământ şi e necesar să-l ai.

Afară de limitele patriei sunt revendicările teritoriale ce le ridică o naţiune pe drept sau pe nedrept, Odinioară, se mergea mai departe: un popor avea dreptul să ceară un teritoriu pe basa unor tradiţii istorice. Eu însă nu cred în acest drept: chiar dacă ai avut aceste teritorii şi chiar dacă aveai posibilitea să le întreţii atunci, scăzându-ţi se pe urmă energia, cum poţi veni să reclami acest drept numai pentru că odinioară te-ai putut întinde până acolo?

La un congres am discutat cu un tânăr profesor german asupra sensului Imperiului zis german, care în esenţa lui adevărată nu era decât Imperiul Roman. În Evul Mediu nu existau imperii pe naţiuni. Nu se putea alcătui un Imperiu German în Apus, iar în Răsărit nu putea fi un Imperiu al Grecilor, al

www.dacoromanica.ro

Sârbilor sau al Bulgarilor. El e tot Imperiul Roman servit de o naţiune sau de alta. Profesorul german. spunea însă că şi el crede în universalitatea Imperiului, dar adăugia că Imperiul universal e în legătură cu naţiunea germană.

Iată cum se poate presinta o revendicare pe nedrept a unui popor asupra unor teritorii. Alt cas e următorul: cartea mea de „Istoria Românilor" se chiamă „Istoria Românilor şi a romanităţii orientale", ceia ce se potriveşte mai ales pentru volumele de la început. Într'adevăr noi represintăm aici singuri, ca latinitate, ceia ce represintă în Apus toate popoarele romanice.

Noi ocupam odinioară o hartă mult mai largă. În Sudul Dunării numai ţărmul mării era grecesc şi prin unele văi se mai găsiau elemente traco-ilire neromanisate; încolo toată lumea vorbia o limbă romană. Noi am fost înainte mult mai numeroşi. Sârbii au de multe ori tip romanic, capete de o frumuseţă clasică romană. Pe o veche hartă a regiunilor sârbeşti se întâlnesc adese ori nume romane. Nici pe departe noi nu putem reclama, afară de unele teritorii, atâta romanitate câtă găsim la Sârbi. Limba sârbească se deosebeşte de fondul slav prin anume îndulciri romane. Belgradului îi spun Biograd, relativul e „kao", într'unul din cele trei dialecte şi, îndată ce vedeţi într'o limbă neromanică acest *o* sau un *a*, trebuie să vă întrebaţi dacă nu avem a face cu o populaţie romanică. În Tirol se vorbeşte o limbă germană localisată şi armonisată care face să se simtă populaţia romanică din fund, peste care s'au aşternut elementele germane.

În Peninsula Balcanică noi eram odinioară până jos de tot. Până la Adriatică, se vindea brânza românească, în piaţa din Ragusa. Cutare învăţat croat Kukulievici nu e altceva în nume decât Cucul, iar în documentele slave sânt atâţia Radul, etc. Aşazişii Morlaci nu sânt altceva decât Vlahii de la

www.dacoromanica.ro

mare şi ei se urcau până sus în Croaţia. Până azi spre Varna sunt ciobani cari până la zece, douăzeci numără româneşte. Aceştia sânt ciobani români cari s'au pierdut în populaţia bulgărească. Ciobanii români mergeau odinioară până la Muntele Athos şi există din Evul Mediu un ordin prin care li se interzicea să vină cu brânză la mănăstiri, deoarece îşi aduceau nevestele şi fetele, care erau oprite să pătrundă acolo. Toată Tesalia era românească. Tricala are şi nume românesc: Târca, Salonicul, tot aşa: Sărună, iar Larissa e şi Larsa românească. Şi Vlahernele, o suburbie din Constantinopole, este în legătură cu Vlahii. La început Vlah însemna Român şi pe urmă se ajunge să însemne cioban sau păstor. De la o vreme numele unor popoare ajung să însemne numele unei ocupaţii („meşterul neamţ", „nemţoaica" la copii). Vlahernele e acelaşi lucru ca, la Iaşi, Păcurarii, care era locul unde veniau păcurarii ciobani, cari n'au nimic a face cu păcura, cum s'ar crede.

Cât de larg ne-am întins se vede din faptul că în Moravia şi azi se păstrează cuvinte româneşti în graiul ciobanilor. Spre Răsărit noi am ajuns nu numai până la Nipru, ci până la Bug. Sânt şi acum ciobani români în Crimeia, iar Ruşii i-au colonisat până la apa Amur.

Un ambiţios Român de-al nostru ar putea spune că trebuie să ne întindem până acolo unde au existat elemente romanice în Orient.

Alt cas de revendicare a drepturilor unei naţiuni este cel de mai jos. Pentru Maghiarii cari au rămas în Ungaria este o întreagă tragedie. Vechiul Stat al Sf. Ştefan, Statul apostolic cu misiunea de la Papă de a creştina pe toţi păgânii, Statul acesta se putea întinde şi în Asia şi foarte mulţi azi nu pot să se împace cu ideia Ungariei naţionale, pe care o socotesc „mutilată". Iată dar o cerere de spaţiu care se sprijină pe faptul că un popor în

www.dacoromanica.ro

calitate de stăpânitor a fost undeva, dar se uită că lucrurile s'au schimbat, că locurile acelea nu se mai pot cuceri. Ba se poate întâmpla ca o populaţie să fie silită să părăsească regiuni pe care nu le mai umple cu populaţia. Aceasta s'ar putea petrece, din nenorocire, în Banat, unde populaţia românească se împuţinează, şi nu în folosul Maghiarilor sau al Germanilor, ci al Ţiganilor. Franţa de asemenea este plină de o populaţie străină, care poate dăuna drepturile teritoriale ale Statului Prin Sud se strecoară, fără duşmănie, o populaţie italiană, iar la Paris şi aiurea în oraşe s'au aşezat rând pe rând. Poloni, Marocani, Spanioli, Români, etc. În oraş şi în jurul lui se găsesc astfel vre-o 25.000 Români, întrebuinţaţi la munca cea mai grea, iar Statul român nu se interesează de ei, pe când pentru Poloni Statul lor se îngrijeşte continuu.

Iată un fel de a-şi manifesta un popor dorinţa de stăpânire a unui teritoriu pe basa unei tradiţii istorice. Dar este o ameninţare ce vine de la unele popoare fără acea basă istorică. Se presintă chestiunea aşa: „noi nu încăpem acasă ; prin urmare voi trebuie să ni faceţi loc la voi". Ar fi ca în Rusia Sovietică unde se dă atâta loc câţi membri are familia ; când o familie este mai numeroasă, ea primeşte de la Stat un spaţiu mai întins.

Sânt trei popoare care reclamă întinderea spaţială: două făţiş, al treilea pe ascuns, şi ar fi al patrulea care mâne ar cere acelaşi lucru. Germanii vor „Raum" în Răsăritul Europei. Ungaria va trebui să cedeze ; cu toate că azi i se măgulesc anumite slăbiciuni, ea va trebui să sfârşească făcând loc expansiunii germane, cu atât mai mult, cu cât există multe elemente germane mai ales spre Burgenland şi chiar la Buda, alături de populaţia sârbească. Când Buda a fost luată de Turci, elementul maghiar a dispărut într'o măsură oare care şi au fost aduse elemente slave, iar recuceririle

www.dacoromanica.ro

austriacă a căutat să înlăture revenirea ungurească. După Ungaria urmăm noi, la cari dacă sânt elemente germane: Saşi, Şvabi. Basarabenii germani, Germani în oraşe, nu înseamnă că trebuie să se întindă Reichul până aici. Va veni apoi rândul Sârbilor, cari prin d. Stoiadinovici, deocamdată, sânt în foarte bune legături cu Germanii. Pe când d. Goering se presintă ca un bun „cunoscător" al Iugoslaviei, pentru o visită, ministrul iugoslav afirmă că oameni de-ai lui au făcut parte din armata lui Frederic al II lea. Doar când, pe vremea lui Frederic-Wilhelm regele sergent, se adunau oameni lungi de pretututindeni pentru armata prusiană.

Vor veni apoi Bulgarii, Turcii, şi mai ales Rutenii, cari sânt pe prima linie a celor ce trebuie să dea spaţiu pentru întinderea Germanilor.

Planurile acestea nu se ascund, şi programul german rămâne să fie înfăptuit cândva. Iaponesii îşi pun însă în aplicare planul chiar acum. Ei au toate elementele necesare pentru a o putea face. Un popor harnic, înzestrat cu tot felul de calităţi pentru a putea birui. Francesul, de exemplu, are nevoie, de hrană bună, el lucrează numai anumite oare şi nu trece peste limita fixată pentru muncă ; cunoşteţi casul pacientului bolnav care a murit din causă că, în momentul când i se făcea operaţia, personalul a constatat că a trecut oara de muncă. Pe când Iaponesii sânt oameni foarte răbdători, stând la muncă atâta cât vrei să-i ţii, iar, dacă este vorba de mâncare, se mulţămesc cu o nimica toată. Ei izbutesc să biruie pe toţi prin viaţa lor uşoară şi prin şiretenia lor peste măsură de mare.

Popor inteligent, harnic, viteaz, având toate resursele, nu mai încap acasă şi iau deci Manciuria, creiază Statul Manciuko, iar în ultimul timp au sărit pe capul Chinesilor, cari se apără spărgând digurile şi înecând mii de oameni. Dacă însă Chinesii vor birui, atunci primejdia va fi din partea lor, căci

www.dacoromanica.ro

nici ei nu încap acasă, şi deci noi, Europenii, vom fi nevoiţi să dăm Chinesilor din teritoriul nostru. Ei locuiesc une ori în bărci pe râuri, şi condiţiile lor de viaţă sânt tot aşa de simple ca şi la Iaponesi. Mănâncă foarte puţin şi foarte prost, se hrănesc cu orez fiert fără sare, având numai nişte ierburi marine bogate în iod, înghit tot felul de paste rău pregătite, tot felul de comprimate. Chinesii trăiesc deci în împrejurări foarte reduse. Petrecerile lor sânt de o simplicitate neînchipuită.

Când vor porni aceştia împreună cu sutele de milioane din India, când lumea de acolo îşi va reclama drepturile asupra regiunilor europene, ce va fi atunci? Câte masacre nu se vor înfăptui, pe basa acestei teorii a spaţiului ce trebuie ocupat de cei mulţi? Toţi vor trebui să se dea în lături când vor veni marele masse fără niciun drept istoric.

Aceasta poate fi o primejdie pentru civilisaţia umană în două feluri: rasele inferioare se vor revărsa asupra Europei, iar, dacă popoare vor trebui să piară, civilisaţia va pierde prin exterminarea unor naţiuni cu care s'ar distruge şi posibilităţile lor de creaţie. Căci civilisaţia umană este cu atât mai bogată, cu cât sânt mai multe naţiuni ce se manifestă. Posibilităţile de cultură ale popoarelor împiedecate de a se manifesta deplin pot fi incalculabile. Dar se pune întrebarea dacă un popor numeros care are un Stat organisat, are o cultură, mijloace tehnice necesare, simte neapărata nevoie să pătrundă, cucerind, în pământul altora sau îşi poate găsi şi altă cale de întindere a vitalităţii.

---

www.dacoromanica.ro

II [1].

Înalt Prea Sfinţite şi domnule Ministru,
iubiţi ascultători,

Visita pe care o primim astăzi mă îndatoreşte să arăt puţinul pe care l-am putut face la Văleniide-Munte Părintelui Colan, cu care am şi legături sufleteşti mai vechi, căci Preasfinţia Sa este elevul fostului mieu cumnat, mort în războiu, Alexandru Bogdan, aşa încât aceasta creiază raporturi dintre acelea care nu se pot nici defini şi nici uita.

Deocamdată, vă amintesc în câteva cuvinte ceia ce s'a spus în lecţia precedentă, care nu trebuie confundată cu lecţia de deschidere, în care s'au tratat alte lucruri.

Este o mare primejdie în momentul de faţă pentru popoarele care au ajuns să-şi aibă, pe sfântă dreptate, hotarele lor, stropite în ultimul războiu cu atâta sânge.

Sânt în adevăr naţiuni care invoacă drepturi istorice, ele se pot însă discuta, sunt naţiuni care nu mai au atâta putere de viaţă, dar nu vor să uite unde au fost odată şi cer, prin urmare, să revină acolo, ceia ce acela care în puterea dreptului său de viaţă, de vechiu locuitor al pământului, are tot dreptul să tăgăduiască: „eu am muncit aici şi ai miei au muncit înainte de mine; de când se po-

[1] După note stenografice.

www.dacoromanica.ro

menește, noi sântem aici, iar d ta, în puterea unei cuceriri, ai fost cândva aici, dar nu ai pus în locul muncii noastre munca d-tale ; prin urmare, toate hârtiile, toate hârțoagele, toate pergamentele și toate pecețile ce sânt la d-ta, pot să fie un sprijin pentru o pretenție, dar nu vor fi niciodată o bază pentru o realitate și mai ales pentru o realitate pe care noi s'o recunoaștem ".

Așa este când se vorbește de dreptul istoric. De exemplu, acesta e casul cu Germanii, în puterea Vechiului Imperiu Roman de națiune germanică, deși titlul de Imperiu Roman de națiune germanică s'a dovedit că nu este chiar așa de vechiu, ci mai mult din epoca modernă ; însă sensul este acesta: Imperiul era roman dar avea sprijinuri germanice. Germanii pot să vină pentru a spune acum: ai noștri au făcut atâtea drumuri în Italia, regii noștri s'au încoronat și cu coroana regilor lombarzi la Monza și cu coroana Cesarilor romani la Roma ; prin urmare, noi am avea oarecare drepturi în Italia.

Acum, evident, lucrurile acestea nu se mai spun fățiș. Aceasta din causa legăturii de alianță, atât de puțin naturală după mine, din așa-numita „axă" între Roma și Berlin. Dar acestea se cam spuneau când apărea Wilhelm al II-lea la Veneția pe corabia lui albă și se înfățișa ca un fel de moștenitor al lui Frederic Barbă-Roșie, precum, când a fost la Ierusalim, se arăta ca moștenitorul lui Godefroi de Bouillon și, dacă ar fi fost în India, s'ar fi proclamat moștenitorul lui Alexandru-cel-Mare, de și, acólo, nu ar fi avut niciun fel de drept ; dar nu este mai puțin adevărat că se simția în Italia avalanșa aceasta care stătea să se prăvale din ținuturile germane asupra ei. Acuma, evident că lucrurile acestea se ascund și în visita pe care a făcut o la Roma d Hitler, care de sigur a cetit și multă filo-

www.dacoromanica.ro

sofie şi s'a deprins a scrie, dar până la discernământul subtil dintre lucrurile ce trebuie spuse, care iese numai dintr'o cultură sistematică, dint'ro obişnuinţă disciplinată cu cărţile, mai este drum, a amestecat la un moment, în discursul său italian, recent, şi amintirea Sfântului Imperiu Roman de naţiune germanică cam în felul următor: ai miei au venit aici în calitate de cuceritori ; dar eu nu râvnesc la hotarele d-voastră, graniţile care s'au tras sânt graniţe definitive: o declar eu aici. Poate să declare graniţile definitive, pentru că aşa crede el, dar el este un om trecător şi poate veni altul, care să aibă alte păreri şi care nu se poate angaja la ceia ce a spus înaintaşul, dar încă stăpânitorul prin revoluţie şi fără moştenitor din trupul său şi potrivit unei legi, aşa cum este Hitler. Pe Italieni i-au cam supărat lucrurile acestea. Ei judecă aşa: foarte amabil d. Hitler, când ni-a spus că graniţile acestea nu se schimbă, pe garanţia sa. Dar aceasta este cam aşa: ca şi cum ai merge într'o pădure şi să apară de odată un om grozav care spune: eu, dacă vreau, te desbrac până la piele şi, dacă simt nevoie, îţi mai frâng şi gâtul, însă sânt un om foarte bun, foarte cum se cade şi, cum arăţi, apoi, a fi un om foarte simpatic, prin urmare să ştii: atâta vreme cât conduc eu întreprinderea, poţi să mergi şi în mijlocul nopţii prin pădure. Dar celălalt poate să răspundă: mulţămesc foarte mult de această asigurare, dar nu văd de ce poate să se întâmple ca eu să fiu atacat în pădure, sau de d-ta sau de altul.

Astăzi sânt încă multe drepturi de acestea „istorice". De exemplu, la Berlin există persoane care îşi aduc aminte de vremea când Cavalerii Teutoni stăpâniau anumite ţinuturi care aparţin în momentul acesta Poloniei. Cavalerii Teutoni nu au însă nimic a face cu Imperiul Roman de naţie germanică. Ei erau un Ordin călugăresc de caracter

www.dacoromanica.ro

universal în teorie. De fapt în acest Ordin se putea să între şi un Frances. Căci Ordinele cavalereşti sânt în esenţa lor internaţionale ; după cum putea să între şi un German în Ordinul Ospitalierilor şi al Templierilor, tot aşa putea să între şi un Frances în organisaţia teutonică. Naţiunea, această era aşa la început, dar nu e şi o stringenţă logică pentru a rămânea aşa totdeauna până la capăt. Şi se mai adaugă : au fost şi alţi cavaleri, Cavalerii ensiferi „Schwertträger", aşa-zişii „Purtători de spadă", cari stăpâniau unde sânt acum Statele baltice care vin între Finlanda şi Polonia, Estonia, Letonia, Livonia, cărora li dorim tot viitorul, căci ele se sprijină pe bază naţională. Aceste State au limbi, pe care nimeni nu le poate învăţa uşor (am primit de curând şi eu o carte despre Estonia, cu costume populare ca la noi), limbi foarte vocalice, însă rar om trebuie să fie acela care să înţeleagă şi să scrie în limba estoniană. Dar Dumnezeu ştie care este viitorul lor. Deocamdată, Germania îşi aminteşte însă că au fost pe acolo şi Cavaleri ensiferi. Şi îşi poate aduce aminte, tot pe basa aceasta istorică, că, înainte de a se forma deplin Rusia de la Chiev şi mult înainte de a se crea Rusia cealaltă, de la Moscova, care aceasta este de caracter mongolic, — lucru care se simte şi acum, ca şi în căciula de la încoronarea Ţarilor, în numele monedei înseşi, în aplecări care se observă şi la Soviete, căci de fapt cetăţeanul Stalin nu este altceva decât cel mai puternic moştenitor al lui Ginghiz-Han, cu deosebirea că nu are niciun fel de religie şi nu este naţional, fiindcă „naţiunea" aceasta a Sovietelor nu are un caracter naţional, ci unul local întâmplător, — îşi poate aduce aminte, zic, că întemeietorii de la Chiev aveau un nume rusesc, dar în acelaşi timp şi unul scandinav şi pentru anumite planuri pangermaniste de viitor Scandinavia este deci în raza de acţiune a unei întinderi a Germaniei, care se crede chemată să îndeplinească cele mai înalte rosturi în

www.dacoromanica.ro

istorie. Şi, atunci, iată, se poate merge la Chiev foarte bine şi pe basa dreptului istoric, în numele strămoşilor cari erau Scandinavi şi cari au dat o disciplină militară organisaţiilor, slave, care erau împrăştiate şi răzleţe. Deci în numele creatorilor venim şi ne instalăm la Sfânta Sofia din Chiev. Oraşul a fost supt influenţa bizantină, dar, dacă nu este nimeni care să reclame ceva acolo, pe basa Bizanţului, Germanii o pot face pe basa originii lor: ca întemeietori ai Statului chievian, cer stăpânirea Rusiei apusene.

În lecţia precedentă spuneam că nu este aici primejdia cea mare. Erorile în acest domeniu le pot combate istoricii: ei îndreaptă. De obiceiu se îndreaptă între dânşii, şi, anume, acela care ştie mai puţin îndreaptă pe acela care ştie mai mult: fiind mai tânăr, îşi poate permite să aibă acea atitudine, pe care nu a avut-o cel bătrân în tot cursul vieţii. Dar istoricii, în puţinele puncte în care se înţeleg, pot învăţa şi pe ceilalţi şi ei au dreptul de a scutura de mânecă pe cine-şi face ilusii. De sigur însă că d. Goering şi d. Goebels nu pot merge până acolo încât să se atingă de părerea însăşi a conducătorului Statului cu aspiraţii universale, spunând: la cartea de istorie stă altfel. S'au mai întâmplat totuşi rectificări de acestea la Suverani şi, fiindcă sântem aici oarecum în familie, amestec şi unele amintiri personale cu caracter de anecdotă.

Iată două: una în legătură cu raporturile, de care sânt foarte mândru, pe care le-am avut cândva cu regele Carol I-iu, care a fost fără îndoială un mare rege, dar care avea anumite păreri ala sale, la care ţinea foarte mult şi nu-i plăcea să fie contrazis. Acum, eu sânt un om dintre aceia cari, când am dreptate sau când cred că am dreptate, îmi permit, într'o formă cuvincioasă, orice contrazicere faţă de oricine. Nu voiu uita două discuţii de acestea cu răposatul nostru Suveran. Una privia

www.dacoromanica.ro

o carte a lui Pierre de la Gorce cu privire la Domnia lui Napoleon al III-lea. Carol I-iu era foarte bucuros că Memoriile redactate pe basa însemnărilor sale sânt citate în această Istorie a lui Napoleon al III-lea. Vorbind de cartea aceasta i-am spus: „Ştiu, e cartea lui Pierre de la Gorce". Regele Carol a obiectat: „Nu e aşa". Ce puteam răspunde! „Iertaţi-mă, Maiestate, dar există numai o altă carte, tot despre Napoleon al III-lea, care nu se ceteşte, o carte de polemică gazetărească, a lui Taxile Delord." Regele Carol a trecut în odaia de alături, a adus cartea însăşi a lui Pierre de la Gorce şi mi-a arătat-o. — Maiestate, e Pierre de la Gorce.

A doua amintire, care este şi ea în legătură directă cu mine. Se descoperise o scrisoare a lui Vodă-Ştirbei, Domn al Munteniei, în care era vorba tocmai de Carol I-iu: se pare chiar că era adresată către dânsul, după ce Ştirbei nu mai era Domn. Pentru tipărire trebuia să întreb şi pe rege, cum nu se putea altfel, şi atunci i-am cerut voia. Mi-a dat-o, iar după aceia a adaus: „A fost un Domn foarte bun, nu sămăna cu Vodă Bibescu, care a fost foarte rău"; şi Carol I-iu a explicat: „A fost foarte rău, fiindcă a vrut să mă răstoarne pe mine". Ceia ce era puţintel adevărat, dar mai ales pentru fiul lui Bibescu, căci fostul Domn, din partea sa, a avut o atitudine foarte înţeleaptă. Apoi a observat: „Ştirbei era bun, dar era multă umilinţă atunci".

Eu, în materie de istorie românească, nu recunosc epoci de umilinţă şi mă supăram totdeauna când odinioară răposatul Dimitrie Sturza spunea: „S'a făcut România aşa de frumoasă din două ţărişoare". Cuvântul acesta de „ţărişoare" îmi suna rău la ureche. Şi atunci i-am spus regelui: „De sigur, Maiestatea Voastră a făcut lucruri foarte mari, ajutat şi de clasa conducătoare din România, o clasă admirabilă de boieri, dar pe vremea aceia era foarte greu,

www.dacoromanica.ro

fiind o dublă ocupaţie, şi rusească şi austriacă, triplă, am putea spune, dacă adaug şi pe cea turcească. — Da, dar era o epocă de umilinţă. Nu ştiu cât a continuat aceasta.

Alt cas, dar în legătură indirectă cu mine, este acesta: Regele nostru, ale cărui aşa de frumoase cuvinte le-aţi ascultat la cantină, în telegrama pe care ni-a adresat-o, e socotit că ar fi fost elevul meu. Nu a fost elevul meu, fiindcă eu n'am crescut niciodată pe nimeni în particular, — ca profesor al naţiunii, da —, afară de cineva care pentru un moment este bine să nu vorbim de dânsul, cineva căruia îi păstrez multă afecţiune şi care venia la mine de multe ori; zburdalnic fiind, mama sa îmi recomanda să-l îndrumez. Îmi făcea foarte mare plăcere că-i dădeam lecţii. Nu-i dădeam să înveţe pe de rost, ci-i ceream să mi arăte dela cine a auzit. Dacă e de la Ureche, să pună în parentesă: Ureche. dacă e de la mine, să pună: Iorga, iar, dacă e de la dânsul, atunci să pună numele şi titlul lui.

Odată, i-am vorbit de Evrei şi l-am pus să-mi arăte ce crede despre dânşii. În tesa scrisă spunea: „Fiindcă am făcut războiul şi nu ni-a mers bine, cum ni se vor cere despăgubiri de războiu, propun să li acordăm drept despăgubiri pe toţi Evreii din România".

Dar este vorba nu de persoana pe care n'am numit-o, ci este vorba de Regele nostru, care se poate întâmpla să fie chiar rudă de aproape cu aceastăă persoană.

Într'un rând, ca Prinţ Moştenitor a fost trimes la Berlin, contra părerii mele. Asistase la lecţiile mele de la Universitate, stând pe catedră lângă mine din causa situaţiei Sale înalte; dar, încă odată, profesor particular n'am fost, fiindcă n'am fost al nimănui şi nu există niciun motiv să fiu, prin urmare, în acest cas.

Wilhelm al II-lea ştia totul şi s'ar putea zice

www.dacoromanica.ro

eeia ce s'a spus de un mare învăţat frances, Evreu de origine, dar care ni-a păstrat totdeauna sentimente foarte bune, Salomon Reinach: „Il sait tout, il sait tout à la perfection, mais il ne sait que cela". („Ştie totul, ştie la perfecţie, dar nu ştie decât atât"). Prin urmare, aşa este şi cu Wilhelm al II-lea. A început să vorbească despre Albanesi.

Împăratul spunea că Albanesii se scoboară din Pelasgi. Prinţul Carol atunci a obiectat: „Nu se trag din Pelasgi", — l-a contrazis deci pe Wilhelm al II-lea, lucru foarte rar — „ci se trag din Iliri". Atunci marele interlocutor îl fulgeră cu privirea şi-i spuse: „De unde ştii?" — „Ştiu de la profesorul mieu, care, când vorbeşte de o chestiune, o cunoaşte". Cineva care era pe acolo mi-a povestit lucrurile acestea; prin urmare, am convingerea şi o pot afirma, că e autentic.

Lăsând la o parte astfel de casuri când un istoric poate corecta pe un atot puternic al lumii, în lecţia trecută am arătat primejdia pe care o represintă ţările care cer „spaţiu" şi am enumerat trei, care urmăresc aceleaşi scopuri. După această teorie, — fiindcă a ajuns să fie una, — se spune că orice popor are o patrie, dar el vrea sa aibă, cum cere şi omul, o fereastă şi prin această fereastă să scoată capul ca să răsufle în afară. Dar aici este greşala. Ce ar fi, dacă vecinul, care are o fereastă şi, din moment ce o are, o poate închide sau deschide pe locul mieu şi are voie să scoată şi capul, ba se poate întâmpla chiar să fie un avantagiu când vecinul sau vecina, mulţămită unor anumite însuşiri fisice, ar scoate capul pe fereastă, lucru plăcut de privit, ce ar fi dacă, fiindcă a scos capul pe fereastă, ar zice: vreau să scot şi picioarele. Iar, dacă scoate şi picioarele, vine şi se aşează în grădină şi spune: acesta este locul mieu fisic de expansiune. Când nu-mi este cald, stau acasă la mine; când îmi este cald, mă duc să stau la d-ta în grădină, să-ţi um-

www.dacoromanica.ro

blu la gheţărie ori să pun servitoarea să-mi aducă un păhar cu apă şi să comand ce-mi mai trebuie mie. Lucrurile acestea nu merg în domeniul particular. Dar în domeniul naţional sânt persoane care cred că merge, că aşa şi trebuie, şi spun: poporul german are nevoie de „Raum", de „loc" şi locul îl caută oriunde. Dacă eşti în calea lui, e rău, pentru că dispari, sau chiar el însuşi, vecinul, te ajută să dispari. Ori te strângi într'un colţişor şi devii „Kulturdünger", adecă un gunoiu cultural, pe care se ridică o civilisaţie superioară. Aşa spun Germanii noştri.

Va să zică, iată un popor care cere acest lucru, dar alături de acest popor mai sânt unii cari cer aceasta, Iaponesii, cari nu numai cer, dar sânt chiar la faţa locului, în grădina vecinului.

Vecinul a dat drumul apelor şi a înecat o parte din familia lui numai să se ducă musafirul. Dar Chinesul, când va învăţa istoria, va lua lecţii de la Iaponesi şi va spune: Da, Iaponesii sânt foarte numeroşi, dar noi sântem încă mai înghesuiţi acasă la noi; locuim doar şi în râuri, iar, dacă se va ajunge la o siguranţă mai mare în ceia ce priveşte plutirea în aier, atunci Chinesii vor ajunge să aibă locuinţi cu mai multe rânduri acolo în aier, aşa încât, când se va uita cineva de jos, în loc să vadă cerul, nu va privi decât mai multe rânduri de Chinesi şi peste aceştia mereu alţii, până vor ajunge în stratosferă, fiindcă aşa cere înmulţirea populaţiei.

În Italia este de sigur prea multă lume, şi o lume extrem de simpatică se înmulţeşte extraordinar. Acesta este şi ordinul d-lui Mussolini, care este urmat de toată lumea. Sânt oameni care trăiesc foarte greu, nu mai ştiu unde să-si găsească pânea, dar cu toate acestea, odată ce înmulţirea face parte dintr'un program al d-lui Mussolini, care a făcut atâtea lucruri mari, îşi spun: noi trebuie să o facem.

Am fost de curând la Veneţia; ce copilăret este

www.dacoromanica.ro

acolo nu-şi poate nimeni închipui. Li dădeam bomboane pe fereastă, şi apoi se adunau foarte mulţi, şi, de când se sculau, strigau afară: „Padrone, ciocolatta!" până la ultimul copil. Eu mai ostenisem; dar a venit unul din fiii miei de la Roma şi a înoit comedia. Oamenii aceştia evident nu încap ; sânt cartiere extrem de aglomerate. Deci, — loc pentru spornici —, iată principiul, pe care nu Italienii l-au pus întâiu în circulaţie, ci Germanii. Atunci, mi-am pus o întrebare, şi am aruncat o formulă, pe care o menţin şi o voiu explica într'o serie de lecţii, care va putea fi şi mai lungă: în tendinţa firească de expansiune trebuie neapărat cucerirea şi lupta?

Am dovedit că nu în prima lecţie, chiar pe calea istorică, mult mai bună decât calea logică şi decât cea romantică, poetică, pentru a resolvi orice chestiune. Vezi de unde au plecat lucrurile şi atunci le înţelegi mai bine.

Nu este vorba de cât ai şi cât vrei să ai, şi astfel, pentru locul în care simţi nevoia a te muta calci peste orice drept, peste orice scrupul de umanitate pentru a te instala. Un popor, de sigur nu are dreptul să arunce o astfel de teorie. Vecinul poate să spună şi el: dar dacă îmi vine mie în minte, într'un moment când d-tale ţi-e greu, să-ţi aplic eu teoria „Raum"-ului? Ce cauţi d-ta la mine, să caut şi eu la d-ta. Sânt popoare care se înmulţesc şi mai mult, lucru la care nu se gândesc Germanii, şi statisticile arată o oarecare scădere a înmulţirii populaţiei germane, dar nu arată o scădere a înmulţirii populaţiei polone.

Iar Polonii, cari işi amintesc şi de ceia ce înseamnă în trecutul lor Gnezno şi Poznan, ar putea să aplice Germanilor aceiaşi teorie.

De altfel, şi în interiorul ţărilor teoria „Raum"-ului cată a se aplica. Atunci nu mai este vorba de un alt Stat, ci de o anumită categorie din populaţie, care continuă să ridice anume pretenţii. Iată una

www.dacoromanica.ro

care se ridică de multă vreme în Polonia, şi acum în urmă, — ceia ce m'a făcut să-mi aduc aminte că am fost antisemit — a început a se face şi la noi. Am fost şi eu, nu odată, la Varşovia şi este recomandabil să meargă cineva acolo, ca să vadă monumente foarte interesante ale unui popor care e azi în plină expansiune, dar nu strică să meargă şi în cartierul evreiesc. Este acolo ceva care nu se poate închipui. De dimineaţă până seara toate străzile şi toate ferestile sânt pline de o populaţie care nu face altceva decât să aştepte un câştig care de obiceiu nu vine şi care, dacă ar veni, se aruncă o sută asupra lui, aşa încât clientul se supără şi fuge de toţi.

La fiecare fereastă iese câte trei, patru capete, şi strada este ocupată de bărbaţi şi femei, îmbrăcaţi în costumele vechi, care la noi nu se mai poartă, se mai întâlnesc doar în Basarabia şi în Bucovina, şi trebuie să respecţi costumul, căci dacă te, uiţi curios, omul te priveşte sfidător ca pe unul care nu apreciezi valoarea estetică a acestui costum. Sânt şi femei care-şi aplică vechiul sistem, după care, când se mărită, se rad pe cap şi-şi înlocuiesc părul cu o perucă.

Ei au ajuns a spune: noi avem dreptul să ne întindem şi aiurea ; nu mai vrem numai acest ghetto. Ghetto-ul ni este patria, iar restul este „Raum"-ul pentru noi.

Aşa au făcut şi la Veneţia. Acolo ei au o veche sinagogă, pe care am visitat-o şi eu. Eram cu mai mulţi prieteni şi doamne brune cu nasul supţire, care aveau o vagă asămănare cu rasa evreiască, iar eu cu o barbă ca de rabin, aşa că într'un moment au crezut că sântem de ai lor şi s'au bucurat. Foarte amabili, ne-au încunjurat şi ne-au poftit acolo, în sinagogă. În cartier este ceva ce nu se poate închipui, o murdărie fără păreche: toate rămăşiţile se adună în mormane şi nu se răscolesc cu furca,

www.dacoromanica.ro

ci cu degetele. Toţi copiii stau pe scări şi în stradă. De altfel foarte patrioţi: nu e scris nicăiri mai mult decât acolo: „Viva Mussolini" şi toate formulele fasciste. La sfârşit însă, când s'au convins că nu sântem Evrei şi au cerut în zădar o plată pentru o conducere pe care noi nu o dorisem, am plecat întovărăşiţi de inprecaţiuni. Dar, îmi spunea un scriitor veneţian: în ghetto au rămas numai Evreii cei proşti, cei deştepţi au trecut în Veneţia însăşi şi au mâncat pe patricieni.

Vă aduceţi aminte, mai anul trecut, cum cineva din conducătorii Evreilor de la noi a spus: „Ce vă plângeţi voi, Românii? Sântem două rase deosebite şi este lupta între ele; noi sântem mai spornici, mai harnici, mai economi şi noi avem nevoie de spaţiu; peste ce avem, o să mai luăm". Acum am auzit că s'a mutat în Franţa de pe urma declaraţiilor făcute, la care eu am răspuns cu o serie de articole, publicate supt titlul: „Iudaica".

Vedeţi, teoria se poate aplica de la Stat la Stat, de la un popor care are un Stat faţă de celălalt, dar se poate aplica şi în interior. Dar nu se poate cere nimănui s'o admită. Se poate să răspundă şi cel ameninţat, cu aceiaşi teorie, dar în folosul său, nu în folosul celuilalt. Dar mie mi se pare că un popor are într'adevăr dreptul să afirme un lucru, vitalitatea sa şi să-i tragă consecinţile, rămânând ca înţelepciunea acelui popor să găsească şi căile pe care se poate duce la îndeplinire idealul care resultă din constatarea acestei însuşiri.

Fiecare om într'o societate, fiecare grupare naţională într'un Stat sau într'un complex întreg de State represintă un grad oarecare de vitalitate. Aşa ajungem la miezul însuşi al lucrurilor, şi iată teoria care se opune teoriei „Raum"-ului: teoria vitalităţii, rămânând să vedem în lecţiile următoare în ce fel până acum s'a manifestat vitalitatea.

Oamenii au putut trăi astfel fără război, numai prin

www.dacoromanica.ro

manifestarea vitalităţii, care nu tinde la uciderea nimănui. Observ însă că aici, în România, ni facem o socoteală foarte greşită în ce priveşte rolul elementului naţional.

Să zicem că în ţară sânt atâtea milioane de locuitori cari, în curând, într'un număr oarecare de ani, vor ajunge să fie douăzeci de milioane de suflete. Aceasta înseamnă o jumătate din populaţia Franciei, înseamnă poate mai puţin de jumătate din populaţia Italiei. Dar noi nu ne îmulţim aşa cum se îmulţesc Evreii, Ţiganii şi Iaponesii. Cu cât credeţi că se îmulţesc Iaponesii în fiecare an? Vă voiu pregăti o surprisă: cu nouă sute de mii. Anul şi milionul.

Dar să zicem că avem o populaţie de douăzeci de milioane. Sânt însă vre-o treizeci la sută locuitori ai României mai noi, cari trebuie să-şi aducă aminte totdeauna că sânt mai noi, de când au binevoit să ne onoreze cu visita lor. Noi nu i-am poftit să stea, dar ei au binevoit să rămână. Însă orice musafir care s'a instalat în casa cuiva trebuie să şi dea sama că uşa pe care a venit ar ajunge să fie şi uşa pe care poate fi adus să iasă.

Dar, făcând deosebirea dintre cei vechi şi cei noi, incapabili de a juca un rol istoric, obişnuim a spune: sântem asiguraţi, fiindcă avem majoritatea absolută a populaţiei.

Dar nu se face socoteală pe numărul oamenilor, ci pe vitalitatea fiecăruia, pe ceia ce posedă fiecare, în legătură cu însăşi desvoltarea acestei vitalităţi. Un biet Român de-al nostru care îşi capătă hrana într'un colţ de stradă cerşind, de şi sufragiul universal îi dă aceleaşi drepturi de a conduce ţara ca şi Regelui sau preşedintelui Academiei Române, un biet muncitor din fabrică, gata a primi cât îi dai, represintă oare, în ce priveşte vitalitatea şi consecinţile acestei vitalităţi, atâta cât represintă un mare bancher de la Iaşi sau de

www.dacoromanica.ro

la Cernăuți? Cât trage în cumpănă unul și cât trage în cumpănă celălalt? Câți dintre ai noștri, așa cum i-am descris, trebuie puși în balanță ca să ajungă la ce represintă ca vitalitate în manifestarea actuală, sau în rosturile pe care le pot crea, ajungând la același nivel, ceilalți?.

Ce represintă față de un Evreu sau un minoritar cult un biet om de la noi, care, să zicem, își pune o semnătură pe un act, neavând habar de legile țării? S'a întâmplat să știu de un om condamnat la aproape un an de închisoare, fiindcă un vecin de al lui a venit de l-a rugat să iscălească în locul altuia și după lege aceasta înseamnă un număr oarecare de luni de închisoare; și ce consecințe în urmă! Cunosc bine casul. Nevasta lui, care avea vre-o cinci copii, dintre cari unul pe brațe, s'a dus să se plângă Regelui și ia-m căpătat un ajutor, care a fost mâncat destul de răpede, apoi o bucată de pământ, dar eliberarea bărbatului de la închisoare era imposibilă, potrivit cu legea, fiind o sentință definitivă, și am aflat ce s'a întâmplat în urmă: bărbatul s'a întors, dar bolnav de piept, așa încât nevasta îngrijește acum de copiii ei și de un agonisant, care la închisoare a intrat sănătos și s'a întors așa. Un biet Român care nu știe carte se asamănă deci cu ceia ce înseamnă un cunoscător de drept, oricare ar fi originea lui? Dacă am face socoteala cât represintă în țara noastră: capital, inițiativă, curaj de risc, alții, am ajunge la resultate catastrofale. Dar, evident, noi avem datoria să creștem vitalitatea alor noștri: acesta trebuie să fie scopul nostru cel mare.

Nu vă puteți închipui, bărbați și femei cari sânteți aici, ce colosal izvor de energie ascundeți în d-voastră.

Nu-l știți de ajuns: duceți une ori o viață ușoară, de și acele energii zac în fund. Se întâmplă, la un moment dat, către sfârșitul vieții, să aveți de-odată

www.dacoromanica.ro

visiunea a ceia ce ați fi putut să faceți, dar atunci este prea târziu. Mulți îmi fac unele complimente, în parte sincere, în parte mai puțin sincere, pentru ce fac; eu însă sânt convins că numai prin aceia că am exploatat și ultimul izvor de vitalitate din mine am ajuns să îndeplinesc ceva în lume supt toate raporturile, și chiar supt raportul sănătății, căci, când aveam vârsta d-voastră, a celor tineri, nimeni nu credea că pot să trăiesc măcar câțiva ani, așa eram de slab, și, cu toate reumatismele, am ajuns așa cum mă vedeți.

Vitalitatea noastră s'o creștem; vitalitatea altora n'o putem micșora: trebuie s'o canalisăm însă. Vitalitatea noastră are un caracter național plăcut sau neplăcut cuiva. Dar vitalitatea aceasta poporul român o poate manifesta fără a înlocui pe nimeni.

Au fost popoare care au dominat lumea întreagă fără să fi făcut un pas dincolo de hotarele lor, fără să fi zis un singur cuvânt agresiv împotriva altuia. Lumea o poți cuceri, ajutând pe cei cari au fost cuceriți să se ridice și ei printr'o anumită desvoltare de vitalitate, care aceasta este așa de sus față de „Raum", cât este cugetarea lui Hegel față de cugetarea d-lui Goering. Între ele este o deosebire, dar Hegel n'a băgat-o de samă, fiindcă a murit, iar d. Goering n'o bagă de samă din alte motive.

Prin urmare ce au însemnat manifestările vitalității popoarelor în cursul timpului, va forma obiectul celor câteva lecții cu care mă simt dator în acest an.

---

www.dacoromanica.ro

III.

Noţiunea de ocuparea necesară a „Raum"ului trebuie să fie înlocuită deci cu altă noţiune, care este şi foarte naturală şi învederată istoric, cu una care nu supără pe nimeni şi permite oricărui popor care este într'adevăr înzestrat, şi deci n'are nevoie de o invasie călcând peste ruine şi peste cadavre, să-şi afirme drepturile în viaţa omenirii.

Deci în lecţia a treia o să vă vorbesc despre ce s'a făcut de vitalitatea paşnică, de vitalitatea umană şi nobilă şi înaltă a naţiunilor vrednice de acest nume, a naţiunilor care nu sânt o aglomeraţiune omenească, ci au în ele un suflet, ce s'a făcut pentru a trece nu dincolo de stâlpii de hotar, — şi aici o să vă dau câteva lămuriri, ca să vedeţi că noţiunea însăşi a hotarului n'a fost totdeauna aceia care este acum. Hotarul a avut un sens deosebit de la o vreme la alta, şi odinioară sensul hotarului era mult mai natural, mult mai legat de geografie, mult mai în concordanţă cu nevoile oamenilor decât hotarul acesta, artificial şi crud, pentru care şi în jurul căruia se poartă atâtea lupte.

Prin urmare o să caut să vă arăt cum, peste alte hotare decât hotarele artificiale de astăzi popoarele care au avut într'adevăr însuşiri mari, care au cuprins în ele mai mult din umanitate, au influenţat, chiar dacă nu au vrut, alte popoare, au cucerit pe altă cale decât pe calea atât de sălbatecă pe care se dau astăzi, cu o lipsă de pudoare fără pereche, luptele dintre naţiuni, egoism condamna-

www.dacoromanica.ro

bil şi, ca să întrebuinţez un termen străin căruia nu-i putem pune altul în loc, abominabil.

Deci, înainte de a vă vorbi despre cuceririle acestea care folosesc omenirii însăşi şi care nu lasă pe urma lor nici bălţi de sânge, nici catedrale ruinate, nici populaţii nenorocite, nici ameninţări care durează din an în an şi otrăvesc viaţa însăşi a omenirii, înainte de aceasta, voiu spune câteva cuvinte despre noţiunea hotarului.

Iată, „hotar" în timpurile noastre este ceva fixat cu cea mai mare îngrijire, geodesic ; hotarul acesta n'are şanţuri şi ziduri ca acelea din China, care vedeţi că folosesc aşa de puţin în apărarea Chinesilor, dar el, care n'are şanţuri şi nu este apărat prin ziduri de piatră, este perfect reperat, punct cu punct ; cine se întâmplă de trece ilegal dincolo de hotarul acesta, evident îşi pune viaţa în primejdie. Necontenit vedeţi prin ziare că se produc conflicte de pe urma cuiva care, cu voinţă sau pentru contrabandă, ori fără niciun fel de voinţă, prin accident, necunoscând unde este hotarul acesta, poate să fie expus a primi un glonte.

Aşa este hotarul în timpurile noastre ; hotar între Statele care nu mai au hotare în interior sau, cum este în America-de-Nord, hotarul între Statele mai mici, care prin confederaţia lor formează Statul cel mare. Iată, acolo în America, — acesta este un lucru care vă poate interesa, — ni închipuim, dacă nu cunoaştem bine geografia, că Statele Unite acestea formează un Stat aşa cum este Franţa sau Italia. De loc. Nici nu doresc oamenii de acolo să dispară acele State, care sânt însemnate pe steagul comun prin stele, atâtea stele câte sânt şi Statele confederate. Fiecare ţine foarte mult la Statul său. Statele acestea au o legislaţie deosebită. Legea din cutare Stat nu este legea din Statul vecin. Şi hotarele nu sânt trase drept ; ele nu sunt însemnate prin nimic. Le

www.dacoromanica.ro

ştiu numai anumiţi oameni. Prin urmare vă puteţi închipui ce se poate petrece în casul unei urmăriri judecătoreşti, atunci când cineva, aşteptându-se să primească sancţiunea cuvenită în Statul în care a făcut greşeala, se rătăceşte şi ajunge în Statul vecin. Sânt State care au pedeapsa cu moartea şi State care nu o au, şi sânt asasini de profesie, gangsteri, cari ştiu perfect hotarul acesta, fiindcă ştiu şi aceia că, dacă fac un pas mai departe, ajung pe scaunul electric, pe când altfel ar fi fost condamnaţi numai la un număr oarecare de ani de închisoare.

Dar odinioară hotarul nu era aşa. Nu erau funcţionari financiari, nu erau jandarmi, nu erau puşti întinse împotriva încălcătorului de hotar. Hotarul avea un sens mult mai larg. Cuprindea o regiune întreagă. La un congres de istorie, în care se atinge, natural, şi geografia, — geografii nu caută întotdeauna să cunoască istoria ; noi ni dăm toată osteneala să înţelegem din geografie, din filologie, din ştiinţile ajutătoare, ceia ce trebuie pentru ca să fim bine informaţi —, s'a discutat asupra chestiunii hotarelor. S'a arătat ce însemna un hotar roman. Hotarul roman se întindea, — cum se face socoteala acum pe chilometri, — pe mulţi chilometri pătraţi şi hotarul acesta avea o însemnătate pe care noi nu ni-o putem închipui acum, când două lumi deosebite şi două lumi vrăjmaşe îşi stau una în faţa celeilalte. Era, cum am zice, un hotar fecund, un hotar creator de viaţă, producător de sintesă. Se alcătuia în părţile acestea o lume care fără acest hotar nu s'ar fi putut alcătui, sau nu s'ar fi alcătuit în acest chip.

Dar, cum vă spun, hotarul, ori, în sensul vechiu, ori în sensul nou, să-l lăsăm la o parte, după ce am arătat tot răul care pleacă dintr' însul, şi să venim la acea concurenţă dintre vitalităţile naţionale care permite, cum spuneam, influenţe cât

www.dacoromanica.ro

de adânci şi cuceriri cât mai satisfăcătoare pentru mândria celui care le face. Şi anume vom împărţi materia în două. Vă voiu arăta cuceririle acestea de vitalitate fără călcarea hotarelor materiale înţelese în felul cum vi l-am aratat şi, chiar dacă se calcă acest hotar, nu se pleacă dela tendinţa de a călca hotarul, ci călcarea vine de la sine: hotarul se oferă, nu-l cauţi d ta cu de-a sila, cu arma în mână. În vremea veche vom vedea cum a fost acest spor de vitalitate şi cum s'a întins viaţa prisoselnică, revărsată asupra naţiunilor vecine, asupra civilisaţiilor megieşe, şi, după aceia voiu arăta cum, în epoca modernă, de fapt popoare care aveau toată aparenţa că sânt libere, State care se credeau că sunt independente nu sânt. Independenţa în timpurile noastre a ajuns ceva cu totul relativ ; tot ceia ce încheiem cu vecinii noştri atinge independenţa înţeleasă în sens absolut şi noi avem interesul de a trece dincolo de concepţia independenţei stricte, pentru că numai aşa putem servi adevăratul nostru interes. Popoare care se credeau independente, care credeau, ca într'o dogmă, ca într'o religie, în independenţa lor, de fapt n'au fost independente, pentru că, atunci când interesul altuia te influenţează, eşti robit economic fără să-ţi dai sama. Poţi fi robit economic şi altfel: dacă un altul face o marfă mai bună decât cum o faci însuţi, cauţi marfa acolo, dar, din moment ce ai căutat marfa aiurea, independenţa economică a fost atinsă. Se fac azi sforţări desperate pentru aşa-numita autarchie, care este una din cele mai răufăcătoare prostii din timpurile noastre — nu „autarhie", ci „autarchie", dela cuvântul grec „arkein", care este cu totul altceva decât „archè". „Arkein" înseamnă „a-şi ajunge", „a se îndestula", pe când „archiè" înseamnă guvernare, stăpânire. Se cheltuiesc silinţile cele mai mari, se provoacă adevărate catastrofe economice, se ruinează o ţară

www.dacoromanica.ro

într'un domeniu, — tocmai fiindcă se urmăresc câştiguri imposibile în alte domenii, imposibile acolo, la faţa locului, — numai pentru concepţia aceasta de autarchie.

Iată, pentru ca să nu întind prea mult explicaţiile în acest domeniu, vă dau ceva din experienţa mea.

Am fost în Italia, de la începutul războiului abisinian până acum, de mai multe ori. Poate câţiva dintre d-voastră ştiu că, în momentul când multă lume de la noi credea că trebuie să apere pe Abisinieni, eu am luat cu toată hotărîrea apărarea intereselor civilisaţiei europene, civilisaţiei latine a Italiei, care represinta acest interes european şi această civilisaţie latină. Întru cât mi s'a arătat o mulţămire pentru aceasta, e altă chestiune. Unii mai multă, alţii mai puţină. Dar eu am fost dese ori în Italia şi am căutat să provoc manifestaţii româneşti care să arăte că inima poporului român nu este de partea nenorociţilor de sălbateci de acolo, ci de partea unei ţări şi mai ales a unui neam de cari sântem legaţi cu toate legăturile. Am văzut şi experienţa autarchiei în Italia. Italia a fost silită la autarchie într'un moment, fiindcă nu avea cu ce să cumpere în străinătate sau nu i se dădea din străinătate, pentru că era blocată, pedepsită pentru războiul ce-l făcea, şi de la noi, de exemplu, nu trebuia să-i vie petrol — ei îl au puţin, undeva spre munţi —, şi atunci Italienii au trebuit, pentru unele materii, să să iscodească un „Ersatz", un simulacru al materiei pe care de fapt ei nu o aveau. De exemplu în domeniul stofelor s'a făcut foarte mult, ca şi în alte domenii care niciodată nu făcuseră parte din programul economic al poporului italian, şi Italienii au cumpărat, din devotament, o marfă mai prost, mai nepriceput făcută, fără aceleaşi mijloace ca în străinătate. Acum în urmă, când s'a mântuit războiul abisinian, când scopul pe care-l urmăria

www.dacoromanica.ro

Italia a fost atins, m'am informat asupra produselor acestora inventate în momente de nevoie. Evident, sentimentul de exclusivism al poporului italian, care osândeşte marfa străină şi nu vrea s'o cumpere, există, dar cumpărătorul caută ceia ce-l satisface mai mult. Şi anumite producţii care s'au făcut ca pe vreme de războiu nu se mai fac astăzi în aceiaşi măsură, fiindcă, azi, concurenţa între naţiuni s'a restabilit.

Prin urmare, în vremurile noastre de autarchie se încearcă a se rupe legături care au existat totdeauna între membrii familiei umane. Sânt aşa de fireşti: orice ţară vinde unele materii prime sau, având unele tradiţii în ce priveşte fabricarea, care se deosebesc de ceia ce oferă altă ţară, cu ceia ce sânt în stare a face oamenii din ţara aceia, îşi vinde fabricatul, şi nu poate împiedeca nimeni nicicdată pe un popor care face un lucru mai bun de a găsi, în domeniul acesta al schimburilor internaţionale, oameni cari, fără să vrea, îi servesc lui.

Un împrumut se face de la o ţară la alta. Noi pe vremuri împrumutam foarte mult, în credinţa că robinetul acesta va funcţiona în perpetuitate; şi acum sânt persoane care îşi închipuie că, fiindcă Anglia se interesează, contra pătrunderii germane, de situaţia economică în Europa aceasta centrală şi sud-estică, împrumuturile o să vie către noi. Englesii au dat ceva în Iugoslavia, în industria ei, pentru interesele lor, dar până acum nu ni s'a făcut nouă niciun fel de ofertă, şi cred că din partea noastră am avut mândria de a nu mai cerşi şi la Londra, cum cerşiam odinioară la Berlin şi cum am cerşit până mai ieri la Paris, unde era locul împrumuturilor care se socotiau veşnic deschise pentru lipsa noastră de ordine în finanţe şi lipsa noastră de economie a fiecăruia, de unde şi lipsa de economie şi de prevedere a Statului întreg

www.dacoromanica.ro

Am vorbit de producţie şi de finanţe. Iată, însă, cartea pe care o ceteşti dumneata, cartea literară a unui scriitor vestit, cartea aceasta trece în original, dacă este vorba de o limbă cunoscută de mai multă lume, sau trece în traducere, dintr'un loc în altul. A scos acum o nouă carte un scriitor italian pentru care n'am o deosebită consideraţie, Papini, care, fără îndoială, represintă una din formele teatrale ale producţiei literare din timpurile noastre, căutător de lucruri care nu s'au spus, de atitudini pe care nu le-a avut până atunci nimeni. Ei bine, numele acesta este popular în anumite cercuri dela noi şi noua carte va fi cunoscută, în italiană sau în traducere. De sigur, idei de ale lui Papini vor rămânea în mintea acelora cari l-au cetit. Oamenii sânt foarte impresionabili pentru orice ideie; mai impresionabili când ideia aceasta se găseşte în literă de tipar. Litera de tipar capătă un fel de prestigiu deosebit; este ceva sacru înăuntru. Acelaşi lucru pe care, dacă l-ai fi auzit, nu-l crezi, dacă-l vezi în manuscript, îl crezi ceva mai mult, iar, dacă se şi tipăreşte, atunci imediat face parte din ce este mai respectabil în producţiile minţii omeneşti.

Dar noi am cetit atâtea cărţi, sânt atâtea idei care merg dela om la om, care idei nu s'au emis întâia oară aici, în România, şi Românii, de sigur, nu pot să aibă pretenţia de a crea necontenit în toate domeniile. Nu sântem destul de mulţi, n'am fost destul de fericiţi în istorie pentru ca s'o facem şi am întrebuinţat rău însuşiri pe care, dacă le-am fi întrebuinţat mai bine, ne-ar fi putut ajuta şi am fi creat mai mult.

Dar sânt State foarte mari care trăiesc cu cugetarea altora. Inutil să se mai spună care. Se scriu cărţi întregi, în mai multe volume, despre ce datoreşte o ţară altei ţări. Câte o literatură domină lumea, şi o să ajungem la dânsele. Se ceteşte acea literatură

www.dacoromanica.ro

pretutindeni. Ideile cuprinse în ea străbat toate mințile, încălzesc toate inimile: idei care duc la o înălțare a culturii sau la desvoltarea moralității, sau, din potrivă, idei care aduc scăderea moralității și întunecarea minții. Este o cucerire sau ba, când trăiești cu ideile altuia? Ba bine că nu! De sigur că da. Autarchia intelectuală n'o poate reclama nimeni. Din toate părțile sântem pătrunși de idei. S'ar putea zice chiar că, în acest domeniu, al împrumuturilor neobservate, care rămân în inconștient, se petrece același lucru ca și în tragedia corpului nostru, care este supus la o mulțime de influențe, venind din toate planetele și pe care de sigur medicii niciodată nu le vor putea explica ; anumite boli care apar și se înrăiesc într'un anume moment și pe care nimeni de pe pământ nu le poate explica. A fost cineva, la Paris, care a avut ideia bizară de a căuta să dovedească acest lucru la vegetale, încunjurând anumite plante cu niște inele închise și astfel ele s'au desvoltat mai bine. Sânt oameni serioși cari poartă la gât anumite brățări perfect închise și în felul acesta cred că se apără de influențele astrale. Dar toate acestea nu folosesc la nimic, de și lanțurile și brățările nu sânt peste măsură de scumpe. Dar, cum nu ne putem apăra de influențele care vin de pretutindeni, din adâncul pământului — sânt animale care pătrund cutremurele d'inainte: noi le simțim mai puțin, căci noi gândim prea mult pentru ca instinctele noastre să aibă mijloacele pe care le au animalele, — cum nu ne putem apăra nici de ceia ce este sus și nici de ceia ce este jos, — și Shakespeare, cu geniul lui, fără să cunoască fisica, spunea cândva că „sânt lucruri de de-asupra și de dedesupt pe care niciodată nu le vom cunoaște", — tot așa nu ne putem apăra de ideile străine.

Dar gândiți-vă că noi ne folosim de invenții care

www.dacoromanica.ro

au pornit din alte părți. Invențiile aceste sânt totuși și ele o luare în stăpânire. Iei tehnica unui alt popor și prin aceasta ești, — măcar sufletește, dacă nu material, — vasalul acelui popor, și poporul care inovează mai mult în tehnică exercită fără îndoială o mare influență asupra altora. Poți să cucerești mii de chilometri și, acolo unde ai ajuns cu arma, ajutat și de noroc și de o bună conducere, care poate fi un om, ce este astăzi și nu va fi mâne, este într'o dispoziție în cutare zi, supt anumite influențe fisice, și nu mai are același cap mâne, — poți să cucerești mii de chilometri și cu toate acestea să fii, acolo, supusul celor pe cari i-ai cucerit. Veți vedea îndată, în antichitate, cuceriri de acestea ale cuceritorilor de către cuceriți. Și sânt popoare care, nu în întregimea lor, dar prin unii oameni din ele, ajung să domine — și nu trebuie numai decât ca oamenii să trăiască în țara aceia: ei pot să se ducă aiurea, însă, dacă poartă numele pe care îl aveau înainte, dacă toată lumea știe de unde au pornit și națiunea căreia îi aparțin, națiunea aceasta nu numai că folosește de pe urma invențiunii lui, pentru că el o ține, natural, dacă este într'adevăr om cum trebuie, mai mult la dispoziția celor din mijlocul cărora s'a ridicat, dar prin singur faptul că se știe că o invenție de care se folosește toată lumea se datorește cutărui om din cutare popor, chiar dacă nu este acasă la dânsul, toată faima poporului acestuia, toată prețuirea poporului acestuia s'a schimbat. Și, când vine după o înfrângere un tratat de pace, se va zice: Să nu pedepsim prea greu greșeala politilcă sau neizbânda militară a poporului cutăruia, pentru că el a dat omenirii pe cutare om și prin el cutare ajutor al vieții.

Iată, a apărut acum una din cele mai frumoase enciclopedii naționale pe care le cunosc. Văd că, acum, la noi, se face o enciclopedie sociologică

www.dacoromanica.ro

după un exemplu francez şi cunosc exemplul, dar este o carte de cetit, nu de consultat, pe când ni trebuie o carte în care să fie cuprinse, alfabetic, noţiunile de care e nevoie. Sârbii au făcut la Belgrad o astfel de enciclopedie, minunat ilustrată, la nivelul tuturor publicaţilor din străinătate. Bietele noastre enciclopedii mai vechi nu reprezintă decât nişte începuturi sărace şi stângace, E, pe când aceasta este un adevărat instrument de luptă pentru Sârbi şi de educaţie pentru toţi membrii familiei acestea iugoslave. E vorba de dânşii în rândul întâiu, până la cei mai mici, şi, natural, de Croaţi, de Sloveni, după aceia vin Ruşii, Bulgarii şi Cehii, familia slavă, apoi Francesii, cari sânt aliaţii cei mari, şi, pentru moment, cum relaţiile cu Germania sânt bune, vin Germanii. La noi, s'a uitat şi Regele Carol al II-lea. În ce priveşte pe Brătieni, ei sânt în trei rânduri toţi. Alecsandri nu este, de şi Alexandrescu, Eminescu, da.

Cartea este interesantă, nu numai pentru ceia ce cuprinde, dar, în acelaşi timp, şi pentru scopul căruia-i serveşte. Însă iată ce vroiam să spun. Înăuntru este o biografie foarte întinsă a cuiva care se chiamă Nicolae Tesla. S'a spus în foile noastre că este din Banat, că am fi putut să-l reţinem. Nu este din Banat, ci e născut aiurea, în Serbia propriu-zisă. Om foarte bătrân, căci este născut la 1859. S'a mutat la 1885 în America. A revoluţionat tehnica americană. Este fără îndoială unul din cei mari inventatori pe cari îi posedă lumea. Credeţi că este indiferent oricui, când se gândeşte la Tesla, — şi, dacă vor, îl reclamă ai lui de acasă —, credeţi că este indiferent că din mijlocul acestui popor, dintr'o familie foarte modestă, s'a ridicat cineva căruia ştiinţa şi prin urmare omenirea întreagă, care se serveşte de invenţiile lui ştiinţifice, îi datoresc aşa de mult?

www.dacoromanica.ro

Noi toţi cucerim fără să vrem şi noi toţi sântem cuceriţi fără să ne dăm sama: aceasta se petrece necontenit.

Cu cererea de „Raum", organisaţiile militare perfecte, techinica înspăimântătoare, pe care n'am văzut-o în timpul din urmă în Franţa şi în Germania, dar am văzut-o şi în Italia în cursul şederii mele acum în urmă acolo, sânt într'adevăr lucruri de uimit. De ajuns un semn pentru ca toate tunurile să bubuie, pentru ca toate mijloacele ştiinţifice să se îndrepte împotriva adversarului. Aşa sânt lucrurile în momentul de faţă, şi credem că aici este lucrul cel mare, pe când lucrul cel mare, cum spuneam cu puţină vreme înainte, este aiurea.

Şi acum, pentru că v'am spus că vom urmări pe scurt, în antichitate, aceste cuceriri a cuceritorilor de către cuceriţi şi impunerea unei vitalităţi adevărate, dincolo de toate piedecile chiar, fără să vrea, asupra celorlalte, să începem. Natural, pornim de la civilisaţiile cele mari care au fost cândva în Orient. Cred că ar trebui din când în când să ni revisuim cu toţii, şi nu la termine prea îndepărtate, cunoştinţile în această privinţă, fiindcă este o vreme revoluţionară aceasta, şi ceia ce era adevăr ieri, peste o trecere de câţiva ani nu mai este. Se fac descoperiri uimitoare, descoperiri care duc la schimbarea ideilor. Pe vremea mea, — o vreme îndepărtată, dar şi mai târziu —, în învăţământul secundar şi chiar în Universitate nu se vorbia despre civilisaţia cretană. Astăzi civilisaţia cretană este socotită ca una din cele mai mari ale lumii. În materie de artă sânt acolo lucruri uimitoare. Păcat că nu putem să înţelegem şi acele gânduri din care a ieşit o astfel de artă. Caractere le avem supt ochi, dar nu cunoaştem limba. De şi se fac oarecare ipotese, dar ele n'au dus departe. Acum în urmă am văzut chiar, într'o publicaţie recentă, că învăţaţii au început să nu mai urmărească tainele

www.dacoromanica.ro

care n'au cheie. Şi cineva spunea · să lăsăm problema etruscă, să lăsăm problema regiunilor ilirice, fiindcă de acestea ne ocupăm în zădar ; nu avem şi poate nu vom avea niciodată mijloacele necesar pentru a le înţelege.

Dar prin civilisaţia cretană se înţelege un lucru : că Grecii au adoptat, adaptat şi armonisat lucruri care vin de aiurea. Lucrurile acestea vin de la marile monarhii asiatice. În Asia nu sânt barbarii superstiţioşi şi bizari pe cari i-a descoperit Herodot, care a înţeles foarte puţin din nişte civilisaţii foarte mari, sau poate intenţionat a spus mai puţin decât credea el însuşi cu privire la aceste izvoare adevărate ale culturii umane. S'a realisat ca putere, ca varietate, ca sens al simbolului, pe malurile Tigrului şi Eufratului, lucruri care uimesc omenirea. Ceia ce s'a găsit în Egipt este foarte puţin pe lângă ce se mai poate găsi acolo. Un învăţat belgian care a vorbit şi la Bucureşti şi care lucrează de multă vreme în Egipt cu ajutorul banilor puşi la dispoziţie de către Regina mamă a Belgiei, care se interesează foarte mult de aceste descoperiri, d Capart, spunea în ce priveşte viitorul descoperirilor din Egipt, lucruri într'adevăr pline de speranţe. Ce s'a găsit până acum este o mică parte din ce cuprinde încă pământul; sânt deci revelaţii care pot veni dint'un moment în altul, răsturnând o mulţime de idei de ale noastre.

Acum, se întâmplă că acolo unde au fost odinioară Babilonienii, acea admirabilă civilisaţie sumeriană, care era arică, nu semită, — erau Sumeri şi Acazi, şi în ce priveşte chiar sensul acestor cuvinte, sânt multe discuţii, dar civilisaţia sumeriană este foarte la modă acum şi ceia ce s'a găsit acolo se impune admiraţiei oricui —, pe locurile unde s'a desvoltat această civilisaţie este astăzi o sărăcie care încearcă greu a se organisa după războiu în formele pe care le-au dat tratatele de pace. Mai ieri nu erau decât ruine, cetăţi îngropate,

www.dacoromanica.ro

câmpii acoperite de ape. Sus în munte, unde a fost Asiria lui Asurbanipal şi a lui Asur-edil-Ilani, cuceritori de popoare, regii înfăţişaţi cu coamă de leu şi aripi de vultur, figuri bărboase acoperite cu „tiara", care nu este altceva decât „căciula" civilisaţiei noastre populare, acolo nu mai vedeai decât nişte triburi rătăcitoare care, din însuşirile viteze de odinioară, păstrau numai aplecarea către hoţie, către jaf. Numele Asiriei însă a supravieţuit mileniilor. Sânt şi astăzi aşa-numiţi Asirieni cari nu mai cred în religia Asiriei de odinioară, dar se recomandă deosebitelor popoare ce hotărăsc viaţa lumii, cerând, în numele lui Asurbanipal, să li se dea şi lor un statut prin care aceste câteva mii de oameni să poată desvolta o viaţă politică mai bună decât cea de acum.

Dar, dacă acolo ar fi popoarele de odinioară, cât de mult ar folosi ele de pe urma descoperirilor ştinţifice care arată rolul cel mare jucat în istoria lumii, prin creaţiunile lor de poporul babilonian sau de cel asirian!

Acum, în Egipt există un Stat, cu un simpatic tânăr rege, care s'a însurat mai ieri cu o aşa de frumoasă tânără regină; există un naţionalism, care însă este naţionalism arab şi turcesc, nu naţionalismul felahilor, al vechilor locuitori ai ţării, ceia ce este cu totul altceva. E tot aşa ca şi cum la noi rasa românească ar fi scăzut şi n'ar mai fi ajuns nici odată la conducerea ţării, şi Fanarioţii de pe vremuri nu s'ar fi romanisat, ci ar fi rămas ce erau la început, iar naţionalismul românesc ar fi reprezintat exlusiv de urmaşii, rămaşi credincioşi originii lor, ai Fanarioţilor de pe vremuri. Aşa este cu Egiptul.

Dar gândiţi-vă că acolo ar fi un Stat cu desăvârşire independent, nu supus necontenit influenţelor englese şi având nevoie de sprijin din toate părţile lumii, că acolo ar fi un popor foarte mândru

www.dacoromanica.ro

de sine, în legătură cu tot trecutul său: descoperirile acestea care se fac, ce sus ar aşeza şi în alte domenii poporul egiptean, presupunând că există în toată puritatea lui de rasă!

Grecii sânt scăzuţi mult din rosturile lor de odinioară. Dar nimeni nu va putea răpi poporului grecesc meritul de a fi contopit lucruri venite de pretutindeni şi din lucrurile acestea, contopite într'o minunată sintesă, plină de geniul rasei, întru cât se poate vorbi de o rasă grecească, a creat formele de cugetare şi de exprimare literară, ştiinţifică şi artistică ale lumii. Noi gândim greceşte şi nu ne putem apăra de aceasta. Noi interpretăm natura prin artă în legătură cu idealurile greceşti. Chiar o dovadă cât de puternic sântem stăpâniţi de spiritul grecesc de atunci, se găseşte în faptul că reacţiunea împotriva logicei şi armoniei greceşti se presintă azi în forme aşa de violente şi de caricaturale. Toată arta aceasta de negri, toată musica şi danţul pe care le am împrumutat de la popoare inferioare, toate statuile făcute din cutii de conserve şi din beţigaşe care înlocuiau statuile de marmoră şi bronz la anumite exposiţii, —şi cred că se mai întâlneşte din când în când câte un modernist de felul acesta,— toată literatura în afară de realitate şi contra realităţii, toată poesia aceasta total sărită, cu care a fost zăpăcită lumea o bucată de vreme şi în care se pretindea că se îmbracă un talent supra-natural, —supra-natural ca intensitate, supra-natural şi în privinţa mijloacelor pe care le întrebuinţează în contra naturii —, furia aceasta de a combate spiritul elenic dovedeşte tocmai cât de puternic este asupra tuturor acest spirit. Ura aceasta cumplită contra oamenilor şi contra ideilor nu face altceva decât să mărturisească puterea acelor oameni şi acelor idei.

Au venit Romanii şi au cucerit Grecia. A doua zi chiar Romanii au început să fie altfel. Grecia

www.dacoromanica.ro

împărţită în republici, întiranii, în ligi, etoliană, ahaiană, care aveau o mică armată —, şi ce putea însemna această armată faţă de armata macedoneană a lui Filip şi a lui Alexandru, faţă de armata romană !,— Grecia pe care o călcau în picioare Romanii şi care mulţămia smerită când i se făcea o concesie în domeniul unei libertăţi care de fapt era pierdută pentru totdeauna, Grecia aceasta a fost stăpâna lumii: o bucăţică de pământ sărac, locuit de oameni cari nu se înţelegeau între sine, cari n'au ajuns niciodată la o unitate. Este într'adevăr uimitor cât representau aceşti oameni cari nu-şi păstraseră măcar, ideia morală de odinoară, căci erau atunci un popor demoralisat, stăpânitor însă al unei comori căreia nimeni, din nici o parte a lumii, nu putea să-i opună ceva asămănător.

Au cucerit-o Romanii. „Grecia cucerită a cucerit însă pe asprul ei învingător", — „Graecia capta ferum victorem cepit" —. S'a apărat Roma ; a interzis filosofilor să vie în ce ajungea a fi Capitala lumii, a căutat să împiedece pătrunderea unor idei, unor sentimente, unor concepţii străine de vechiul spirit patriarhal al ei. Totul fără niciun fel de folos. Toată cultura romană se împarte în două. Este vechea cultură populară, care ţine până la atingerea cu Grecii, fără a trece chiar în Grecia, — fiindcă Crecii erau în Italia de Sud, în Sicilia —, şi după aceia începe altă literatură, altă artă, altă noţiune a legii şi a Statului decât aceia care era înainte.

Prin urmare un popor mic, aşezat în împrejurări neprielnice, ameninţat, din Nord, de barbarii Peninsulei balcanice, din Răsărit de stăpânirea persană şi căruia trebuia să-i vină pe cap, de la Apus, Romanii, poporul acesta a izbutit să fie şi mai departe stăpân prin spirit al lumii.

Cred că este mai nobil lucrul acesta decât să cauţi ceartă vecinului cehoslovac şi să-l ameninţi

www.dacoromanica.ro

cu o cucerire care n'ar fi în stare nici măcar să dea un hotar. Ce hotar ar fi după ce s'ar trece munţii cari formează Cadrilaterul Boemiei? Un hotar tot aşa de nenorocit cum avem noi hotarul nostru apusean, care nu merge până la linia Tisei şi care se găseşte necontenit sucit şi învârtit, după competinţa unor geografi cari ştiu tot, dar cari nu ştiu ce este un Stat şi care sânt nevoile unui Stat.

Prin urmare, în condiţiile acestea aşa de defavorabile pentru Greci, dispunând de aşa de puţine forţe omeneşti şi într'o stare de adâncă decadenţă morală, lumea a trăit totuşi „supt regim grecesc". Sufleteşte Grecia era stăpâna lumii. Sufleteşte Romanii n'au căutat să cucerească. Este încă una din ideile greşite care se răspândesc prin manuale: Romanii, stăpâniţi de o mare ambiţie, ar fi căutat să cucerească. Nu, ambiţia este un fenomen contimporan. Pe atunci nu însemna decât o cerere de funcţiuni. „Ambire honores" însemna că erai candidat, te îmbrăcai cu o togă albă şi te înfăţişai acolo, ca să se ştie că vrei să ocupi un post, o funcţie. Aceasta era „ambiţia", care nu avea un sens naţional şi moral. La început Romanii erau un popor de moşneni, strâns legaţi de religia lor veche, de zeii brazdei, trăind în împrejurări de familie, care închideau orizontul. Se consolida viaţa, dar se închidea orizontul. Ajunge ca să înţelegeţi de ce au cucerit Romanii fără să trimeată note diplomatice nimănui şi fără să pretindă un statut pentru Romanii cari ar fi aiurea, fără să creeze tot felul de Henleini de aceştia cari să oscileze, ca azi, între Praga, Berlin şi Londra şi să încurce o lume întreagă creînd o teorie groaznică. Căci unde am merge noi dacă fiecare Stat ar avea dreptul să se amestece în rosturile altui Stat numai fiindcă în Statul acesta există un număr, mai mare sau mai mic, de oameni de aceiaşi limbă cu dânsul? Gândiţi-vă: cu sistemul acesta, dacă s'ar aşeza la

www.dacoromanica.ro

Bucureşti o sută de Iaponesi, şi la un moment dat ne-am trezi cu intervenţia ministrului Iaponiei care ar spune: din moment ce sânt ai miei, am datoria de a interveni şi de a impune Statului român să aibă cutare atitudine faţă de Iaponesii pe cari nu i-a chemat nimeni, ci au venit de la sine şi trebuie să se deprindă cu obiceiurile ţării în care au venit.

Prin urmare Romanii s'au găsit, — şi aceasta se poate spune într'o formulă de explicaţie foarte scurtă —, înaintea necesităţii de a lua pe umerii lor imperiul unviersal. Imperiul universal îl avuse Egiptul, îl avuse Haldeia, apoi Asiria, Macedonia, care nu făcea decât să imite monarhiile orientale. Urmaşii lui Alexandru-cel-Mare fiecare ar fi vrut să aibă stăpânirea lumii. Nu s'au înţeles, s'au bătut între dânşii, popoarele erau ameninţate de o continuă anarhie, şi atunci au ridicat mânile către Roma. Roma a îndeplinit o funcţie care i-a fost impusă. Nici o teorie romană nu se găseşte la basa existenţei Statului roman, întins atâta cât nu călcase un Roman. Câţi Romani erau în Dacia în momentul când Domiţian, care trebuie scos din oprobriul nemeritat cu care l-a înconjurat istoria, şi după dânsul Traian s'au gândit că necesităţi militare cer să fie cucerite aceste locuri! Romanii au venit pe urmă în calitate de coloni. Cei d'intâiu coloni nu corespundeau unui prea mare număr de Romani acasă. S'au trimes coloni întâi ca o răsplată, am zice: pentru servicii electorale. Gracchii aveau clientela lor, oameni fără pământ. Pe oamenii fără pământ îi aşezau aiurea Dar nu fiindcă erau oameni de-ai săi aiurea a început Statul Roman să facă o anumită politică. De alminteri, nimeni nu se împotriveşte unei pătrunderi de elemente străine profitabile, disciplinate şi respectuoase faţă de vechii stăpâni ai ţării, în toate domeniile. Ce, un mare inventator german

www.dacoromanica.ro

l-am răspinge noi, sau un capital german care s'ar adăogi, pe lângă alte capitaluri, ca să se exploateze anumite mine care până acum sânt cunoscute, dar neexploatate, sau în domeniul gazului metan, răspândind pretutindeni o căldură pe care noi o scoatem din disponibilităţile ţării, din miile de chilograme de lemne pe care orice gospodărie le întrebuinţează pentru a se încălzi.

Iar colonii de mai târziu, cari au venit în Dacia, aceştia n'au fost trimeşi, cum se credea, din Italia, de Traian, ci s'au deschis posibilităţi de câştig şi atunci oamenii au venit la minele de aur şi la alte rosturi de acestea şi de sigur Statul roman a căutat să potrivească oarecum desimea de populaţie dintr'un loc şi din altul, dar niciodată Romanii n'au spus: voim să cucerim lumea întreagă, şi s'o romanisăm pe urmă. Dar aceasta n'a împiedecat ca toată lumea să fie supusă legilor romane, spiritului roman, ca din aceste legi şi din acest spirit juridic al Romei să iasă obiceiuri populare care conservă ce era cuprins odinioară în formele legale, şi într'o limbă care nu se mai ştie acum, în condiţii care sânt cu totul deosebite decât acestea de acum.

Roma n'a stăpânit prin legiuni în rândul întâiu, ci Roma, care a recurs de alminteri şi la vitejia supuşilor pentru a-şi apăra graniţile, aşa cum v'am caracterisat graniţa, Roma a guvernat înainte de toate printr'o altă înfăţişare sufletească faţă de nevoile practice ale lumii şi de condiţiile în care societăţile omeneşti puteau trăi.

Şi la sfârşitul antichităţii lumea s'a trezit înaintea unei minuni mai mari şi decât minunea grecească. Iată un popor nenorocit, împărţit în două, stăpânit economic de Fenicienii de pe malul Mării, amestecat în toate colţurile Răsăritului, poporul evreiesc, care se întorsese din captivitate cu sufletul transformat după ideile Mesopotamiei, unde şi-a petrecut robia. În Vechiul Testament este o parte evreiască, dar

www.dacoromanica.ro

partea aceasta evreiască este adăugită, „fasonată", am zice, după idei de la cuceritorii în ţara cărora fuseseră strămutate massele populaţiei evreieşti. După aceia a venit civilisaţia grecească, elenismul, cu Alexandru-cel-Mare şi din elenismul acesta a ieşit o transformare totală a spiritului evreiesc. Saul, Sfântul Pavel de mai târziu, după convertirea sa, era un Grec în ce priveşte sufletul. Alexandria ajunsese una din marile capitale ale Evreilor, supuşi unei civilisaţii elenistice şi tot o dată influenţaţi de toată moştenirea vechiului Egipt, şi trebuie să mai adăogim pe lângă acestea influenţele care veniau cu caravanele din India, care devenise budistă, cu respectul sărăciei, cu ura pentru bunurile lumii, cu o concepţie de frăţie umană. Şi din mijlocul poporului acestuia evreiesc călcat în picioare, despreţuit, cu capitala arsă, supunându seacum la orice semn al proconsulului care întreţinea de formă pe câte un Irod, care nu avea niciun fel de acţiune asupra vieţii Statului, de aici a eşit o ideie, o ideie populară, un folklor ebraic, din lumea rurală pe care n'o atinsese niciuna din marile influenţe de civilisaţie, şi ideia aceasta, care este ideia creştină, a adus răsturnarea tuturor noţiunilor de ierarhie, prin aşezarea oamenilor pe aceiaşi treaptă de frăţie umană, supt un Dumnezeu care trebuie să se întrupeze în om şi să sufere ca om pentru a se apropia de umanitate, un Dumnezeu conceput ca părintele tuturor, cu Fiul său aşezat între noi şi pus pe cruce pentru mântuirea celorlalţi oameni. Aceasta este cucerirea unui mic grup, de oameni, cotropiţi supt toate raporturile, incapabili de a exista ca Stat şi de a se afirma ca naţiune.

Trei mari cuceriri a cunoscut lumea până în evul mediu, şi cea de a treia cucerire a stăpânit tot acest ev mediu, până în timpurile moderne, pentru că o mie şi mai bine de ani de la aşezarea creştinilor înseamnă civilisaţia nu a naţiunilor, ci a ideii

www.dacoromanica.ro

creştine, învârstată cât se putea cu ideia romană şi păstrând ascuns undeva tesaurul elenic. Sânt trei culturi care merg până în pragul timpurilor noastre. Trei culturi dominante, am zice : un despotism al unei vitalităţi superioare, ieşită dintr'un număr de oameni cari nu se socot după câţi sânt, ei se socot ca intensitate a activităţii lor sufleteşti. Cultura grecească, cultura romană apoi, primind toată moştenirea vechilor Eleni, şi cultura creştină care, într'o nouă sintesă, primeşte toate elementele acestea şi care, tocmai fiindcă primeşte influenţele venite de pretutindeni, ajunge să stăpânească şi pe toţi acei cari exercitaseră o influenţă asupra ei.

Iată cât de uşor ajunge cineva stăpân al lumii şi cât de bucuroasă poate fi lumea că a primit o astfel de stăpânire. Pe când unei alte stăpâniri, tot ce este mândru şi demn în fiinţa umană se propteşte pentru a-i resista până la capăt.

---

www.dacoromanica.ro

IV.

Deci o vitalitate muncitoare şi onestă, simpatică, a unui popor ajunge de la sine, prin cultură, dar şi prin producţiuni industriale, prin activitate de comerţ, a se impune. Şi, în materie de comerţ, pentru antichitate s'ar fi putut aduce înainte casul Fenicienilor. Câţi erau Fenicienii? Pe un mal de mare câteva oraşe, Tir, Sidon, Arad, şi aşa mai departe. Foarte puţine centre de acestea şi aşezate în aşa fel încât în interior nu se puteau întinde, fiindcă erau la spate munţii. Şi Fenicienii aceştia au împânzit lumea întreagă. Îi întâlneşte cineva făcând negoţ în toate părţile: în vechile monumente egiptene, se văd între altele vasali înfăşuraţi în stofe scumpe feniciene; nu era loc în care să nu fie cunoscuţi. Au luat Marea Mediterană către Apus, o parte din Sicilia a fost feniciană, s'au întins pe coasta Africei de Nord şi de acolo au răsbătut până la coloanele lui Hercule. Au descoperit sticla şi văpseaua roşie a purpurei. Va să zică, pentru o foarte puternică activitate de comerţ şi pentru că făcuseră unele descoperiri în domeniul creaţiunii industriale, răsună istoria antichităţii de activitatea Fenicienilor. Erau o mulţime de barbari la spatele coastelor, în Asia, în Europa. Barbarii aceştia nu aveau niciun fel de „patrie", şi nu s'ar fi gândit nimeni să răsară de odată cine ştie cine, care să spună: da, este foarte adevărat, Fenicienii sânt nişte oameni foarte isteţi, foarte iuţi, foarte inventivi în materie de comerţ, au gă-

www.dacoromanica.ro

sit atâtea lucruri şi mai pot găsi şi altele, dar, iată, la dânşii este loc de întins ; ni trebuie şi nouă Marea, vrem să vedem şi noi întinderile acestea largi ale valurilor. Şi pe temeiul acesta să înceapă o întreagă activitate care să strivească un popor care pe locul lui avea dreptul la traiu, fiindcă îşi îndreptăţia existenţa prin serviciile pe care le aduce civilisaţiei.

Încă un exemplu care se poate adăugi la celelalte.

Prin urmare, ceia ce astăzi „îndreptăţeşte" o putere brutală, care presintă statistica numărului capetelor şi al chilometrilor, câţi sânt, şi face socoteala că pe atâţia chilometri sânt atâţia oameni şi prin urmare trebuie să treacă aiurea şi aceasta pare că-l îndreptăţeşte să o facă peste vecinul ei, ar fi părut în antichitate o adevărată nebunie. Antichitatea este dominată de idei şi de instinctul valorii umane şi al valorii popoarelor. Am pomenit pe Fenicieni, dar aşa se putea pomeni şi poporul evreiesc, în el însuşi, supt alt raport decât acela de creator al crştinismului. Ce însemnau toate aceste formaţiuni, Fenicieni, Evrei, Filisteni, faţă de mişcarea marilor imperii asiatice? Cu toate acestea oamenii puteau trăi, puteau să desvolte o activitate, puteau să facă descoperiri, să emită idei, fără ca necontenit să simtă ceia ce simţim noi în momentul de faţă, să aibă icoana supliciului celui mai grozav în aşteptarea morţii: cineva închis între patru pereţi, cari încep a se mişca şi acel care se găseşte în mijloc vede că se apropie momentul când pereţii aceştia se vor împreuna asupra trupului său strivit. Căci noi toţi aşa trăim faţă de pretenţiile acestea de a se întinde ale oamenilor mulţi la număr, trăind pe puţini chilometri şi cari, pe lângă aceasta, au o organisaţie militară capabilă să-i ducă până la scopurile lor.

Acum, noi sântemceva mai departe, dar vecinii noştri de la Apus, Ungurii, cred că încep să vadă cum se mişcă pereţii. Dintr'odată Germanii au făcut sal-

www.dacoromanica.ro

tul cel mare peste Austria şi au dus pe represintaţii teoriei „Raum"ului în apropierea Capitalei însăşi a Statului naţional unguresc.

V'am arătat prin urmare cum au fost epoci în care era alta valoarea umană, valoarea omului în sine, valoarea unui popor faţă de alte popoare şi în care orice putere ce se desvolta într'un organism naţional se putea valorifica pe o altă scară decât pe scara aceasta a ameninţărilor continue sau a stăpânirilor brutale.

V'am citat, ca ultimă dovadă de vrednicie a unui popor mic, din care a ieşit ceva capabil de a transforma lumea însăşi, crearea creştinismului, răpedea întindere a noii credinţi, fără războaie, fără revoluţii, strecurându-se în adâncurile umile şi nenorocite ale societăţiolr pentru a duce acolo o altă conştiinţă de viaţă şi o altă interpretare a legăturilor dintre oameni şi a acelora dintre omenirea întreagă şi divinitate.

Evul mediu, care a ajuns a fi mai bine cunoscut acum decât înainte, toată partea aceia, cam de la anul 500 până la 1500, mia aceasta de ani, care constituie evul mediu, mult mai bine cunoscut acum în amănunte, este preţuit — sau, mai bine, fiindcă schimbările acestea de judecată se fac pe încetul —, „ajunge" a fi mai bine preţuit acum decât odinioară, şi fiindcă e o epocă în care forţa brutală se manifestă mult mai puţin şi elementele materiale nu sânt acelea care cântăresc mai greu în cumpăna puterilor, nu hotărăsc asupra vieţii tuturor neamurilor împreună.

Este adevărat că el apare altfel atunci când priveşte cineva întinderea aceasta mare a evului mediu. Şi nu în Răsărit, unde era Imperiul bizantin, adecă Imperiul roman care devenise creştin, care îşi însuşise cultura elenică, dar care în fond rămăsese tot Imperiul roman de odinioară, şi Imperiu roman

www.dacoromanica.ro

aceasta însemna: concepţie juridică, lege, ierarhie, autoritate, însemna lucrul acesta scump, cel mai scump lucru pe care îl poate da omul: supunerea raţionată, contrară supunerii de sclav, dar contrară, în acelaşi timp, şi libertăţii care nu recunoaşte niciun stăpân, chiar acolo unde elementele umane şi juridice ale stăpânirii se impun mai mult. Acest Răsărit rămâne roman şi popular, şi aici este un lucru foarte frumos: şi autoritatea romană şi, în acelaşi timp, viaţa liberă a mulţimilor. Noi, Românii, aşa ne-am ţinut în evul mediu. Ne gândiam la Imperiul care fusese, pe care îl doriam, care nu se putea întoarce, pe care totuşi îl aşteptam. Iar, pe de altă parte, mulţimile ţărăneşti trăiau într'o democraţie mult superioară democraţiei de teorie şi de constituţie, democraţiei de agitaţie necontenită şi de improvisaţie a unor oameni fără valoare, din timpurile noastre. Pe Împărat îl vedeam în fundul trecutului, îl zăriam venind într'un viitor care nu s'a întâmplat ; a venit Împăratul supt altă formă, supt forma turcească, fiindcă Sultanul nu este altceva decât continuatorul, cu altă religie şi cu altă rasă, a ideii romane, peste Imperiul bizantin. Dar, încolo, ţăranii noştri erau oameni liberi, cari-şi căutau de rosturile lor. Ceva mai frumos decât democraţia contemporană ; am spus-o şi în America, unde n'a prea plăcut: „dumneavoastră represintaţi democraţia teoretică a lui Jean Jacques Rousseau, noi am avut o altă democraţie, fără scriitori celebri, fără cărţi mult cetite, fără metode". Acum evident că nu i-am putut convinge într'o conferinţă, dar în această comparaţie eu aveam dreptate.

Dar, lăsând aceasta la o parte, dacă se întoarce cineva în Apus, acolo vede de la un capăt la altul numai o „aparenţă" de confusiune. Sânt foarte multe fapte mărunte care nu se desluşesc dacă se pleacă numai de la fapte. Ştiţi, sânt confusiuni a-

www.dacoromanica.ro

parente care cu ideia care a produs faptele se desluşesc, precum sânt lucruri care par foarte limpezi, dar, dacă se coboară cineva la principiul de unde vin, îşi dă sama că această linişte aparentă este mai rea decât confusia cea mai evidentă la prima căutătură.

Vedem, în evul mediu apusean, pe seniorul cutare în luptă cu alt senior; o viaţă de castel fără distracţii; funcţionarii lipsiau: toată această epocă se deosebeşte înainte de toate prin lipsa funcţionarului. La început erau numai delegaţi. Carol-cel-Mare nu avea funcţionari. El trimetea pentru un anume scop un anume delegat, un anume „trimes al Domnului", al stăpânului, „missus dominicus". Şi ispravnicii noştri de odinioară erau tot aşa. Noi nu aveam dregători permanenţi, dar, când era nevoie de un anume lucru, Domnul trimetea o carte domnească cuiva şi-i spunea: vei face un pod, vei ridica o biserică, vei aduna provisii, şi după aceia trimesul primia o mulţămită din partea Domnului şi se întorcea acasă la dânsul. A fi funcţionar din vreme în vreme pentru că te-a ales din anume motive stăpânul ţării este mult mai bine decât a fi funcţionar pe totdeauna pentru a înegri hârtie fără niciun folos pentru societate. Nu existau în acel ev mediu occidental funcţionari, nu existau nici cancelarii; hârtia era foarte scumpă din fericire, oamenii cari ştiau să scrie, foarte puţini, iarăşi din fericire; idolatria nouă a peteculuí de hârtie nu se produsese încă. Şi, atunci, seniorul fără ocupaţie pornia la războiu. Şi, dacă nu ţine samă cineva de ce însemna războiul atunci faţă de ce înseamnă războiul astăzi, plânge pe socoteala oamenilor evului mediu. Bieţii oameni, iată, ei nu făceau altceva decât se frământau!

Se frământau câţiva oameni, de-asupra. Dedesupt trăia cineva în linişte. Ţăranul nu mergea la

www.dacoromanica.ro

războiu, doar în casuri excepţionale. Oriunde era Biserica, ea impunea pacea. Era, pentru a o menţiona, afurisenia. Sfânt lucru afurisenia aceasta de odinioară ; când cineva ieşia din toate rosturile sfinte şi legale ale societăţii, cutare represintant al Bisericii avea dreptul să stingă lumânările, blăstămând numele celui afurisit, şi toată lumea se feria de dânsul ca de un ciumat. Găsiţi astăzi mijlocul, atunci când cineva nu-şi află astâmpăr, când, pentru a-şi păstra o situaţie pe care a luat-o cine ştie cum, printr'o mişcare revoluţionară, are nevoie să creeze necontenit zgomot în jurul lui şi care prin urmare nu lasă lumea să lucreze şi nu permite să se vadă în viitor, găsiţi mijlocul de a-l face să fie părăsit de toată lumea, fiindcă o autoritate mai mare decât toate autorităţile celelalte l-a scos în afară de comunitatea oamenilor de treabă. Nu există ! Din potrivă, el priveşte de sus pe oamenii de ispravă şi continuă, în paguba altora, pe cari îi întâlneşti în cale, sistemul de violenţe căruia îi datoreşte până şi stăpânirea sa în ţara unde se găseşte.

Dar peste lucrurile acestea o să vedeţi în acest ev mediu „ideia" stăpânind sub diferite forme. Veţi vedea că în lumea aceasta care este dominată de două idei, dintre care una vine chiar din cealaltă, — deci unitatea ideii care capătă două forme şi este mai bine decât să fi găsit două idei care se ciocnesc necontenit —, veţi vedea cum în această lume distracţiile de lupte ale celor de sus înseamnă nesfârşit mai puţin decât acţiunea continuă a acestor idei.

Cea d'intâiu ideie: Hristos stăpâneşte lumea. Toţi formează Biserica Domnului. Ceia ce pleacă dela Domnul prin apostolul Petru, prin puterea pe care o are de la dânsul Papa, stăpâneşte toate neînţelegerile şi poate să împace toate duşmăniile. Împăratul însuşi are delegaţie dela Papa. Deci Papii

www.dacoromanica.ro

cari se schimbă, au delegaţie continuă dela Isus Hristos.

Astfel o putere sacră cuprinde lumea întreagă, şi puterea aceasta derivă de la o ideie pe care toţii o primesc. Şi astăzi sânt ideologii. Ideologia e una, ideia e alta. Ideologia e foarte adesea ori pedantă şi nesinceră, pe când ideia este o putere onestă şi activă, care poate să ajungă a stăpâni permanent pe oameni. Astăzi este ideologia fascistă. Ce înseamnă ideologia fascistă pentru un alt popor decât poporul italian? Ideologia autorităţii. Autoritatea se poate forma şi impune însă pe multe căi. Se poate foarte bine prin convingere, se poate prin mijloace culturale şi este mult mai durabilă. Ce înseamnă ideologia democratică? Une ori, a răsturna o societate. a arde bisericile, a omorâ lumea cu grămada, — pentru ce? Pentru ca la urmă să aibă cineva dreptul de a vota în alegeri fără să ştie de ce este vorba şi fără să cunoască oamenii pe cari i-a votat, pentru ca, şi mai la capăt, din votul acesta al continuei nepriceperi să iasă desordinea permanentă a societăţii. Este nevoie să vă mai amintesc ceia ce a fost până ieri şi ceia ce nu trebuie să mai revină niciodată? Odată la patru ani, odată la trei ani, la doi, la un an, la câteva luni de zile, la câteva zile, se chiamă oameni cari nu ştiu carte, n'au ştiut niciodată sau au ştiut, şi au uitat, li se pun înainte problemele cele mai grele şi bieţii stau aşa întrebându-se unde să pună pecetea. Iar de aici, din pecetea pusă de mânile tremurătoare ale unor oameni foarte cum se cade, dar total simpli şi nechemaţi pentru această misiune, să resulte toată puterea în Stat, — aşa zice teoria, —, timp de patru ani, dăcă nu intervine o disolvare! Dar în patru ani câte lucruri nu se pot întâmpla? Dar, iată, se însoară cineva şi seconvinge după o bucată de vreme că nu poate trăi aşa. Există oare în toate legislaţiile privitoare la căsă-

www.dacoromanica.ro

torie impunerea de a sta împreună două persoane timp de patru ani? Ei bine, supt regimul politic se poate. Se poate ca aleşii să dovedească de a doua zi totala lor incapacitate, şi cu toate acestea pot rămânea patru ani dacă nu are Suveranul curajul de a-i trimete la plimbare.

Oare ideia fascismului, înţeleasă de imitatori în formele cele mai brutale, pentru care nu este responsabil Mussolini, care şi a scăpat ţara prin singura doctorie care se putea pentru o astfel de boală şi pentru halul în care ajunsese ea, sau idei ca a democraţiei roşilor dela Valencia şi Barcelona se pot pune alături cu ideia lui Hristos stăpân nevăzut al lumii întregi, care este represintat prin Papa în virtutea transmisiunii autorităţii divine de către apostoli şi apoi prin binecuvântarea Împăratului de către Papa?

În împrejurări de acestea, cu spuma de-asupra, care se mişcă la orice bătaie de vânt, — societatea feudală de sus —, şi cu stratele adânci liniştite, cărora nu li se cere votul, care nu sânt invitate la revoluţia şi care pot crea orice fel de forme, cum li convine, fără să se întrebe dacă articolul cutare de constituţie dă voie, sau fără să li se ceară un ordin pecetluit cu număr din partea unei autorităţi, societatea acesta medievală trăieşte, munceşte şi se impune partea aceia care are într'însa mai multă viaţă. Şi atunci vede cineva lucruri foarte curioase, pe care noi nu le putem înţelege. Vede pe regele Franciei, care era un rege sărac, cu puţin pământ la îndemână, şi care avea în faţa sa pe vasalul său, ducele de Normandia, care cucerise Anglia şi era rege în Anglia, şi totuşi dreptul celui d'intâiu rămânea. Regele Franciei nu putea impune în Anglia nimic, fiindcă vasalul ţinea Anglia în virtutea dreptului său de cucerire. Dar cum se putea impune autoritatea suzeranului slab faţă de vasalul tare? Iată, pentru ca ducele Gulielm de Normandia să

www.dacoromanica.ro

stăpânească Anglia, a trebuit să-şi caute anumite drepturi: că un rege anglo saxon l-a voit pe dânsul ca moştenitor, — dreptul de moştenire —, că s'a dus un proces înaintea Papei şi Papa a hotărât că el, Gulielm de Normandia, trebuie să aibă Anglia. Prin urmare acesta venia în puterea dreptului care pornia din hotărârea supremei autorităţi. De aceia a şi rămas Anglia, supt dinastia aceasta normandă, legată de Sfântul Scaun. Sfântul Scaun dăruise regatul, Sfântul Scaun era acela care păstra oarecare drepturi asupra lui.

Puternic şi bogat, regele Angliei, din dinastia normandă, reprezinta rasa cea mai vioaie care exista pe vremea aceia. Normanzii erau în Norvegia, în Suedia, în Danemarca, în Anglia, în Franţa-de-Nord, în Italia-de Sud, în Sicilia, în Peninsula Balcanică, în serviciul Împăratului bizantin, până prin văile Asiei. Un grup de oameni supt deosebite forme, nu numai decât cuceritori. În Bizanţ ei întrau în serviciul Împăratului. Legitimitatea Împăratului şi puterea de viaţă a Normanzilor făceau o alianţă. Acest soiu de oameni se întâlnia în toate părţile, erau elementul de iniaţiativă în toate locurile. Dar, cum spuneam, când este vorba de ducatul de Normandia, care a fost dat înaintaşului lui Gulielm de regele Franciei, regele Angliei ascultă de regele francez. Când nu asculta, suzeranul întrebuinţa anumite forme de drept, îl da judecată şi îi putea lua Normandia. Ioan fără Ţară, rege al Angliei pe la 1200, a pierdut Normandia fiindcă a făcut anumite păcate faţă de nepotul său, care dispăruse, şi se credea că l-a omorît el, şi mai erau şi alte greşeli faţă de dreptul feudal, faţă de dreptul uman, care se întrupa în dreptul feudal. Dat fiind în judecată, i s'a luat Normandia prin proces. Ia gândiţi-vă dumneavoastră să dea cineva în judecată pe acela care are puterea supremă în Germania: un proces al unui mic Stat împotriva domnului Hitler! Ce

www.dacoromanica.ro

ar mai râde lumea de la Berlin, toţi acei cari în momentul acesta păstrează puterea acolo!

Ştiţi că, la un moment dat, a fost vorba de judecarea altcuiva, a lui Wilhelm al II-lea. Cu dreptate sau fără dreptate, se credea că Wilhelm al II-lea, şi nu cei cari l-au împins, a provocat marele războiu. Şi atunci opinia publică a celor cari fuseseră năvăliţi şi izbutiseră să biruie până la sfârşit, cerea să i se facă proces. Dar cine să-i facă proces? El stă acum foarte bine în Olanda, unde taie lemne. Acum se zice că e vorba să se mute în Elveţia, unde materialul acesta cu care se distrează fostul Împărat este mult mai bogat decât acolo: păduri întregi care îl aşteaptă.

Iată ce putea face regele Franciei. Pentru ce? Pentru că, la început, el crease situaţia de drept. Eu îţi dau dumitale un lucru. În momentul acela eu sânt puternic, dar se poate ca urmaşii miei să nu mai aibă putere şi ai dumitale să fie atot puternici. Fiindcă însă lucrul pe care îl ai ţi-a venit de la înaintaşul mieu, dumneata trebuie să asculţi de mine, legătura de drept de la început fiind în favoarea mea.

Este sau ba acesta un element de adevărată ideie juridică, de şi nu în sens roman? Este unul din elementele morale, ideologice, în bunul înţeles al cuvântului, prin care se ţine o societate? Fără îndoială că da. Ai recursul, ai un mijloc de a te îndrepta la cineva a cărui autoritate nu se poate tăgădui de nimeni. Care este nenorocirea cea mare în timpurile noastre? Este că n'ai la cine să te îndrepţi, orice s'ar întâmpla. Într'un moment de entusiasm mai mult sau mai puţin zăpăcit, Austria a chemat dominaţia germană, pe care o simte astăzi cât este de grea. Dar să zicem că Austria n'ar fi vrut de loc Anschluss-ul. La cine se puteau adresa Austriecii? La Societatea Naţiunilor? Societatea Naţiunilor este un circ pentru oratori, cari,

www.dacoromanica.ro

oratorii aceştia, dacă sânt vechii avocaţi de mari însuşiri, ajung să atragă acolo privirile tuturor. Sau la Tribunalul de la Haga? Toate naţiunile au delegaţi la Tribunalul de la Haga. Câte procese au fost hotărîte de Tribunalul de la Haga? Şi, odată ce s'a rostit sentinţa, cine este acolo care să facă să fie executată?

Pe când în evul mediu, pe lângă sancţiunile feudale, pornia imediat sentinţa Bisericii ; era apelul suprem la dânsa. Te-a nedreptăţit cinva, cutare Împărat, care primise în linia a doua autoritatea ce purcedea de la Hristos? Te adresai Bisericii.

În condiţiile acestea s'a desvoltat o civilisaţie originală, civilisaţie care nu se sprijinia, cum se crede, pe robia muncitorilor, şerbi ai pământului, căci erau foarte mulţi oameni liberi în evul mediu, mult mai mulţi de cum credem noi. Erau societăţi întregi, la noi, în Elveţia, în multe părţi de la Marea Baltică, care se bucurau de o libertate umană desăvârşită, mult mai mare decât libertatea constituţională şi legală din timpurile noastre.

Dar în oraşe, care erau o creaţiune organică, în cetăţile care se răscumpăraseră şi se liberaseră singure, în cetăţile acestea s'a alcătuit una din cele mai frumoase din civilisaţiile lumii. În timpurile noastre, cutare gânditor de un mare elan a putut să pune alături Parthenonul din Atena cu catedrala din Reims, care acum, după sălbătăcia din timpul războiului, a revenit la întregimea şi la splendoarea ei de odinioară.

Aşa s'a mers până în aşa-numita epocă modernă. Aici s'a întâmplat un lucru care a schimbat felul de a judeca ai oamenilor. Dar, în schimbarea acestui fel de a judeca aducând urmări care nu se pot caracterisa decât ca rele, ei au găsit imediat un corectiv, care a venit tot din posibilitatea de a-şi valorifica oricine puterea sufletească, vita-

www.dacoromanica.ro

litatea spirituală, putința de a crea și de a răspândi creațiunea sa.

În tot evul mediu Roma a fost cunoscută și admirată: se găsia mijlocul de a împăca realitatea contimporană, respectul realității contemporane, care era creștină, cu respectul față de Roma, care era păgână. Cu foarte multă dibăcie și naivitate, — naivitatea și dibăcia sânt de cele mai multe ori formele aceluiaș lucru, — s'a ajuns la această împăcare.

Prin urmare Roma a trăit în sufletul oamenilor totdeauna. Însă de odată, pe la 1300-1400, oamenii au crezut că au descoperit-o întreagă și adevărată; aceasta se chiamă Renașterea. Și, cum nimic nu este mai ușor decât să înțelegi forma și să ți-o însușești, și nimic mai greu decât, peste forma aceasta, peste ilusiile acestei forme, să găsești fondul, atunci și-au zis oamenii de la sfârșitul evului mediu: Noi am trăit rău până acum, fiindcă Romanii trăiau astfel. Nouă ni trebuie deci o republică așa cum a fost republica romană sau republicile grecești.

Deci în forma acestei republici, care de fapt se sprijinia în antichitate pe tot felul de nedreptăți: sclăvie, mase populare fără nici o acțiune, oligarhie restrânsă dominând în toate, pe basa acestei credințe s'a încercat să se transforme lumea. S'a slăbit în felul acesta principiul de viață al evului mediu, adevărata democrație medievală. Și atunci Suveranii au profitat de această slăbire a principiului dominant până atunci și s'au creat așa-numitele monarhii moderne. Cetatea nu mai este autonomă, drepturile de odinioară nu se mai respectă, începe să apară funcționarul, funcționarul permanent care este delegat al monarhului. Viața se restrânge la Curte. Câțiva oameni cari se strâng acolo hotărăsc toate lucrurile. Acela este mai puternic dintre Suverani care are la îndemână toate mijloacele naționale și care nu mai recurge la nimeni pentru aceasta. Englesii au păstrat Parla-

www.dacoromanica.ro

mentul, dar ei trăiau mai la o parte. Şi, dacă se uită cineva mai de aproape chiar la viaţa parlamentară a Englesilor, se convi ge că nu are a face întru nimic cu ilusia parlamentară din timpurile noastre. Când s'a stabilit regimul parlamentar în sensul modern în Anglia cele două partide, conservatori şi liberali, whigs şi tori s nu faceau altceva decât îmbătau pe alegători în chipul cel mai făţiş şi mai grosolan pentru ca pe urmă că au mai ţină samă de dânşii Câteva m'i de oameni conduceau tot. În secolul al XIX-lea Anglia este ţara pe care o domină „cei zece mii de sus", aşa încât să nu ni facem ilusii în privinţa aceasta,

Va să zică, Suveranii s'au trezit având în mâna lor toată puterea.

Pe de altă parte, li s'a părut oamenilor de atunci că principiul care trebuie să domine pe un Suveran, care trebuie să-l îndemne la acţiune, este gloria. A apărut Suveranul ambiţios, tipul lui Ludovic al XIV-lea, care fără îndoială, — ştim aceasta din memoriile lui, care s'au păstrat şi publicat — este mult superior părerii pe care o avem noi, obişnuit, despre el. Aşa încât avea şi alte motive în ceia ce priveşte acţiunea lui, avea: sentimentul interesului Franciei, avea instinctul datoriei pe care orice stăpânitor de oameni o are faţă de Dumnezeu, — elemente nobile în figura lui Ludovic al XIV-lea, Dar, în sfârşit, nu poate tăgădui nimeni, nici cei mai călduroşi apărători i lu', faptul că el a făcut războaie, războaie de glorie, că i a plăcut să fie admirat şi a urmăr t heg mon'a as prá Europei întregi. A făcut o serie întreagă de războa'e. Vorba e: la capăt a fost — ce? Nu ceia ce ş' în h'puiţ oamenii războiului pent u interese m ter ale s r'se pe steag şi păstrate c mijl c d înd e t ţire Franţa, la sfârşitul domniei lui Ludo c l XIV lea a fost mult mai slabă de cum ra la inç put, Războaiele acestea au istovit o de am i şi de bani.

www.dacoromanica.ro

S'au aruncat pietre asupra sicriului marelui rege. Prin urmare, iată un faliment petrecut atunci şi care se poate prevedea şi acum pentru acţiuni de felul acesta. Dacă porneşti pe această cale, dacă afişezi aceste principii, dacă turburi lumea pe această basă, isprăveşti cu osânda propriului tău popor. Nu o să trăim noi poate până în momentul când se va vedea dacă aceia ce se cere în momentul de faţă de la poporul german, aceia ce se cere şi de la atât de iubitul nouă poporul italian, dacă aceste cereri sânt sau ba pentru desvoltarea sănătoasă a naţiunii înseşi. Nu ţine coarda unui popor până la nesfârşit. Iată în evul mediu au fost popoare viteze, energice, pornite la războaie, cum erau Sârbii şi Bulgarii. De la anul 1400 înainte nu mai era nici Stat sârbesc, nici Stat bulgăresc: căzuseră supt Turci Pentru ce? Pentru că Sârbii şi Bulgarii, şefii lor din evul mediu, urmăriau ideia de a domina în Constantinopol, de a fi Împăraţi romani. Era prea mult pentru puterea acestor popoare. Şi, după o frământare de câteva secole, au căzut supt stăpânirea turcească.

Sau gândiţi-vă ce a cerut un om de geniu, fără îndoială, un om de geniu în ce priveşte acţiunea, de la poporul grecesc, puţin la număr, dar foarte vioiu, entusiast, gata de sacrificiu atunci când este vorba de ideia naţională. Din nenorocire noi sântem acei cari dăm mai puţine sacrificii în ce priveşte ideia naţională, — noi, cei de sus, pe când cei de jos dau din instinct. În ce priveşte pe cei de sus, este o lungă şi tristă experienţă; societatea pentru dânşii, nu ei pentru societate până la capătul puterilor lor.

Dar s'a cerut Grecilor ce nu puteau da. La un moment dat, Asia-Mică era grecească. Resultatul: a venit revoluţia turcească, înfrângerea din Asia-Mică, aruncarea Grecilor de acolo; nu numai aruncarea înapoi a armatei greceşti, dar, prin înţelegerea

www.dacoromanica.ro

făcută cu Turcii, au trebuit Grecii să-şi ia pe ai lor, cari trăiau, din depărtata antichitate, acolo, în oraşele din Asia-Mică, să-i aşeze prin Macedonia ca să cultive acolo bumbac, tabac şi să facă, întocmai ca în patria veche, covoare. Dar, natural, erau mai deprinşi să facă lucrul acesta unde neam de neamul lor trăise decât acolo unde, cu ajutorul Europei, au fost colonisaţi. Este o minune că s'au putut menţine. Iar astăzi nu este în Asia-Mică o singură biserică în care să se facă slujbă: sânt transformate toate în grajduri, în casărmi.

Iată ce se întâmplă când se cere prea mult de la un popor. Nu se poate ţinea un popor în stare de friguri furioase lună de lună şi an de an. Este mult mai bine, decât să-l îndemni la acţiuni care-i întrec puterile, să laşi ca puterile lui cele mari să stea acasă şi pe căile tradiţionale să desvolte o civilisaţie, care civilisaţia aceasta, dovadă de vitalitate naţională, ajunge ea însăşi să capete permanent lucruri pe care o cucerire nu le poate căpăta decât trecător, plătindu-le pe urmă cu sângele şi cu vlaga sa proprie.

În secolul al XVIII-lea însă, Franţa, regatul lui Ludovic al XIV-lea cel învins, domină lumea. La Stockholm, la Petersburg, la Bucureşti, la Iaşi, ca să nu vorbim de centrele cele mari din Europa mijlocie şi apuseană, la Constantinopol chiar, în anumite cartiere, pretutindeni este cartea francesă, pretutindeni se joacă piesa de teatru francesă, pretutindeni se impune moda francesă. Un portret de întâie tinereţă al lui Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, îl înfăţişează într'un costum foarte curios, pe care probabil mulţi dintre d-voastră l-au văzut fiindcă a trecut şi în cărţile de şcoală. Poartă turban după moda răsăriteană, e îmbrăcat într'o haină de brocard răsăriteană, însă haina aceasta e tăiată strâns pe trup; are o cravată cum se obişnuia la Curtea lui Ludovic al XIV-lea; tânărul poartă mus-

www.dacoromanica.ro

tăcioara introdusă odinioară, înainte de epoca lui Ludovic al XIV-lea, în societatea Apusului Se vede că, în ciuda elementelor orientale care se găsesc în costumul lui, el e un om care sufletește se simte occidental. Se vedea, de alminteri aceasta, cu toate elementele de formă orientală, din scrisul lui Dimitrie Cantemir. Iar, pe urmă, prib agul moldovean în Rusia s'a dat după noua modă francesă de acolo, după ce Petru-cel-Mare li a tă'at boierilor ruși bărbile și li-a înlăturat rochi'le, si ' du-i să învețe aritmetică și geometrie, f'indcă așa era ordin de la Curte. Pretutindeni deci forma fr ncesă se întâlnește.

Dar pe toți oamenii aceștia de carte francesă, pe toți acești scritori ca și pe acești artiști nu i-a creat Ludovic al XIV lea. Ei au ^mpodobit d mnia lui. Avem a face iarăși cu vitalitatea unui popor. Francesii nu sânt totuși poporul cel mai numeros din Europa De multă vreme ei socot ca posteritatea lor să fie atâta și nu mai multă, fiindcă este vorba de o anumită împărțire a averilor. Nu e deci un popor numeros, care să caute întinderea aiurea. Din potrivă, cu multă greutate de-a lungul secolilor Francesii apără, f ind p tini la număr și amenințați să se împuțineze, ter tor'ul acesta venind de la înaintași. Totuși, de și Francesul nu avea în cap pe atunci ideia francesă, fiecare se îmbracă în forme care sânt formele francese Fiecare petrece așa cum se petrece la Versa lles și la Paris. F'ecare părăsește datinele sale pentru a adopta datinele francese. Boierii noștri aduc preceptori din Franța. Orice Frances pribeag găsește pâne la noi. În familiile aristocratice este căut t ca iarba de leac Francesul, cu ideile cu manier le lui francese. Și astăzi la țară găsește cineva adm rabile biblioteci francese care nu se pot a ^măna cu b bliotecile pe care le adună așa-numiții oâme i culți din timpurile noastre, cari iau cartea ce f ce mai mult zgomot și n'o îngrijesc, pe c^nd aceia legau frumos

www.dacoromanica.ro

cărţile lor alese. Biblioteca de la Stânca a lui Conachi şi a Roznovăneştilor, biblioteca. rămasă în mare parte la Bucureşti şi acum, a lui Vodă Ştirbei, toate arată cât de mult erau stăpâniţi oamenii aceia de civilisaţia francesă Se publică astăzi, — va apărea în trei volume şi va fi o carte foarte interesantă şi pentru lectură, — corespondenţa familiei Golescu, Goleştii dela 1820, Iordachi Golescu, Dinicu Golescu şi pe urmă copiii lor, pe la 1848. A găsit-o undeva d. Gheorghe Fotino şi o tipăreşte. Toţi aceştia scriu o franceză pură pe la 1830. Oameni de la Bucureşti. întâia generaţie care se îmbrăca nemţeşte, care părăsise haina orientală, şi rămâne cineva uimit când ceteşte scrisorile bătrânei Zinca Golescu, în acea francesă impecabilă. Ea se ocupă de lucruri de politică înaltă, discută probleme care se pun înaintea bărbaţilor culţi din Europa. Am întrebat pe d. Fotino, care mi-a adus corectura volumului întâiu, a cui fată era Zinca Golescu,— mi se pare că auzisem cândva, dar uitasem. — A lui Farfarà. Cine ştie ce Fanariot venit la noi şi rămas aici ; deci nu-i vorba de o mare tradiţie de cultură. Dar, iată, fata lui Farfarà, măritată cu Golescu, gândeşte şi scrie întocmai ca o nobilă doamnă francesă de la Versailles.

Când Francesii au încercat deci prin monarhia războinică a lui Ludovic al XIV-lea, ei au dat faliment şi s'au usat. De aici slăbiciunea lor politică în secolul al XVIII-lea şi de aici şi Revoluţia franceză. Mai puternic făcător de revoluţie franceză şi răsturnător de regalitate este Ludovic al XIV-lea decât Robespierre şi Danton, Aceştia sânt oamenii pe cari i-au ridicat valurile. dar Neptunul care a biciuit valurile d'inăuntru şi a făcut să se ridice pe ele tot felul de scânduri putrede sau lemne pe jumătate tăiate, ca aceşti revoluţionari, este Ludovic al XIV-lea, luptătorul cu imposibilul.

Franţa aceasta învinsă păstra însă vitalitatea ei

www.dacoromanica.ro

anterioară, şi vitalitatea aceasta a stăpânit toată Europa.

Dar să treacă cineva puţin mai departe, la această Revoluţie. Revoluţia franceză a cucerit foarte mult. Pe urmă a venit Napoleon, care a făcut cuceriri în stil încă mai mare, cu o brutală sinceritate genială. Dar, vedeţi, nici revoluţionarii, nici Napoleon n'au pus niciodată astfel de planuri în program. N'au spus: „avem dreptul să facem aceasta pentru cutare motiv." Din potrivă, Revoluţia franceză a declarat: Noi ducem vestea desrobirii la popoarele care sânt supuse unor guverne absolutiste ; noi, cari sântem „cetăţeni" prin revoluţie, ducem putinţa de a fi „cetăţeni" şi altora, fără ca ei să se supună primejdiei unor mişcări proprii. Noi sântem desrobitorii.

Pe urmă „instinctele" au biruit, dar declaraţia de la început a fost aceasta.

Napoleon nu era un om care să ia lumea în piept, să se ducă, aşa cum a făcut Alexandru-cel-Mare, până în India,— de şi vorbia şi el de India, dar pentru a lovi pe Englesi în această colonie a lor. El spunea: Am un sistem, sistemul roman. Vreau să aduc vechea Romă şi Roma aceasta trebuie să fie o Romă de pace. Supremul gând al lui Napoleon a fost deci, nu războiul continuu pentru război, ci întrebuinţarea războiului, momentan, pentru a instaura o eră ca era romană de odinioară. Şi în pacea aceasta popoarele să se cultive, să muncească.

Napoleon a fost, astfel, deschizător de drumuri. Activitatea lui, şi în Franţa, şi în provinciile cucerite, a izbutit să taie căi de acestea, în industrie, în comerţ, pentru viitorul generaţiilor de negustori cari vor veni să exploateze produsele unei industrii care se răzima pe descoperirile cele mari în materie de ţesătorie, de întrebuinţare a metalelor din Anglia. El este mai mult decât „omul de la Auster-

www.dacoromanica.ro

litz", omul „Codurilor Napoleon". Şi Austerlitz, cu victoria lui, a rămas acolo, efectul acestei victorii a ţinut numai o bucată de vreme, dar legile lui Napoleon, bune, rele, şi până astăzi ţin. Prin urmare este în noi gândul lui Napoleon.

Noi sântem supuşi lui Napoleon cel mort încă de mai bine de o sută de ani, fiindcă trăim în formele de drept pe care le-a impus el tuturor şi ne resimţim în orice fibră a noastră de acestea.

Prin urmare să nu se pună acel care doarme astăzi în mormântul său de porfir supt Domul Invalizilor din Paris alături cu toţi Göringii şi Goebelsii din timpurile noastre, cari necontenit încălzesc dorinţa unui mistic de a mâna naţiunea sa pe drumuri care, pentru însăşi această naţiune, nu sânt cele mai bune, fiindcă fac odioasă lumii întregi o naţiune plină de atâtea însuşiri. Dacă s'ar cuceri, după Austria, şi Ungaria, şi ţara noastră, şi Peninsula Balcanică, şi regiunile rutene din Rusia, dacă ar merge până în fundul stepei energia germană, pentru ca să se fărâmiţeze acolo în lupta cu imposibilul, dacă s'ar întâmpla lucrul acesta, nu va avea pe departe poporul german puterea de creaţiune a lui aşa cum o avea pe vremea când era împărţit într'o sumedenie de State, unele foarte mărunte, — Napoleon a desfiinţat pe foarte multe din ele, dar au rămas destule până la 1840, şi după 1870, după întemeierea Imperiului, încă au rămas Statele deosebite; numai Hitler este acela care le-a desfiinţat. Dar azi nu se stă multă vreme pe gânduri. Tot ce a fost Austria s'a măturat foarte răpede cu maşina dela Berlin. Viena nu mai este o adevărată capitală, nu mai e nimic care să deosebească, după câteva luni, după câteva săptămâni, Austria de celelalte ţări germane. „Land Österreich", cum Bavaria este „Land Bayern", cum Württemberg este „Land Württemberg, cum şi noi am ajunge „Land Moldau", „Land Walachei",

www.dacoromanica.ro

ca şi tot ce ar întra în această teribilă combinaţie ideologică a hitlerismului.

Dar, cum vă spun, poporul german era fărâmiţat şi servia foarte adesea ori stăpânilor străini. Soldaţii germani erau vânduţi de şefii lor pentru a purta în America războaiele Angliei. Şi, cu toate acestea, în vremea când Germania nu aveau măcar o industrie, când comerţul german nu însemna nimic, când bogăţia germană era un lucru foarte relativ, când se trăia o viaţă patriarhală, pe vremea aceia s'a format o cugetare germană, care până astăzi, peste hitlerism şi supt hitlerism, hrăneşte naţia. A apărut acea admirabilă filosofie metafisică, aceia care, începând de la Kant, trecând prin cea d'intâiu generaţie de gânditori după dânsul, a mers până la Hegel. Hegel a însufleţit gândirea tuturor popoarelor. Şi astăzi în concepţiile de Stat ale tuturor naţiunilor este ceva din filosofia hegeliană. Sântem astfel supuşii lui Hegel, chiar acei cari n'au auzit de dânsul. Dacă examinăm fondul conştiinţii noastre, trebuie să spunem: este o ideie venită de la Germani. Germanii aceştia deci, trăind în centre patriarhale, fără unitate, fără forţă militară, fără posibilitatea de a se apăra într'o ţară câmp de luptă pentru toate ambiţiile din Europa, au stăpânit lumea. După aceia a venit vremea Francesilor, totul a fost câştigat de civilisaţia franceză, dar ce câştigase cugetarea germană a rămas. Dacă urmăreşte cineva apoi istoria mai nouă, a timpurilor noastre, rămâne uimit cât de mult se supun popoarele cuiva care răsare de odată cu un fel de a gândi ce nu fusèse înainte, sau face anumite descoperiri capabile de a crea un nou comerţ sau fixează un nou program în domeniul activităţii umane, cât de mult i se supun toţi cu bucurie, aclamându-l şi închinându-se lui.

Eu am apucat, în lunga mea viaţă, astfel de influenţe trecând de la popoare care ori nu erau

www.dacoromanica.ro

numeroase, ori nu represintau în totalitatea lor gradul cel mai înalt de cultură. Pe vremea când generaţia mea avea douăzeci de ani, noi eram pătrunşi toţi de idei ruseşti în deosebite forme. Unii erau stăpâniţi de ideologia revoluţionorilor ruşi. Răspândiam la acea vâsta broşuri revoluţionare cu copertă roşie, de-ale lui Cropotchin, în care era cugetarea adversarilor ţarismului, de la 1850-60 până la acest sfârşit al secolului al XIX-lea. Şi eu le-am împărţit, şi eu am ţinut conferinţe despre „Capitalul" lui Marx. În acelaşi timp eram supusul sufletesc al lui Karl Marx, care nu era altceva decât un ucenic al lui Hegel prin forma de cultură franceză care se strecoară între Hegel şi dânsul, — ideologia lui Marx este hegeliană, dar categoriile economice ale lui vin de la cugetarea economiştilor francesi din timpul Imperiului al doilea —, şi tot odată răspândiam broşurile acestea roşii în care se exprima un alt revoluţionarism, care nu avea, evident, acelaşi caracter ca ideologia germană.

Dar nu numai atât. Pe lângă cărţile care se cetiau mai mult atunci împreună cu cărţile englese: Dickens, George Elliot, până la Gaskell şi atâţia alţii, o întreagă producţie a povestitorilor englesi despre viaţa englesă, în spirit engles, care a influenţat şi ea lumea întregă, noi eram şi ucenicii lui Turgheniev, lui Dostoievschi, lui Tolstoi. Nu ştiam un cuvânt rusesc, niciun Cazac nu trecuse Prutul, nu se încercase nicio influenţă, ca pe vremea Regulamentului Organic, de către Ruşi asupra lucrurilor de la noi, şi noi, în traduceri francese şi prin mijlocirea Francesilor ne aducători, întram în felul de a fi al altor popor. Ură am şi terorismul, deportările în Siberia scandalurile din familiile marilor duci şi risipa care se făcea cu averea unei societăţi întregi, starea de neocultură a unei masse imense, uitam toate acestea şi respiram larg atmosfera curată care venia din scrisul uman al marilor Ruşi

www.dacoromanica.ro

dintre anii 1350 şi 1880. Şi, puţină vreme după aceasta, se mai cetia romanul engles realist, se mai cetiau romanele ruseşti pătrunse de ideologia acesta aproape mistică, dar iată un Bjoensterne Bjoernson, care este un Scandinav, şi un alt Norvegian, Ibsen, au ajuns să aibă stăpânirea — şi ce însemnau Scandinavii, unde erau, ce gesturi cuceritoare ar fi făcut ei în restul Europei asupra tuturor? ; aceasta era prin anul 1900. Dramele lui Ibsen erau represintate pretutindeni şi anumite procese de conştiinţă care se puneau acolo, ca în „Casa de Păpuşi" sau „Nora", ajungeau să fie procese de conştiinţă pentru toată lumea. Nu mai ascultaţi acum la teatru „Nora", dar acolo se pune o teribilă problemă: dacă doi oameni cari se găsesc împreună, legaţi prin toate legăturile sociale, au sau ba dreptul, odată ce se pune un proces de conştiinţă, de a se elibera, chiar cu preţul nenorocirii amândurora, fiindcă aceia ce este cerinţă morală trebuie să se îndeplinească, şi cu orice preţ. Aceasta însemna însă o zguduire revoluţionară a întregii alcătuiri sociale şi morale de atunci.

Şi era aproape să aibă o influenţă asămănătoare mai târziu, un cugetător răsărit din Olanda, Multatuli, cel mai mare negator al tuturor convenţiilor, biciuitorul tuturor ipocrisiilor, călcând în picioare tot orgoliul societăţii sale, care nu se gândeşte la pericolul pe care îl deschide, pentru a proclama o credinţă de sinceritate.

După aceia, este foarte adevărat că de pe la 1900 înainte fiecare a rămas închis în naţionalismul său: nici într'o ţară nu s'au ivit gânditori mari sau scriitori de un foarte mare merit.

Iată, acum, Germania a realisat unitatea, având pe Bismarck — şi ce opusă e, în problema austriacă, gândirea lui Bismarck de a ceia ce va fi politica hitleriană! — pe marele creator de Stat Bismarck, pe omul care spusese că nu se conduce lumea cu idei,

www.dacoromanica.ro

ci cu sânge şi fier, „Blut und Eisen", atitudine de ciocoiu de pe Elba, care nu trebuie luată, literar şi fiind la dânsul fără îndoială şi un anumit instinct poetic, care crea formule, cum o făcea, la noi, cutare care a dispărut abia, când se ilusiona de propria sa elocvenţă. Bismarck era socotit ca stăpânul lumii, care putea aduce pe oricine înaintea tribunalului de la Berlin. Rusia învingătoare la 1787 a trebuit să vină şi ea acolo, înaintea lui Bismarck, pentru ca să cedeze o parte din cuceririle ei împotriva Turcilor. Toată lumea avea o sfântă frică de dânsul. Wilhelm al II-lea a încercat şi el să se bismarciseze. Nu se vedea posibilitatea altui sistem. Aceasta era situaţia politică a Germaniei în lume.

Dar în ce priveşte literatura, cine cetia cartea germană de la 1890-910 şi aşa mai departe până la marele războiu? Carte de consumaţie internă. Cine o traducea? Ici colo câte un roman de Paul Heyse, de Hackländer, cu scene din viaţa militară din Prusia. Cine a tradus un poet german în vremea aceia? În ce domeniu de artă au biruit Germanii, afară de Wagner, care a fost o înfăţişare cu totul individuală, personală, fortuită, care nu are nimic a face cu viaţa normală a unui popor?

Va să zică Germania de la începutul secolului, împărţită într'o mulţime de State, fără armată, fără conştiinţă naţională, fără tendinţă către unitate, domină prin cugetarea ei lumea. Şi vine vremea când Germania are toate mijloacele materiale de a se impune, şi in viaţa omenirii, supt raportul moral, nu este amestecată mai de loc.

Se întâmplă însă că la acest popor, admirabil ca putere de muncă şi disciplină, care supune usinei pe inginerii cari se formează teoretic în universităţi şi din această unire fericită resultă lucruri pe care alte popoare nu le pot face, la poporul acesta să se strămute, după exemplul american şi după exemplul, luat tot după America, al Franciei lui Napoleon al

www.dacoromanica.ro

III-lea, o concepție de civilisație materială extraordinară. Ajunge Germania să fabrice pentru toată lumea și orice, după dorința clienților, spre mare deosebire de Franța, care înțelege ca ea să impună cumpărătorilor ceia ce este obișnuită a face. Nu vorbesc de Germania aceasta de acum, care face ce i se spune, dar pe vremea când era un Împărat, și nu făcea cineva ce spunea Împăratul, între altele fiindcă el nu se amesteca în anumite domenii, — când doria cineva să aibă un fabricat din Franța, răspunsul era: nu-l facem, fiindcă nu se fabrică la noi. Dacă se adresa în Germania cu cererea cea mai absurdă, i se spunea: ne vom ocupa și în câteva săptămâni veți avea răspunsul. Treceau alte săptămâni și Germania primia comanda, fie și după gustul cel mai curios. cum nu se mai pomenise până atunci. Și, cum era o ordine perfectă în fabricare, se făcea foarte răpede.

Francesii păstrau vechile căi de comunicație. Germanii făceau linii duble și triple. Pentru ce? Pot fi folositoare de acum în cinzeci sau o sută de ani. De ce, când facem odată, să nu facem lucrul pentru mai multă vreme? O concepție pe care, o avea cândva și un Român, Dinicu Golescu, care întrebat, când clădia casa care este acum Palatul Regal, natural transformat cu totul, dar păstrându-se linia de la început, întrebat: de ce clădești la vârsta d-tale, o astfel de casă?,— a răspuns: Eu clădesc pentru viitor. Nu avea în vedere nici unirea Moldovei cu Muntenia, nici Statul național român, nici dinastia din Apus, dar el clădia pentru viitor. Și toți ar trebui să ne învățăm să facem așa: un superfluu ieșit din munca noastră, care pentru moment n'are niciun fel de valoare, dar are pentru viitor, — ca acela, din fabulă, care, la optzeci de ani, sădind copaci, spunea că o face ca să aibă umbră nepoții!

Prin urmare Germania s'a transformat cu totul.

www.dacoromanica.ro

Produsul german a mers pretutindeni. Îţi trebuia o marfă relativ bună, — nu peste măsură de bună, — dar cum vrei dumneata şi în momentul când vrei şi câtă o vrei, te adresai Germaniei. În felul acesta a ajuns lumea să fie tributară Germaniei. S'a produs lucrul curios că bursa banilor, acolo unde te duceai să împrumuţi, fusese odinioară la Paris, în ţara ciorapului de lână şi a economiilor necontenite, dar era acum la Berlin. Şi România, când avea nevoie să se împrumute, se ducea la Berlin, la Bleichröder, bancherul evreu de acolo. Ceia ce Francesii nu puteau să întrebuinţeze pentru a fructifica banii acasă la ei, ajungea la Berlin, la acela.

Şi, în avântul acesta extraordinar, Germanii au ajuns să domine toate pieţele. În materie de industrie, de exemplu, nu cuceriau anumite regiuni francese, unde erau materii prime folositoare industriei lor, dar făceau astfel de socoteli, prin convenţiile lor, încât Franţa trimetea materia primă la fabricaţie în Germania, cum trimeteam şi noi lâna şi grâul, cum fiecare popor trimetea la această mare usină de fabricaţie pentru toată lumea care ajunsese a fi Germania şi care în felul acesta domina lumea. Englesii, în domeniile cele mai englese, întrebuinţau marfă din Germania ; de şi li-au impus Germanilor să scrie pe obiect: „făcut în Germania", pentru ca să facă un apel în felul acesta la patriotismul Englesilor, — nu cumpăraţi, pentru că este „made în Germany" ; dar multe erau făcute în Germania şi nu mai era pusă înştiinţarea, —, chiar când aceasta era, marfa fiind bună şi ieftenă, o cumpărau Englesii, în ciuda unui sentiment de egoism naţional atât de pronunţat la ei.

Înainte de Marele Războiu, fostul mieu profesor de la Universitatea din Lipsca, unul dintre cei mai mari gânditori, al cărui spirit trăieşte şi astăzi în doctrina lui Goering, fiindcă „Statul tentacular", care se întinde în toate părţile, brutal, se lungeşte

www.dacoromanica.ro

în toate direcţiile, este o ideie a lui Lamprecht îmi spunea, la 1913, la congresul istoric din Londra: „în curând comerţul german va fi la înălţimea comerţului engles". Am spus-o regelui Carol I-iu, care era foarte German, şi nu-şi mai putea reveni de bucurie. Mă tot întreba: „a spus Lamprecht? Comerţul german este în curând la înălţimea comerţului engles?". Era una din cele mai mari satisfacţii pe care le-am văzut vre-o dată pe figura lui.

Dar Germania nu făcea războiu, nu anunţa că striveşte toate naţiunile. Nu era vorba de nicio concepţie, nici de rassism, nici de totalitarism. Muncia acasă la dânsa, se gândia acasă la dânsa. Prin gândirea ei nu mai ajungea să stăpânească aşa cum stăpânise odinioră, fiindcă nu mai erau marii cugetători. Dar prin producţia ei stăpânia lumea. Şcoala germană şi astăzi este cercetată pentru tehnică. Merge cineva la Charlottenburg, ca şi la Zürich şi în Italia, şi foarte rare ori în Franţa, ca să facă inginerie. Dar pe vremea mea o educaţie complectă fără stagiu în Germania nu era de închipuit. Eu aveam, în condiţiile în care am fost trimes cu bursă, datoria să iau anumite titluri de la Paris, dar să nu mă întorc fără a fi doctor în filosofie din Germania. Şi sânt doctor de la Lipsca. Trebuia să fiu de la Berlin, unde iarăşi am lucrat, dar acolo erau condiţii pe care un străin nu le putea primi, mai ales una, care nu vă interesează, anume aceia de a face jurământ că nimeni nu a ajutat în ce priveşte redactarea tesei şi toată lumea trecea peste aceasta, când nu era German, dar eu am socotit că ar fi contra conştiinţii mele. Şi pe atunci nu era o Universitate germană închisă, ci pentru toată lumea. La Universitatea germană, mergeau şi Francesi. Se socotia oarecum că omul cult nu este deplin până nu face şi Universitatea germană.

Acum poate să cucerească d. Hitler lumea în-

www.dacoromanica.ro

treagă, dar n'o să se ducă nimeni să înveţe o ştiinţă care este dominată de anumite scopuri politice, de cucerire, care este aservită, deci înjosită, din causa acestor scopuri de cucerire. Eu nu mă duc ca să învăţ a fi rob la acei cari-mi dau o ştiinţă falsificată. Aceasta omoară prin urmare prestigiul însuşi al unei înalte civilisaţii.

Mai este nevoie să trag o conclusie? Dar ea iese limpede ca lumina zilei din ce v'am spus:

Oricine, oricât de slab ca aparenţă, printr'o viaţă trăită cum trebuie, printr'o viaţă închinată unei religii a muncii, orice popor inteligent şi muncitor poate, fără să scoată un singur soldat, influenţa conştiinţa lumii. Şi poate să adune cineva milioanele, să le tiraniseze, să le pornească hotărîte a distruge orice fel de piedecă, el va putea să-şi instaleze soldaţii, funcţionarii şi exploatatorii oriunde, dar cugetarea lumii nu-i va aparţinea.

www.dacoromanica.ro

V.

Am socotit, mai ales după răsunetul pe care eu nu l-am căutat, dar care s'a produs, al conferinţilor dela început, despre mijloacele pe care le are un popor inteligent, harnic, înţelept de a-şi căpăta o faimă în lume şi un loc, dacă nu pe pământ, cel puţin în mintea oamenilor, am socotit că ar fi bine, — pentru că subiectul se vede că a interesat şi alte cercuri decât cercul, atât de simpatic, care ascultă aici, — să arăt în propria noastră istorie, în istoria Românilor, cum s'a putut ajunge fără niciun fel de intenţie şi realisare de cucerire, care, dat fiind şi că noi nu am fost niciodată un popor prea numeros, n'ar fi putut să ajungă la capăt, la anumite realisări de întindere a vitalităţii, cum deci ceia ce era, n'aş zice: un prisos în noi, dar ceva care putea fi cheltuit dincolo de hotarele noastre, a putut să răsbată de multe ori până în regiuni foarte depărtate.

Prin urmare, în alte patru conferinţe voiu căuta să arăt această intiudere fără a cuceri, ceia ce nu era nici în mijloacele noastre, dar mai înainte de toate nu era în dispoziţia noastră sufletească. Fiindcă fiecare popor are o dispoziţie pe care n'o poate schimba. Un popor necuceritor, ori cât l-ar îndemna cineva, nu va face cucerire, şi un popor predispus prin tainele fiinţii sale intime către cuceriri va trebui înfrânat prin tot felul de hotărâri de tratate, de pacte, de desarmări, cum s'a făcut cu Germania, fără niciun fel de folos, căci, îndată după alt războiu, va trebui iarăşi împiedecat de a răspunde acestei nevoi

www.dacoromanica.ro

de cucerire care se găseşte în adâncul fiinţii sale,

Prin urmare, în ceia ce ne priveşte pe noi, voiu arăta dacă am avut vre o dată intenţia de a cuceri, dacă se întâlneşte în trecutul nostru ceva care să semene cu dorinţa această de a întinde hotarele noastre şi în locuri unde nu era poporul nostru. Ba adaug că noi nu am căutat să ne întindem nici în locuri unde ne chema existenţa poporului nostru şi chiar în acelea unde viaţa poporului nostru, supus la un regim neprielnic de prigonire, era ameninţată. Şi, după ce se va lămuri dacă noi am voit vre-odată o cucerire, cătând a ne întinde peste hotarele noastre, după ce voiu dovedi că noi, străini de ideia de cucerire, n'am luat nimic de la nimeni, nesprijinind niciodată exsitenţa şi desvoltarea Statului nostru pe astfel de tendinţe, vă voiu lămuri cum, fără a lua arma în mână, fără a face să fluture steagurile în vânt, fără să ne impunem unor oameni cari nu ne voiau pe pământul lor, am fost în stare să întindem vitalitatea noastră ca să influenţăm viaţa popoarelor vecine cu noi. Se va dovedi fără multă greutate cu totul altceva decât ceia ce se spune cu privire la noi, că adecă viaţa noastră nu este altceva decât resultatul unor acţiuni venite de la alte popoare, că am fost un fel de massă incapabilă de a avea un suflet al ei, de a-şi crea o cultură, de a da culturii acesteia un avânt, aşa că tot ce avem vine din graţia unora san a altora.

Teoria aceasta mi se pare că trebuie să o înlăturăm nu numai fiindcă este necontenit presintată din străinătate împotriva noastră, dar fiindcă foarte adesea s'au găsit şi oameni de la noi cari, neavând încredere în propriul lor popor şi neputând vedea lucrurile cum sânt, au admis faptul că am fost materia supusă unor influenţe care ne-au transformat cum au vrut. Astfel, înainte de a începe ceia ce vreau să presint în această conferinţă, deschid

www.dacoromanica.ro

a parentesă, pentru a vă arăt cum une ori istoria noastră a fost tratată aşa. Vă asigur că aceia ce spun nu este altceva decât reproducerea însăşi a lucrurilor cum-au fost. Veţi fi cetit şi d-voastră cărţi de istoria Românilor, proaste, care au ajuns, din prostia publicului, şi la a treia ediţie, în care cutare scriitor, aruncându-se în sintesă la un moment când nu ştia nici materia din care trebuia scoasă sintesa, vorbeşte de pornirea vechii generaţii de a falsifica istoria în folosul poporului nostru. Iar apoi să fi venit generaţia aceasta nouă, din ce în ce mai puţin nouă, fiindcă sânt acum alţii, mai noi, cari pot să facă, data aceasta cu succes, ceia ce, fără succes, a încercat generaţia care merge către patruzeci de ani faţă de noi.

Dar noi niciodată nu am fost romantici, nu am fost sentimentali. Mie nu mi se poate aduce această învinuire, între altele fiindcă eu sânt profesor de istoria universală şi studiile mele sânt de istoria universală. Am scris istoria Românilor din iubire faţă de poporul mieu, faţă de poporul căruia-i aparţin după tată de cel puţin patru generaţii. Acum în urmă am aflat o prostie, mărturisită de el, a bunicului mieu, Costachi Iorga, care, ca să-şi capete dreptatea la consulatul engleş, a declarat că, de şi născut şi trăit la Botoşani, este de origine Cefalonit din Insulele Ionice, şi pe vremea aceia Cefaloniţii ajunseseră a fi supuşi englesi, prin urmare, dacă te făceai Cefalonit, aveai sprijin la Englesi. Dar tatăl lui Costachi Iorga, căruia i se zicea Galeongiul, — „galeongiu" însemna soldat de marină, soldat în armata Sultanului, — era pe la Botoşani la anul 1730, şi s'a făcut acolo, din marinar împărătesc, băcan. Raialele nu puteau fi soldaţi, ci numai comunităţile naţionale autonome, cum erau Românii şi Albanesii ; cine servia pe galerele Sultanului ar fi putut fi, de altfel, repartisat şi la Cefalonia, fără a fi originar de acolo. Cefalo-

www.dacoromanica.ro

niţii, marinari numai, — şi de aici interpretarea — nu se fac niciodată băcani ; Românii din Macedonia se fac, şi tot Balcanul e plin de astfel de Români din Şud. Deci din iubirea aceasta a unui om care-şi are patru generaţii în pământul românesc şi nesfârşit de multe după mamă, am făcut Istoria Românilor, care nu este însă specialitatea şi catedra mea. Dacă e să trateze cineva istoria Românilor obiectiv, în legătură cu istoria tuturor neamurilor, apoi acela e profesorul de istorie universală. Şi, apoi, să se vorbească de subiectivitate poetică, romantică, la Dimitrie Onciul, care făcea parte aproape din generaţia mea, de şi mai în vârstă decât mine, aceasta înseamnă să nu-l cunoască pe Onciul, omul cel mai precis, cel mai păzit, cel mai ferit, cel mai străin de orice formă poetică literară. Iar Ioan Bogdan, cel de al treilea din tovărăşia noastră, era un filolog care introducea toate scrupulele filologiei şi în materie de istorie.

Ce vă spun eu aici, nu face parte deci din tradiţiile unei detestabile şcoli de sentimentali, de subiectivişti şi naţionalişti, nedrepţi faţă de alte popoare, ci este, ca de câte ori am vorbit de istoria Românilor, adevărul însuşi.

Şi atunci, voiu căuta să învederez, pe basa unei obiectivităţi absolute, dacă noi am fost vre-odată cuceritori sau nu. Şi, pentru aceasta, să ne gândim la înseşi condiţiile de întemeiere ale Statelor noastre.

Să considerăm cel mai vechiu din aceste State româneşti, acela care se chema „Domnia a toată Ţara-Românească", titlu pe care îl cred original şi cuprinzând un instinct naţional, popular, patriarhal, ţărănesc. Mi s'a obiectat că aşa se zicea şi la Sârbi, Statul sârbesc: „a toată Ţara Sârbească". Faptul că se întâlneşte şi acolo un astfel de nume nu înlătură de loc părerea că noi, la noi, am putut fi originali în acest titlu şi, supt aceleaşi împrejurări, altcineva, dincolo de Dunăre, au putut fi

www.dacoromanica.ro

originali luând pentru poporul lor un titlu asămănător. Cel mai vechiu din aceste State este „Domnia a toată Ţara-Românească", căreia, apoi, Moldovenii i-au zis „Muntenia", dar, în ce priveşte Domnia însăşi, Domnul n'a purtat niciodată titlul acesta de „muntean", care vine, — n'ar fi nevoie să vă spun de ce,— de la cele d'intâiu Scaune care sânt în regiunea muntelui, de unde s'a făcut coborîrea către şes, iar Moldovenii, pe vremea aceia, mergeau către Nistru şi erau deci într'o regiune de văi deschise către stepă, aşa încât ceilalţi li se puteau părea „munteni". Dacă ia cineva Statul cel mai vechiu, care este al Ţării-Româneşti, acest Stat nu s'a făcut în jurul unei idei politice şi unui program nou. Ţara noastră este ieşită, în forma aceasta d'intâiu a ei, dintr'o necesitate a rasei, dintr'o necesitate a timpului, dintr'o necesitate a vecinătăţii, a complexului de împrejurări în care se găsia poporul nostru la începutul secolului al XV-lea. Dar Statele cuceritoare sânt acelea care vin dintr'o ideie şi care au pornit cu un program.

Iată câteva casuri:

Statul lui Carol-cel-Mare a purtat o mulţime de războaie: Împotriva Germanilor păgâni, împotriva Avarilor, împotriva unor anumite triburi slave supuse autorităţii avare. Pentru ce? Pentru că Statul acesta era o creaţiune a Sfântului Scaun roman, fiindcă Sfântul Scaun roman, pe basa tradiţiei Împăraţilor Romei de odinioară şi pe a unei tradiţii creştine, a vrut să întemeieze o formă politică, de caracter militar în rândul întâiu, care să aducă pe necredincioşi la dreapta credinţă cu sabia. Şi de aceia „Sfântul Imperiu Roman de naţiune germanică", numit aşa mai târziu, a trebuit ca necontenit să facă războaie, ori de a vrut, ori de nu a vrut. Şi ideia aceasta, că este Sfântul Imperiu Roman, care întrebuinţează rasa germană pentru a răspândi, odinioară, civilisaţia creştină, iar, în tim-

www.dacoromanica.ro

purile noastre, civilisaţia de rasă, aşa cum se înţelege la Berlin acuma, ideia aceasta a trecut de-a lungul veacurilor până la o formă care nu mai este creştină, căci, în momentul de faţă, este păgân Statul d-lui Hitler, fiind tocmai în războiu aprig cu Papa, şi Papa are dreptate de câte ori intervine pentru a arăta ce este naţionalismul adevărat şi a denunţa că naţionalismul de la Berlin este un mijloc de a sămăna ura între popoare, de a aduce ruina civilisaţiei, aşa că nu corespunde câtuşi de puţin cu tradiţiile cele mai vechi şi cele mai nobile ale umanităţii.

Împăraţii aceştia sânt înfăţişaţi cu globul pământului într'o mână, cu sabia în cealaltă. Împăraţii cei vechi romani n'au fost presintaţi niciodată aşa. Dar semnele acestea ce înseamnă? Globul înseamnă dreptul pe care şi-l atribuie aceşti Împăraţi de a lua în stăpânire toată lumea. Iar sabia înseamnă mijlocul prin care credeau că pot să ajungă la acest resultat.

Prin urmare, iată un Stat întemeiat pe o ideie şi care capătă o misiune. Misiunea aceasta creiază apoi un program, şi programul acesta se preface într'o serie de acţiuni, care, acţiunile acestea, alcătuiesc o tradiţie. Şi tradiţia este un lucru teribil, de care nu poate scăpa nimeni În privinţa aceasta nu trebuie să ne înşelăm; nu este unul din noi care să nu fie în mare parte servul unei tradiţii foarte vechi, de care nu-şi dă sama. Ne credem liberi, dar, cu toate acestea, sântem supuşi la atâtea influenţe, şi una dintre cele mai puternice este a tradiţiei.

Prin urmare, iată un Stat care-şi are rostul său cuceritor, un Stat care nu se poate concepe altfel decât cuceritor, fiindcă aceasta este ideia lui generatoare, ţinzând la cucerirea altor State.

De la o bucată de vreme s'a văzut însă că Împăraţii aceştia germani nu sânt în stare să con-

www.dacoromanica.ro

vertească toate neamurile. Dinastia s'a veştejit; oameni slabi, nevrednici, au înlocuit pe Carol-cel-Mare. Cu toate acestea la Roma papală continua conştiinţa că lumea trebuie făcută creştină şi cu de-a sila şi că lucrul acesta trebuie îndeplinit printr'un Stat în fruntea căruia să steie o dinastie binecuvântată şi, cu sabia aceasta binecuvântată, dinastia aceasta să meargă până unde poate ajunge.

Şi atunci s'a creat regatul apostolic al Ungariei, care nu este nici teritorial, nici naţional. Dar, când s'a dat coroana regală aceluia care, înainte de a se chema Ştefan şi de a deveni Sfânt al Bisericii catolice, nu numai al poporului său, se chema Voevodul Vajk, — nume pe care l-am luat şi noi de la Slavi, fiind strămutat după regulele limbii, căci vine de la „vâlc" care înseamnă „lup", aşa încât viitorul Ştefan a fost la început „Voevodul Lupu", într'o formă slavă —, când, din Voevodul acesta cu titlu slav şi cu nume slav de Vajk, s'a făcut un rege apostolic, Sfântul Scaun a avut aceiaşi ideie ca şi în momentul când a făcut Împărat pe regele Francilor Carol-cel-Mare, anume ideia că toţi oamenii trebuie să trăiască în creştinătate, că această creştinătate nu poate fi cea din Răsărit şi aceia a Papei, că orice mijloc trebuie întrebuinţat pentru a se salva în felul acesta, cu sabia, sufletele oamenilor cari până atunci au trăit în păgânătate.

Şi, atunci, regii Ungariei, sau din vechea dinastie arpadiană, sau din noua dinastie, angevină, de Anjou, regii aceştia au trebuit neapărat să cucerească. Nu aveau voie să se oprească în loc. Un Stat pacific condus de dânşii, mărginindu-se în anumite hotare, aceasta era o imposibilitate, fiindcă nu era în ideia generatoare, nu era în programul dela început, nu era în misiunea care li fusese încredinţată.

www.dacoromanica.ro

Din causa aceasta poporul unguresc a trebuit să cheltuiască foarte mult din sângele vinelor sale pentru urmărirea unor scopuri care erau imposibile. Au vrut să domine până la Dunăre, să ia în stăpânire ceia ce a fost pe urmă Ţara-Românească şi Moldova ; s'a aşezat stăpânirea regilor unguri în Galiţia, Statul Rusesc al Haliciului şi al Vladimirului, de unde Galiţia şi Lodomeria de mai târziu ale Austriecilor. Şi vă puteţi închipui că nu venia regele Ungurilor în Galiţia pentru ca să rămână acolo, ci era începutul de aducere la creştinismul catolic a Ruşilor ortodocşi, după cum stăpânirea regilor unguri până la Dunăre era începutul supunerii, până în margenile acestea dunărene, a creştinilor ortodocşi, de un ortodoxism patriarhal, caii erau strămoşii noştri.

Dar, supt regele Andrei al II-lea, care a luat crucea şi a mers şi în Egipt, regalitatea ungară a vrut să ia pentru dânsa cruciata, care urma să fie condusă, prin urmare, nu de Împărat, ci de aceia cari, fiind regi apostolici, aveau acelaşi drept de a conduce toată creştinătatea.

Pe de altă parte, pe vremea când catolicii, supt forma seniorilor apuseni, mai mult francesi, şi supt forma Veneţienilor, au cucerit Constantinopolul şi au făcut Imperiul Latin de Constantinopol, care a durat o jumătate de secol, regele Ungariei, acelaşi Andrei al II-lea, a trebuit firește să se gândească: de ce să vie din Apus, tocmai de la Marea Nordului, Baldovin de Flandra, ca să fie împărat la Constantinopol? Nimeni nu i-a dat această misiune. Chiar cucerirea Constantinopolului se făsuse contra voinţii Papei, care a trebuit să fie îmblânzit, îmbunat pe urmă, făgăduindu-i-se venituri din Răsărit ca să uite de călcarea îndrumării date de dânsul. De ce să nu ajungă regele Ungariei la Constantinopol, de ce să eu fie el Împărat latin al Răsăritului?

Nu se poate un program mai frumos. Dar nu

www.dacoromanica.ro

se poate să se ceară fără ispăşiri grele unui popor atâtea sacrificii, când este vorba de atingerea unui scop foarte înalt, dar care stă dincolo de margenile puterilor acectui popor. Ca şi Românii şi mult mai mult decât Românii, Maghiarii au fost o naţie mică. O naţie mică nu poate servi scopuri de acestea imperiale, care să treacă dincolo de Constantinopol şi să ajungă până la Ierusalim şi până în Egipt.

Dar misiunea aceasta se păstrează, misiunea de cucerire care vine din condiţiile înseşi în care s'a întemeiat Statul.

Ceva din aceasta trăieşte deci şi până astăzi. Când s'a cerut, după războiu, după sfărâmarea vechii Ungarii, refacerea acestui Stat, s'au adus înainte, între tot felul de motive de politică generală, că poporul unguresc are o anumită misiune, ca şi pe vremea Sfântului Ştefan, că misiunea aceasta nu o poate îndeplini decât el, că misiunea această internaţională nu poate fi începută şi condusă decât cu o condiţie: aceia de a avea ca bază teritorială tot Statul care a fost tot odinioară.

Astăzi, dacă ia cineva lucrarea cea mai nouă de istorie ungară, de exemplu cea, foarte întinsă, cu multă filosofie înăuntru, pe care a dat-o d. Hóman, fost ministru al Instrucţiei în Ungaria, şi tovarăşul său, d. Szekfü, întâlneşte iarăşi ideia aceasta a unei misiuni.

La noi aşa ceva n'a existat niciodată. Statele noastre n'au plecat de la o ideie şi n'au avut un program. Vă voiu arăta, îndată, şi în Domnia Ţării-Româneşti, şi în Moldova, că aşa a fost. Poporul românesc nu şi-a atribuit o misiune. De câte ori a venit cineva cu o misiune de istorie universală, de atâtea ori bunul simţ al acestui popor a răspins-o şi a râs, a glumit.

Iată un poet a cărui situaţie în istoria literaturii

www.dacoromanica.ro

românești nici până acum nu este cu desăvârșire lămurită, fiindcă omul a avut și foarte multe slăbiciuni, supt raportul literar fiind și foarte inegal, dar a avut și o viață personală curioasă — este vorbă de Macedonski. Macedonski era fiu de general, nepot de fiu al lui Macedonski din vremea lui Tudor Vladimirescu, acela care, împreună cu Hagi-Prodan, l-a trădat pe Tudor. Prin urmare, era ceva militar în el. El a spus într'un moment: „Eu sânt fiu de militar, și m'am născut între stindarde". Foarte frumos! Dar, având conștiința aceasta militară și văzând militărește lucrurile, a scris și aceste două versuri, pe care le-am citat de mai multe ori ca să le ironisez:

„Căci Roma ta e în Orient,
Constantinopol capitală".

Prin urmare să reclamăm Constantinopolul, să ne așezăm acolo ca domnitori ai tuturor popoarelor din această regiune.

Dar aceasta nu corespunde cu ființa noastră. Noi sântem o națiie discretă și modestă, care face mai mult decât spune. În general cei cari spun, aceia nu fac nimic, noi nu spunem, ci facem. Noi sântem așa, de putem spune în fiecare moment: „o făcurăm și pe asta", și, pe urmă, nu mai vorbim de dânsa.

Domnia Țării-Românești s'a făcut din alipirea întâmplătoare a unei vieți de văi, care, văile acestea, aveau individualitatea lor, cum se vede și în costume. Cine cunoaște bine țara, știe că toate costumele sânt pe văi. De exemplu, Dâmboviția este vecină cu Muscelul și Muscelul este vecin cu Argeșul, dar este un costum argeșean și un costum muscelean, — de și aici nu este o nouă vale, ci numai locul între două văi, care formează acest „muscel" sau „muncel" —, un costum dâmbovițean.

De multă vreme, într'o formă populară, existau aceste formațiuni țărănești. Formațiunile acestea

www.dacoromanica.ro

țărănești s'au desvoltat. Când s'au găsit rămășițile Domnului dela Argeș, care cred că este însuși Băsărabă cel d'intâiu, — cei mai mulți dintre d-voastră n'ați văzut această apariție neașteptată a unui trecut atât de îndepărtat, care este însuși corpul, încă înveșmântat în parte, al Domnului de pe la 1330-50, și vă recomand chiar să căutați a vedea pe mortul din Argeș, fiindcă noi închidem, prin Septembre, sicriul pentru totdeauna —, când s'a deschis sicriul acesta, am rămas puțin mirați, văzând ce strălucite sânt podoabele cu care a fost înmormântat: brățările, inelele, cingătoarea.

Prin urmare viața aceasta țărănească evoluase, dar rămăsese totuși în fond tot viață țărănească. Mai multe organisații de acestea patriarhale, foarte vechi, de caracter rural, s'au alipit. S'a făcut și alipirea cea mare între ceia ce era de o parte a Oltului și ce era de cealaltă parte. Legenda păstrează încă amintirea a doi Domni cari-și stăteau față în față,—numele sânt, firește, inventate—,și cari, la un moment dat, s'au unit. Dar nimeni, nici un om, nu a spus la un anumit moment, supt o anumită influență, de la noi sau de aiurea: va fi un Stat și Statul acesta va face cutare lucru. Nu!

Dar, odată ce acestea sânt condițiile în care s'a întemeiat România „a toată Țara-Românească", fără ideie, fără program, fără misiune, noi n'am avut caracterul cuceritor. Dincolo de Dunăre, în momentul acela, se deschideau cele mai largi perspective: Împărăția bizantină stătea să cadă, fiind vasală Turcilor. Împăratul stăpânia numai Constantinopolul și câteva puncte în împrejurimi și în peninsula Moreia, Statul bulgăresc era pe sfârșite, Sârbii dăduseră Împărăția lui Ștefan Dușan, dar, în urma unei așa de mari sforțări, ajunseseră să desfacă regatul de odinioară în mai multe formațiuni, care și ele erau să cadă la cea d'intâiu lovitură a năvălitorilor, și aceștia, Turcii, n'au ve-

www.dacoromanica.ro

nit cu caracter imperialst, ci erau niște mercenari cari stăteau în serviciul Împăraților bizantini ; de obiceiu se duceau acasă, dar, de la o vreme, Împărații bizantini i-au ținut în lagăr și de acolo au început să prade, luând drumurile și căutând pe negustori, pentru a-i supune la desbrăcare, ceia ce se numește o dromo-crație ; ajunseseseră până în Albania, și de fapt nu stăpâniau nici măcar un teritoriu destul de mărgenit față de punctul de unde plecaseră. Așa fiind de jur împrejur, un popor care-și are chemarea cuceritoare se aruncă imediat, căci nu se pot întâlni condiții mai potrivite decât acestea pentru cucerire: regiuni bogate, de mare faimă istorică, care sânt deschise oricării pătrunderi.

Dar Domnii noștri ce au făcut? Au căutat, în adevăr, să ia Vidinul, au ocupat la un anumit moment Nicopolul ; au ajuns să stăpânească gurile Dunării și Dobrogea, împreună cu Silistra, dar aceasta nu însemna cucerire, ci însemna „asigurare". Cine are malul stâng al Dunăril caută să aibă malul drept, și cine are malul drept vrea să aibă capete de pod pe malul celălalt.

Era gardul tras în jurul gospodăriei și, pentru ca acest gard să fie bine tras, trebuia stăpânirea cetăților acestora de pe malul drept al Dunării.

Moldova s'a întemeiat prin faptul că peste o viață populară au venit câțiva nobili din Maramureș, cărora li s'a zis boieri și fiilor „coconi". După ce s'au așezat în Moldova, unde regele Ungariei căutase a-și crea un fel de „marcă", un marchisat în părțile acestea contra Tatarilor, — casul lui Dragoș, apoi a venit Bogdan, care de la sine, căci nu-l trimesese regele Ungariei, a înlăturat seminția lui Dragoș și a făcut „Țara-Românească a Moldovei" pe sama lui.

Totul îi era deschis și lui înainte, fiindcă stăpânirea tătărească, întinzându-se din fundul Asiei până la Carpați, era în lichidare ; prin urmare putea

www.dacoromanica.ro

merge Domnul Moldovei unde ar fi vrut. De aceia s'a şi întins Moldova atât de răpede: în vre-o treizeci, patruzeci ani a pătruns de la Baia până la Nistru şi la Dunărea-de-Jos, ajungând astfel Domnul român al Moldovei vecin cu Domnul Ţării-Româneşti. Era stăpân până la Nistru şi putea merge şi dincolo de Nistru cât ar fi vrut.

Ce au făcut Domnii Moldovei? N'au cerut nimic, ci, ca orice răzeş, ca orice moşnean, ca orice proprietar român, au vrut să-şi asigure numai margenile gospodăriei. Prin urmare au luat cetatea de la Hotin, cetatea de la Tighinea, au luat Cetatea-Albă de la vărsarea Nistrului în Liman. Exact aceleaşi lucruri pe care le-au făcut Domnii munteni pe linia Dunării, cu deosebirea că ei n'au trecut nici măcar dincolo de Nistru, când era foarte uşor să o facă.

Veţi întreba: ce era acolo? Era sfărâmarea vechii stăpâniri podolene, din Podolia, din regiunile ruseşti vecine, de supt regele polon, care era Mare Duce al Lituaniei, care se creştinase şi, din Iagello, luând în căsătorie pe Hedviga, fiica de rege ungur, devenise Vladislav. Dar centrul Lituaniei este departe, şi Vladislav avea atâtea de făcut, de nu putea păzi Nistrul. Se puteau întinde ai noştri dincolo, cum s'au şi întins la 1681, dar nu prin voia noastră, ci a Turcilor, căci veţi vedea că noi am avut o parte din Ucraina; Ucraina vestică a fost a lui Duca-Vodă, dar n'am luat-o prin cucerire, şi noi sântem cei d'intâiu creatori acolo ai unei vieţi economice mai înaintate, prin locuri unde mai înainte era numai Cazacul şi buruiana, începându-se creşterea vitelor şi agricultura prin Moldovenii de la 1681.

Prin urmare, iată ce au făcut Domnii Moldovei: nu s'au amestecat în rosturile polone, în rosturile lituano ruseşti.

Veţi zice: dar Pocuţia, dar Sepenicul, cu Cernăuţii, adecă Ţeţina, — fiindcă Ţeţina este Cernăuţii, „ţâţâna uşii", — ca şi cu alte două cetăţi, Hotinul

www.dacoromanica.ro

şi Hmilovul? S'a luat Şipinţul, de unde noi am făcut şi Şerpeniţa, nume de moşie în Dorohoiu, apoi a venit Pocuţia, „ţara din colţ", unde armatele noastre au fost la sfârşitul Marelui Război, — şi sânt şi timbre militare româneşti din Pocuţia. Aceasta nu înseamnă întindere? Nu. Aceasta înseamnă un negoţ. Regii poloni aveau nevoie de bani, iar Domnii noştri aveau drumul cel mare care ducea în Crimeia şi aveau deci şi bani genovesi, „galbeni tătăreşti", şi astfel au împrumutat pe regele Poloniei, care li-a dat în schimb ţinuturile acestea şi, cum noi, Moldovenii, sântem gospodari, şi de obiceiu foarte zgârciţi, până la Ştefan-cel-Mare, până la Petru Rareş, până la Iancu Sasul, pe la 1580, necontenit regii poloni au fost traşi de haină: ce e cu împrumutul acela de pe la 1380, pe care nu l-aţi plătit?

Prin urmare, vedeţi, aceasta nu înseamnă cucerire, ci afaceri. Afacerile le fac azi, în Moldova, Evreii, dar a fost o vreme când le făceam noi, şi mult mai bine.

Aşa şi cu pământul străin pus amanet.

Dar vine Ştefan-cel-Mare. Nimic mai caracteristic în această privinţă decât Ştefan cel-Mare.

El a luat Chilia de la Vlad Ţepeş. Pentru ce a luat-o? Fiindcă Vlad Ţepeş o stăpânia în numele Ungurilor şi era pe punctul s'o piardă în mânile Turcilor. Aşa ceva nu se putea îngădui. De exemplu am un vecin cu care mă împac. Dar el aşează acolo în casa lui nişte bandiţi. Ce pot eu să fac? Să mă iau la războiu cu vecinul şi să-l dau afară şi pe vecin şi pe bandiţi, pentru că acest vecin este capabil, a doua zi, să aducă alţi bandiţi, cari să mă jăfuiască.

Aceasta este explicaţia politicii lui Ştefan-cel-Mare faţă de Vlad Ţepeş.

Dar de atâtea ori Ştefan-cel-Mare a cucerit Ţara-Românească, Muntenia. A anexat-o? Nu! El îşi făcea socoseala lui de răzeş: stăpânesc moşteni-

www.dacoromanica.ro

rea părinţilor, strămoşilor miei; el, Domnul muntean stăpâneşte moştenirea strămoşilor săi. Cum să întru eu în moşia altuia, unde n'am niciun titlu de drept? De aceia el, care putea face unitatea românească a neamului, nu a făcut-o nici pe pământul românesc.

Astfel un Domn aşa de puternic nu a încercat să-şi aşeze stăpânirea în Muntenia.

Niciodată Ştefan-cel-Mare nu a provocat, apoi, pe Turci; totdeauna s'a apărat numai faţă de dânşii. Niciodată, după ce a câştigat o biruinţă, nu a încercat să treacă dincolo.

Moare Mohammed al II-lea, marele lui duşman, învingătorul de la Războieni — Valea Albă. Pentru tron se luptau cei doi fii: Baiezid şi Gem. Era foarte uşor să se amestece Ştefan-cel-Mare între aceştia şi să capete ceva dincolo de Dunăre. N'a făcut-o.

A bătut pe Ioan Albert, regele Poloniei, care voia să facă din Moldova un Palatinat pentru un frate al lui, îndemnat fiind de ideile Renaşterii, care a creat iarăşi State cuceritoare. tot pe basa Imperiului universal al lumii de odinioară; l-a bătut, şi l-a bătut rău. Îndată însă ce regele Ungariei a încercat împăcarea, a întins mâna pentru această împăcare. Nu a cerut nici Pocuţia. Ţara Sepenicului o avea de multă vreme, — dar nu a cerut Pocuţia.

Ştefan-cel-Mare avea legături multe în Orient, şi sânt unele pe care le-am găsit acum. Astfel, D oamna Evdochia de la Chiev, una din nevestele lui, avea un frate acolo, la Chiev, şi acesta s'a ridicat contra regelui polon. Ştefan cel-Mare era înţeles cu dânsul, care era înţeles şi cu stăpânitorul din Moscova, rudă a lui Ştefan. Dar nici prin cap nu i-a trecut câudva acestuia să se întindă prin aceste părţi.

A avut legături cu Crimeia: a doua soţie a lui, Maria din Mangop, venia de acolo, şi

www.dacoromanica.ro

Crimeia a fost apărată de soldaţi români, şi din Moldova, şi din Muntenia: aceasta este cea d'intâiu manifestare de vitalitate militară a noastră, fără scopuri de cucerire, dincolo de graniţile noastre. Dar Ştefan-cel-Mare nu a vrut să se întindă mai departe în aceste regiuni; s'a oprit la Cetatea Albă.

Într'un rând nişte oameni de acolo, din Cetatea Albă, s'au dus până la Nipru, — Niprul se chema Lerici la Italienii genovesi din Crimeia, unde stăpâniau aceştia. Îndată ce a venit plângerea lor înaintea lui Ştefan, el şi-a consultat harta din minte şi s'a întrebat: face parte aceasta din răzeşia mea? Nu. Atunci, cei cari s'au dus acolo, să iasă şi să reîntre în moşia lor.

Nu se poate concepţie mai frumoasă decât concepţia aceasta de drept, pe care se sprijină la noi întreaga societate şi tot Statul. Noi sântem un popor care am moştenit de la Roma, poate şi de la înaintaşii traci, nu de la Slavi, această concepţie de drept: am dreptul, mă amestec; nu, orice mi s'ar oferi, nu primesc. Ştiţi vechiul dicton: ai carte, ai parte. Dar ce înseamnă „carte"? — „Carte" înseamnă documentul care stabileşte dreptul. N'ai „carte", n'ai titlu de drept, nu te amesteci, nu reclami nimic nicăiri. Dar, dacă ai drept, nu-l laşi până la moarte.

Anume procese din Moldova sânt adevărate epopei în mult mai multe cânturi decât Iliada sau Odiseia. Sărăcesc generaţii întregi, dar omul nu se lasă pentru o şuviţă de pământ. În fiecare din noi este acest sentiment.

De câte ori vaca vecinului între la noi să mănânce o frunză, noi dăm de moarte; dar, în acelaşi timp, nu trimetem vaca noastră în vecini. În privinţa aceasta poporul nostru este un model de conştiinţă juridică şi aceasta înlătură ideia de cucerire: nu o avem, nu o putem avea; orice ni s'ar oferi răspingem, dar orice ar încerca să se iea din moşia noastră, o apărăm până la sfârşit.

---

www.dacoromanica.ro

VI.

V'am arătat în prima conferinţă din ciclul cel nou că Românii nu au fost niciodată un popor cuceritor. V'am învederat de ce nu au fost un popor cuceritor, exemplificând aceasta şi prin felul cum s'a întemeiat Statul românesc, fiindcă nu a plecat dela voinţa unui om, care, omul acesta, mânat de ambiţii sau de capricii, să fi avut o ideie, să fi văzut un teritoriu, pe care ar dori să-l aibă, să fi adunat forţele necesare pentru a cuceri acest teritoriu, să fi avut mijloacele de a stăpâni teritoriul pe care l-a cucerit, unul care să fi făcut un program şi acest program, cu mijloacele pe care le avea la îndemână, să-l ducă la îndeplinire. Nimic din toate aceastea nu s'a întîmplat.

Noi nu am fost poporul care să caute ocasiile de a încerca o cucerire, chiar atunci când ni se presinta ocasia, ci ocasii ni s'au presintat şi ocasiile acestea le-am răspins.

Aţi văzut că pentru Muntenia, pentru Domnia a toată Ţara-Românească, era perspectiva balcanică, drumul la Constantinopol, în a două jumătate a secolului al XIV-lea şi în secolul al XVI-lea. Puteam merge într'acolo şi n'am făcut-o. Nu ne-a atras acea ispită a Constantinopolului, care a făcut să se piardă atîtea silinţe, să se verse atîta sînge. Am ştiut să resistăm. S'a deschis pentru Moldoveni, cari sânt către Răsărit, putinţa de a trece Nistrul, de a merge până departe în stepă. N'au mers, nu li-a cerut inima trecerea pe pământ străin.

Vechea concepţie răzeşească a omului care este

www.dacoromanica.ro

aşezat pe un pământ şi nu-l dă, dar dincolo de dînsul nu cere nimic, această concepţie ne-a stăpânit; totdeauna am trăit în dânsa.

Prin urmare, refusul acesta de a porni o operă de cucerire vine din însăşi intimitatea, din însăşi esenţa sufletului nostru. Nu sântem apucători, cum iarăşi nu sântem lăsători, iar, în ce priveşte aventurile, acestea ne sperie, ceia ce nu înseamnă că la noi lipsesc din când în când aventurierii, cari încearcă aventuri, dar, observaţi bine, li merge numai până la o bucată de vreme: ei cred că îşi vor ajunge ţinta, dar de-odată se petrece ceva, de se prăbuşesc, nu pentru că nu ar avea anumite însuşiri, pentru că nu a fi îndrăzneţi bunăoară sau nu ar avea spirit de sacrificiu, dar, cu toate acestea, fiindcă nu este în firea noastră să încercăm aventurile, ne dăm instinctiv înapoi, îndată ce simţim ceva aventuros.

Observaţi-vă fiecare din d-voastră şi o să vedeţi foarte bine cum aţi resistat, într'un anume moment, la seducţiune în direcţia aceasta. Mergeţi până ce aveţi visiunea aventurii: cum o aveţi, vă retrageţi înapoi.

Ideia însăşi de a face un lucru zgomotos, un lucru extraordinar, care nu s'a mai făcut, un lucru pretenţios şi obraznic, ideia aceasta este cu totul străină de noi; ni acoperim faţa şi ni spălăm mânile: de aşa ceva nu avem nevoie.

Am căutat să vă învederez în cea d'intâiu conferinţă că este un fel de datorie, pe care şi-o simt unele popoare, aceia de a se pregăti pentru o acţiune imperialistă. Fiecare vrea să capete cât se poate mai mult din scoarţa pământului şi din adâncul lui. Până şi în aier se va duce lupta pentru partea fiecăruia şi, după ce-şi vor fi împărţit pământul, vor merge şi în stratosferă, să vadă dacă nu ar mai fi ceva de anexat: păcat numai că nu se poate împlânta steagul în aier, în eter.

Dar, în afară de aceasta, de lucruri pe care nu

www.dacoromanica.ro

le avem şi pe care nu ni le putem oferi, pentru că sânt străine de firea noastră, şi aceasta ne face să fim mai puţin politicoşi faţă de naţiuni aşa de mari, cum este naţiunea germană, sau de naţiuni aşa de iubite, cum este naţiunea italiană, îndată ce naţiunile acestea schiţează un program de cuceriri imperialiste şi de dominaţie universală, cred că se poate aplica şi la noi ceia ce spusesem în prima serie de conferinţe, adecă: fără ca un soldat să treacă graniţa, fără a împuşca peste hotar, fără a face ceia ce fac în momentul de faţă sovieticii şi Iaponesii, cu flotilele aeriene care plouă în capul duşmanului un număr oarecare de bombe, fără toate lucrurile acestea, care sânt urâte, căci viaţa omenească este aşa de scurtă încât e păcat să-şi cheltuiască cineva silinţile ca să scurteze viaţa aproapelui, vitalitatea firească a unui popor, lucru care se face de la sine şi care nu se poate împiedeca, aceasta, şi în ce priveşte poporul românesc, s'a exercitat oare sau nu s'a exercitat? Iar, fiindcă noi am refusat încălcările, fiindcă noi am despreţuit aventurile, fiindcă Domuii noştri nu au fost cuceritori, am rămas oare închişi în ţarcul nostru cel vechiu, aşa cum stă o oaie blândă, care se teme, dacă iese cumva de acolo, că o încolţeşte lupul? Sânt mulţi cari, în timpul din urmă, au părut a spune că avem obiceiul acesta rău de a ne mărgeni, de a ni pune un hotar, de a ne feri să facem un lucru mare după o concepţie energetică, pe care şi o anume filosofie de la noi a predicat-o.

Uu conferenţiar universitar, care în momentul de faţă are o locuinţă pe care nu şi-a ales-o singur, nu făcea înaintea studenţilor săi de la Universitatea din Bucureşti altceva decât să-i îndemne: porniţi oriunde o fi, ca să faceţi şi voi ceva, fiindcă o naţie nu se ţine decât numai prin dovada aceasta de energie necontenit îndrăzneaţă.

Dar oare am fost noi osândiţi, fiindcă am refu-

www.dacoromanica.ro

sat cuceriri şi nu ne-au încântat aventurile, am fost noi mărgeniţi la viaţa aceasta închisă ca un fel de temniţă, în care cineva se anchilosează şi putrezeşte sau, totuşi, prin însăşi vitalitatea noastră am făcut ceva dincolo de hotarele ţării?

La aceasta trebuie răspuns: da, am făcut multe lucruri dincolo de hotarele moşiei noastre. Aceste lucruri s'au făcut prin mersul normal al vitalităţii, pe căile acelea de afirmare a energiei, cu respectul a tot ceia ce este uman, care se potrivesc cu popoarele în adevăr nobile, popoare care sânt nobile nu numai în gândire, dar şi în ce priveşte psihologia populară. Fiindcă în orice popor se pot ivi oameni foarte înzestraţi, firi foarte nobile, dar firile acestea nobile sânt pentru ele. Naţiunea însăşi nu e pe aceiaşi treaptă, nu se ridică la acelaşi nivel, nu ajunge la aceiaşi înălţime ca oamenii aceştia dăruiţi de Dumnezeu cu mijloace excepţionale. Evident că oamenii foarte nobili sânt vrednici de toate laudele, de toată închinarea, dar naţiunea însăşi foloseşte mai puţin, şi este mai bine ca până la un anume nivel să se ridice o naţiune întreagă, chiar dacă nu se află o personalitate care să întreacă foarte mult acest nivel, decât să fie personalitatea care întrece nivelul, iar biata naţie să stea foarte jos faţă de dânsa.

Eu cred că vă pot dovedi în această conferinţă, şi încă în două care vor mai veni, că noi am realisat opera aceasta de trecere, prin vitalitatea noastră, dincolo de hotarele restrânse. Şi anume: în conferinţa aceasta va fi vorba de ce am făcut noi în domeniul popular. O altă conferinţă va arăta ceia ce am făcut noi în domeniul cultural dincolo de graniţă, iar la sfârşit va fi una în care voiu învedera ceia ce am făcut prin prisosul nostru de vitalitate în domeniul politic.

În felul acesta patru conferinţe cu privire la noi vor sta în faţa celor patru conferinţe de priviri

www.dacoromanica.ro

generale, cu care am deschis cursurile din anul acesta. Mi se pare mai necesar decât oricând să afirm lucrurile acestea, şi ar fi posibil ca măcar partea aceasta din urmă, prelucrată, să fie tipărită şi într'o limbă străină mai răspândită, pentru a se cunoaşte lucruri, care de obiceiu sânt ignorate, fiindcă, iată, prin deosebire de realiştii şi cuminţii Maghiari din ţara noastră, se încearcă la Budapesta, într'un anume cerc, o nouă campanie zădarnică împotriva oricărui rost al poporului românesc, şi, într'o formă care să nu jignească pe nimeni, — şi noi ţinem să nu jignim pe nimeni, — avem datoria, astăzi mai mult decât oricând, să învederăm ceia ce am făcut: ceia ce am fost noi şi ceia ce am ajuns în stare să îndeplinim.

Astfel, prin ziarul „România" de ieri, am aflat că d. Domanovzky, profesor universitar la Budapesta, pe care-l cunosc foarte bine, căci sântem în Asociaţia Universală de Istorie şi pe care-l văd la fiecare congres, a găsit cu cale să tipărească o carte în limba franceză, de trei sute şi ceva de pagini, în care îmi face o onoare, pentru care îi sânt recunoscător, carte care se chiamă „Metoda istorică a d-lui Nicolae Iorga". Aceasta înseamnă că vrea să dovedească faptul că această metodă consistă în a falsifica, şi eu, prin urmare, sânt un mare falsificator. Falsific texte, explicaţii, şi toate acestea ca să dovedesc lucrul, care pentru d. Domanovzky este absolut inadmisibil şi anume că Românii au existat pe malul stâng al Dunării. Adecă, după a sa metodă, nu a existat niciun singur Român pe malul stâng al Dunării, iar, dacă totuşi ar fi existat, l-ar admite cel mult până la Carpaţi, fiindcă, dacă ar merge dincolo de Carpaţi, ar fi o monstruositate şi trebuie un falsificator ca mine, cu „metoda mea", ca să iscodească lucruri de acestea, care nu au existat niciodată.

Cartea are, am zis, trei sute şi ceva de pagini.

www.dacoromanica.ro

Multă osteneală pentru. Domanovszky şi mai puţină politeţă, pentru că trebuia să-mi trimeată cartea şi mie, ca să văd şi eu cum am falsificat. Cartea putea să-mi folosească la ceva. Am telegrafiat să mi se trimeată ca să răspund şi eu, care nu am conştiinţa că sânt uu falsificator.

Adaug că, după a mea credinţă, putem trăi în cele mai bune raporturi între Români şi Maghiari, chiar dacă Românii ar fi existat pe malul stâng al Dunării. Nu este cine ştie ce crimă faţă de interesele naţiunii maghiare, dacă au existat Români şi în Ardeal. Iată, din partea mea îi dau voie d-lui Domanovszky să spună că au existat Maghiari în Peninsula Balcanică sau în Grecia, în Asia-Mică, fie şi în America. Ce păgubesc eu, dacă îi dau voie să spună aşa? De ce o atât de grozavă supărare, cuprinsă într'o carte de trei sute de pagini, în care să-mi facă o aşa de mare reclamă, în loc să zică: problema existenţei Românilor pe malul stâng al Dunării, fără legătură cu „metoda istorică a d-lui Iorga".

Căci niciodată nu mi s'a făcut o reclamă mai mare. S'ar fi cuvenit să-mi pună şi portretul. Voiu cere neapărat ca la o doua ediţie să figurez, supt aspectul care să arăte şi mai clar că eu sânt născut pentru a fi falsificator.

Dar, în puţinul timp pe care mi l-am fixat astăzi, voiu căuta să vă arăt, chiar în legătură cu unele argumente pe care le pregătesc d-lui Domanowszky, — fiindcă sânt aşa de grăbit, încât, de şi cartea 'nu am văzut-o, dar eu îmi închipuiu ce poate să spună d-sa înăuntru, şi am început polemica, tot în frauţuzeşte —, în ce priveşte pătrunderea noastră populară aiurea, că ea s'a săvârşit în două feluri: primul fel, care este mărginit la un teritoriu foarte restrâns şi numai la un număr oarecare de ani, aşa încât de dânsul o să vă vorbesc în legătură şi cu întinderea noastră politică, fiindcă este

www.dacoromanica.ro

o consecinţă a acesteia. Am făcut agricultura, într'un moment, şi dincolo de hotarele noastre, şi anume la două epoci deosebite, aşa încât, cum există o agricultură românească dincolo de hotarele româneşti, cea d'intâiu pătrundere a plugarilor noştri dincolo de unul din hotarele pământului românesc o cunoaştem şi din conferinţa precedentă, în care v'am spus că, după 1680, noi am avut o parte din Ucraina, regiunea de dincolo de Nistru. A fost o Ucrainâ Moldovenească, cu o cârmuire a Moldovenilor, în care au stat dregătorii lui Duca-Vodă, în care au păzit soldaţi români şi dincolo de Nistru s'au scris acte în româneşte, dintre care unul s'a şi păstrat. Astfel marea agricultură ucraineană, care s'a alcătuit supt influenţa unui German în ultimele decenii, — veţi fi auzit de numele unui Falţfain, care a venit cu idei foarte îndrăzneţe şi acolo, în stepă, a introdus nu numai agricultura, ca Moldovenii, ci şi o creştere a vitelor, aşa de inteligent condusă şi urmărită cu toată străduinţa, încât a creat, prin încrucişări, tipuri de vite care nu existau înainte ; iar, pe urmă, a venit revoluţia rusească şi a stricat şi aceste gospodării, ca şi altele şi familia a fugit de acolo, sărăcită cu desăvârşire, rătăcind pe Marea Neagră lângă graniţa noastră, şi nu ştiu ce s'a ales de dânşii.

Acelaşi lucruri le-au făcut şi plugarii români, nu numai decât din ordinul lui Duca-Vodă. Căci oamenii noştri au o foarte mare curiositate: totdeauna vor să vadă ce este „dincolo". Ei au tendinţa. de nebiruit, de a scociorî şi de a descoperi ceva.

Mai târziu, în secolul al XVIII-lea, Ruşii şi-au închipuit că pot păstra Moldova. O ocupaseră şi ar fi dorit să treacă şi în Ţara-Românească. Ei au socotit deci că nu vor ieşi din Moldova şi, atunci când au văzut totuşi că tratatul de pace îi invită să se întoarcă înapoi acasă, au ameninţat că, dacă Turcii vor neapărat să aibă Moldova, o

www.dacoromanica.ro

vor avea, dar fără locuitori: luăm locuitorii de acolo şi-i ducem pe toţi aiurea. Era greu să ducă pe toţi locuitorii, dar au îndemnat pe foarte mulţi ţărani de-ai noştri să treacă dincolo, cum i-au îndemnat şi pe Sârbi. Este o întreagă regiune din Rusia apuseană plină cu aceşti Sârbi, Serbia Nouă. Din aceşti Sârbi s'au ridicat şi oameni foarte însemnaţi, cum este generalul Miloradovici, care probabil venia din regiunea aceasta a Serbiei Noi.

Astfel s'a creat şi o Moldovă Nouă. Moldova aceasta Nouă de la 1740-90 trăieşte şi până astăzi. Sânt sute de mii de Români dincolo de Nistru, la cari noi ne gândim foarte puţin, cari merg la Bug şi unele elemente chiar până în Crimeia şi în Asia. Acolo unde sânt, — şi o ştim, din mărturisirile acelora dintre Români cari şi în timpul războiului: Români din Bucovina, din Ardeal, au locuit în părţile acestea, şi aşa au fost siliţi să locuiască acolo, între Ruşi, preoţii C. Moţariu şi I. Agârbiceanu —, sânt cei mai buni gospodari, până la kolkhozurile sovietiste, care li-au distrus avutul. Nu era până atunci câmp mai bine îngrijit, nici vite de rasă mai frumoase, nici ordine mai deplină în gospodărie decât la Români, şi chiar Românii represintau un fel de clasă superioară faţă de ţăranii ruşi. Un ţăran rus, dacă ajungea să se însoare cu o Moldoveancă, o socotia ca o înălţare în rang, căci Moldovencele de obiceiu nu se coborau până la o căsătorie cu ţărani ruşi.

Prin urmare, iată o a doua mişcare cu caracter popular, pe care nu a poruncit o Statul moldovean, prin care o parte din populaţia noastră, ca agricultori, şi-a mutat dincolo de graniţă vechea aşezare şi acolo a făcut o operă de civilisaţie, care dnrează până în momentul de faţă în Ucraina. Mai sânt Români prin părţile acelea, foarte mulţi Români, pe cari nimeni nu-i va desnaţionalisa, şi pe basa existenţei acestor Români s'a creat repu-

www.dacoromanica.ro

blica aceia caraghioasă, care este Moldova Sovietică, de care se ocupă de atâta vreme unul dintre Transnistrieni, aşezat la Iaşi, ca funcţionar, d. Smochină, care şi-a făcut din cercetarea acestor locuri, de unde a plecat el, obiectul studiilor sale. Apare acum şi o revistă „Transnistria".

Acolo se întrebuinţează limba românească. Şcolile româneşti sânt cu litere cirilice. Am avut şi eu în mână cărţi pentru şcoală tipărite acolo. Sânt în ele versuri, de obiceiu destul de proaste. Dar şi o literatură populară care nu este peste măsură de rea. Şi e încă interesant să se vadă cum această republică moldovenească, în care se scrie româneşte cu litere chirilice şi în şcoală se cultivă limba românească, de şi nu i se zice românească, este încredinţată unor autentici represintanţi ai speţei semitice, adecă Evrei. Evreii sânt stăpâni, supuşii sânt Moldoveni.

Aceşti Transnistrieni sânt foarte numeroşi, dar nu ne gândim să-i anexăm; nici prin cap nu ni poate trece să schimbăm graniţa aşa de bună pe care o avem la Nistru, râu foarte larg şi frumos. Doar dacă unii oameni politici umblă cu astfel de rătăciri. Într'un rând: înainte de războiul balcanic, Ion Brătianu mă întreba, dincolo de Dunăre, până unde merg Românii. Visa poate, ca şi tatăl său la 1877-8, o întindere peste fluviul de graniţă, ceia ce ar fi o primejdie pentru noi. Noi ştim foarte bine că există această republică moldovenească şi oamenii de acolo pot să rămână, dacă vor, iar, dacă nu vor să rămână, pot să se întoarcă în Basarabia, şi putem chiar să facem un schimb foarte folositor. Iată, de exemplu, pentru gospodarii aceştia minunaţi noi să dăm o parte, dacă vrea cineva chiar întreaga populaţie evreiască din Moldova: o convenţie foarte favorabilă cu Rusia Sovietică: pentru un Român de acolo o sută de Evrei de la noi, Ca populaţie, pierdem, dar

www.dacoromanica.ro

avem şi alt punct de vedere decât acela al numărării capetelor, fie cu perciuni, fie fără perciuni, care în fond sânt tot capete omeneşti.

Deocamdată avem deci o înaintare a agriculturii noastre, care a trecut dincolo de graniţă.

Vă mai dau încă un cas:

Malul celălălalt al Dunării este plin de Români. Când mă întreba Ion Brătianu: dincolo de Dunăre până unde merg Românii, i-am spus: trage o linie de la un capăt al Dunării-de-jos până la celălalt şi, graniţa fiind compusă din înaintări ale malului drept asupra malului stâng, toată pătrunderea aceasta a Balcanilor către noi este umplută de la sine de elementul românesc. Elementul acesta se întâlneşte până foarte departe. Eu l-am întâlnit până aproape de Macedonia, în satele acelea care nici nu sânt insemnate ca având o poulaţie românească pe hărţile noastre, şi nici nu a fost vorba, cred, de dânsele niciodată.

La un congres de bizantinologie m'am dus şi eu să văd una din cele mai frumoase clădiri bisericeşti ale Sârbilor din evul mediu, clădiri pe care ei le au mai mult decât noi, şi noi am învăţat foarte mult de la dânşii. Nu este peste măsură de plăcut să o recunoaştem, dar e o datorie de onestitate să spunem când aşa este. Nu şi-au făcut o mare reclamă Sârbii, până în timpul din urmă, dar au început şi ei să scoată înainte biserici mult mai vechi şi chiar, în genere, mai frumoase decât ale noastre.

Şi acolo am găsit Români. Când i-am întrebat: „dar d-voastră de când sânteţi aici?", mi-au răspuns: „sântem aici de totdeauna ; n'am venit de nicăiri".

Când am fost în campania din Bulgaria, regiuni întregi prin care treceam noi erau numai de Români Se pot vedea, nu după costum, fiindcă unii au părăsit vechiul costum oltenesc. Căci sânt foarte mulţi Olteni: dacă Bulgarii au întrat în Muntenia la noi, noi am trimes pe Oltenii noştri dincolo,

www.dacoromanica.ro

două mişcări paralele, numai cât noi pe Bulgari i-am desnaţionalisat, iar Bulgarii, cu toate mijloacele lor poliţieneşti, n'au putut să desnaţionaliseze pe Olteni. Dar, unde nu era portul, îi recunoştea cineva foarte uşor prin mila de oameni. Veniau soldaţii obosiţi, hămesiţi. Dacă treceau printr'un sat bulgăresc, uşile şi ferestrele erau închise; dacă treceau printr'un sat românesc, pe margenea drumului era aşezată apă pentru drumeţul care trecea. Era un semn care nu putea să înşele niciodată. Gospodarii cei mai buni din părţile acestea sânt Românii. Nu vă vorbesc de Macedoneni, cari represintă o altă ramură, ci de Românii din Oltenia noastră, întru totul asemenea cu cei ce sânt pe malul stâng al Dunării. În această privinţă, chiar astăzi i-am pregătit un argument d-lui Domanovszky. Dacă Românii de aici au venit din Peninsula Balcanică, de ce vorbesc un alt dialect românesc decât Românii din Macedonia? Ar fi trebuit ca noi să vorbim ca şi ei, de vreme ce ne-am dus de acolo pe la 1300; dar ştiţi că dialectul macedonean este aşa de deosebit de limba noastră, încât nu ne putem totdeauna înţelege.

Dar d. Domanovszky vorbeşte de un popor pe care nu-l cunoaşte, de o o ţară pe care nu o cunoaşte, de o viaţă pe care nu o cunoaşte. Numai cu câteva documente în mână nu se pot discuta lucrurile acestea. Până când nu cunoşti ţara, naţia, limba şi o mulţime de alte lucruri, nu poţi să vorbeşti cu temeiu.

Iată deci o migraţie românească de Olteni. De ce s'au dus ei acolo? Fiindcă erau mai uşoare condiţiile de viaţă acolo decât în Oltenia lor. În părţile noastre trebuiau să dea tribut Turcilor, trebuiau să dea provisii Turcilor, trebuiau să rabde multe de la Turci. Dar erau şi boierii, şi era şi Domnul. Când e vorba să sugă sângele un parasit, nu e plăcut, dar e mai suportabil decât să vină

www.dacoromanica.ro

parasiții unul peste altul și Turcul, și boierul, și Domnul. Pe de altă parte, Turcului îi era milă de ai lui, dar nu-i era milă de ai Domnului ; prin urmare, de la cei cari erau în curte la dânsul el lua mai puțin decât de la cei cari stăteau supt oblăduirea Domnului creștin.

Pe urmă, la noi era o administrație în sens european, cu lucruri scrise: cu funcționarii te înțelegeai mai greu. La Turci lucrurile nu se făceau cu scripte, te înțelegeai cu funcționarul și înșelai pe Sultan. Era mai ușor să înșeli pe Sultan dincolo de Dunăre decât să înșeli pe Domnul de dincoace de Dunăre, care te căuta la catastif și vedea că trebuie să plătești

Dar aici avem a face cu o trecere de element românesc, model în ce privește gospodăria, dincolo de Dunăre. Ei au fost niște învățători în materie de agricultură. De ce? Fiindcă Sârbul este războinic, este haiduc, și este și păzitor de porci, Bulgarul este cârciumar, băcan, cămătar. E și țăran, dar nu țăran în rândul întâiu. Adevăratul țăran e însă omul nostru. A fost, astfel, ca și în Ucraina, și dincolo de Dunăre o pătrundere de element românesc românesc din punct de vedere al gospodăriei agricole. Dar cei cari au jucat rolul cel mai mare în ce privește expansiunea noastră dincolo de granițe au fost ciobanii, păstorii.

D. Domanovszky spune: Românii au fost ciobani și își închipuie că „cioban" înseamnă ultima expresie a inferiorității omenești Dar nu e așa Ciobanul este de obiceiu deprins să lupte cu primejdia, păzind turma; el e mai viteaz și mai drept decât plugarul. Plugarii, ce i drept, se cred mai presus de ciobani. Din causa aceasta, de exemplu, și pe valea Teleajenului au fost totdeauna ciocniri între elementul mocănesc și elementul celălalt, așa-numiții Cojani. Cojanii vin cu carele lor, de aduc porumb de jos, și Mocanul știe când vine Cojanul cu po-

www.dacoromanica.ro

rumb fiindcă aude scârţâind carul cu legături de fier care pentru Mocan nu are importanţă: la el important e calul; sânt deci oamenii carului şi oamenii calului. Două speţe deosebite, şi râde şi Mocanul de Cojan, şi Cojanul de Mocan. Astfel, pe aici în sus, este un sat care se chiamă Râncezi. Numele vine de acolo că Mocanul are cămaşa scăldată în zer, ceia ce impiedecă îngrămădirea parasiţilor. Cămaşa nu este frumoasă, dar e foarte comodă, permiţând să fie multă vreme purtată. Dar, natural, miroase a rânced. Râncezii nu înseamnă deci altceva decât un număr de Mocani, cari s'au aşezat acolo. Astfel Mocanul este sufleteşte un om superior plugarului în ce priveşte imaginaţia şi sentimentul. De ce? Fiindcă el trăieşte în mijlocul naturii. Natura îl inspiră. În fiecare moment el este cu stelele de-asupra capului ; el este cu toate tainele firii de jur împrejurul lui ; toate superstiţiile, toate icoanele fantastice represintă tovarăşii şi vecinii lui. E deci în stare de inspiraţie continuă. Pe de altă parte el nu strânge bani, nu face socoteli. Numără oile, îngrijeşte de câinii şi măgarul său, pe când acel care stă pe pământul său e într'una prins de socotelile acestea, care-i taie orizontul.

Poesia populară vine, în cea mai mare parte, şi în partea cea mai grea, balada, de la Mocani. Mocanii aceştia nu numai că au creat poesia aceasta, dar au răspândit-o, fiind marii agenţi ai cântecului popular, din care causă cântecele ardeleneşti se cântă dincolo de Nistru şi cântece moldoveneşti se pot întâlni şi'n cutare regiune din Peninsula Balcanică, fiindcă ei treceau prin Dobrogea şi se duceau până la Varna cu turmele lor. Acesta e un răspuns pe care pot să-l dau d-lui Domanovszky. Dar pot să-i mai observ un lucru.

D-sa crede că păstorul este un om de cutare loc. Dar, el fiind un om de orizont, îl afli pretutin-

www.dacoromanica.ro

deni. El n'ar avea casă, dar nu este adevărat că e un vagabond. D. Domanovszky crede că ciobanul este un sărăntoc şi un prost. Pe când, nefiind prost, el e une ori bogat ; ca teritoriu de acţiune, el îşi ştie perfect drumul. Aşa a fost şi în Peninsula Iberică, unde sistemul acesta se chiamă „mesta", aşa a fost şi în Italia veche. Scriitorii latini povestesc de ciobanii cari veniau din Nord şi treceau prin munţii Abruzzi, fiind supuşi la un regim special. Ai noştri mergeau de la o fântână, de la un puţ, la altă fântână, la alt puţ. Crucile pe care le vedem în Bărăgan nu înseamnă că a murit cineva prin accident acolo, ci ele servesc pentru orientarea ciobanilor. Când vin zăpezile cele mari, crucile acestea încă răsar, pentru ca să arăte drumul. Aşa este şi în Asia. Acolo ciobanul turanian, care vine în Iran, merge pe o anume linie. Pe ea nu sânt puţuri, ci cisterne, unde se adună apa de ploaie, şi, dacă nu le ştie Turanianul acesta transhumant, om cu două locuinţe, una de vară şi alta de iarnă, şi se rătăceşte puţin, îi mor oile de sete. Aceste cisterne sânt într'un anume loc şi nu se poate găsi altceva care să înlocuiască apa, multă ori puţină, bună ori rea, care se găseşte în ele.

Ciobanii aceştia, pe cari i-am descris aşa de pe scurt, creatori de musică şi de cântece, care merg împreună, — una din rătăcirile cele mari ale modernişti1or noştri este că sânt duşmanii musicei în poesie, şi de aceia fac versurile acelea lăbărţate, evitând tot ce este armonios, fără a-şi da sama că poesia este une ori pe trei şferturi musică şi pe un şfert cuvântul care se întrebuinţează. Ei sânt un fel de cavaleri, de nobili. Duc lupta cu fiarele. Este o duşmănie luptătoare chiar şi între ciobani, ca în „Mioriţa", unde cei trei ciobani, veniţi din trei regiuni, se bat între dânşii, ori caută să-şi fure oile. Din aceştia se pot face apoi foarte buni ostaşi. Când vin ei cu bâta lor, ea poate

www.dacoromanica.ro

să facă mai multă ispravă decât o armă perfecţionată, dacă acel care poartă pe aceasta nu ştie s'o întrebuinţeze. A lovi în numele Tatălui drept între ochi e un lucru pe care îl ştie orice cioban.

Aceşti ciobani ai noştri au cutreierat toate ţările, în toate direcţiile Au trecut peste munţi, peste vadurile apelor, au amestecat toate stăpânirile. Ei reprseintă un element, care în esenţa sa însăşi este trecător de hotare. Ignorează hotarul, care nu are nicio valoare pentru dânşii. Au existat totdeauna regimuri de Stat care permiteau ciobanilor să circule. O singură dată s'a încercat să se împiedece aceasta, pe vremea când Monarhia austro-ungară ni arăta colţii şi când un anume regim din Ardeal căuta să desnaţionalizeze pe Românii de acolo Pentru aceasta trebuia ca aceşti ciobani de la Nordul Carpaţilor să nu aibă legătură cu noi. Eram deputat în momentul când s'a presintat o convenţie care cuprindea, în ce priveşte pe Mărgineni noştri de la Sălişte, despre cari mai am să spun un cuvânt, o clausă care trebuia să-i distrugă, să-i sărăcească. Se dăduse ordin majorităţii ca ea să nu proteste împotriva acestei clause. Eu mi-am făcut datoria şi am protestat, dar raportorul, care era un om foarte de treabă, Emanuel Porumbaru, avea însărcinarea de a trece peste greutatea care se făcea păstorilor români de dincolo de munţi. Şi este adevărat că de pe urma acestei convenţii au sărăcit foarte mulţi dintre Mărgineni.

Dar este o mare greşeală, pe care o face oricine îşi închipuie că păstorul este condamnat să rămână totdeauna păstor.

Nu este adevărat. Plugarul nu poate să devină păstor ; băcanul nu poate să pască oile. Dar posibilităţile umane ale ciobanului sânt nesfârşite. Dovada o aduc toate aşezările acestea de plugari de astăzi, ai căror bunici au fost ciobani.

www.dacoromanica.ro

Dobrogea cuprinde astfel două elemente românești. Un element pe care l-a adus Statul român, care nu-l știe îngriji: colonisații aceștia chiar din anul următor ai împrumutat adesea de la Bulgari, cari erau vechi gospodari; unii dintre dânșii au întrat și slugi la acei Bulgari și s'au bulgarisat în curând. Dar, pe când Statul, ca totdeauna, s'a dovedit de o lipsă de prevedere, de o stângăcie, mai ales de un defect de observație asupra lucrurilor pe care le-a făcut —, pentru că nu este de ajuns să plantezi un pom, trebuie să te și îngrijești o bucată de vreme, până ce el poate trăi numai prin vlaga lui —, care sânt extraordinare, pe de altă parte este plin malul celălalt al Dunării de coborâtori direcți ai Mocanilor. Aceștia sânt elementul cel mai serios, cel mai trainic, cel mai vrednic de stimă dintrn toți Românii cari se găsesc pe acolo, de la Nicolițel până la Ostrov.

Dar nu numai atât. Nu numai că acești ciobani cari treceau granița se duceau une ori și pătrundeau, cum v'am spus, în Bulgaria până la Varna, nu numai că din păstor se poate face un plugar, dar din același păstor poate ieși un negustor. Fiindcă omul se duce să-și caute un cumpărător pentru produsele sale. El vine cu cașul lui, cu lâna oilor lui pentru a găsi clienți. La Ragusa, pe malul Adriaticei, pe la 1300 și ceva, „caseus valachicus", brânza noastră, se vindea pe piață, și locuitorii slavi, de origine romanică, aveau contact cu ciobanii noștri. Aceiași păstori se duceau și spre Chalcidică, până ce călugării de la Athos s'au temut, nu cumva să se turbure visurile lor prin cunoștința nevestelor și fetelor ciobanilor, fiindcă aceștia veniau cu familia lor întreagă, și s'a luat măsura care-i înlătura. La Dunăre, la gura Ialomiței, unde o Petra sau un Petrea avea o piuă (de unde „Piua Petrei", nu „Pietrei"), Mocanii vindeau, în „târg", „floci" de la oile lor (de unde: Târgul de Floci)

www.dacoromanica.ro

Prin urmare, ciobanii ajung a fi negustori chiar fără voie, şi toată lumea care cunoaşte Oltenia şi în special judeţul Vâlcea, ştie un lucru: Mărginenii de la Sălişte au trecut dincoace. Râmnicul este plin de familii de acestea, precum familia Simian: unii au rămas dincoace, s'au aşezat în oraş şi i-au dat aspectul orânduit ardelenesc pe care foarte multe din oraşele unde nu au pătruns astfel de elemente nu-l au. Este acolo credinţa că, dacă vrei să nu te înşele negustorul, să te fereşti de Grec, să te fereşti de Evreu, dar pe toţi îi bate Mărgineanul, mult mai priceput în materie de comerţ.

Om din toate părţile, om din toate domeniile, cuprinzând în sufletul său toate elementele care se pot desvolta, acesta este admirabilul cioban al nostru, pe care nu trebuie să-l judece cineva după cămaşa lui neagră, nici după viaţa lui în aparenţă aşa de săracă, ci după toată comoara ce se cuprinde în dânsul.

El domneşte din Maramureş până în fundul Balcanilor şi acolo îşi dă mâna cu elementul păstoresc transhumant din Macedonia, care merge până la capul Tenar, în fundul Peloponesului, chiar dacă acum nu mai ştie românește.

Prin urmare elementul românesc prin ciobani a ajuns până la ultima limită a continentului european. Şi în regiunile acestea grecești oriunde se întâlneşte cineva cu dânsul. Şi, în Penisula Balcanică, îndată ce are cineva nevoie de o călăuză, trebuie să se adreseze la acela care este chervanagiul, omul ce conduce caravana. Pe la 900 şi ceva se pomeneşte de uuii drumari, „hodiţi" în greceşte, despre cari se credea că sânt nişte tâlhari, dar ei sânt aceşti chervanagii, cari pot fi şi călăuzele cele mai credincioase, dar, în acelaşi timp, când nu se înţeleg cu cineva, pot deveni şi aceia cari aşteaptă la strâmtoare pentru a omorâ.

Dar cine conduce caravana înţelege cât de folo-

www.dacoromanica.ro

sitor poate să fie a se aşeza lă un popas, devenind acolo hangiu. Hangii şi bacani în toată Peninsula Balcanică sânt Românii Macedoneni, aşa încât Oltenii, cari s'au coborît în Serbia, întâlnesc, în anumite regiuni, un om de la margenea drumului, vânzând băutură şi dând locuinţă călătorului, care este, de şi vorbeşte altă limbă românească, tot cineva din neamul lui.

Peste atâtea popoare străine, deci, prin rătăcirile ciobanilor, ca şi prin pătrunderea agricultorilor, prin înaintarea chervanagiilor şi presenţa hangiilor din Macedonia se întâlnesc cele două părţi ale poporului românesc.

Iar, pentru a a ajunge la acest resultat, nu am vărsat o picătură de sânge a altui om, pe care să-l socotim ca duşman, ci viaţa din noi a fost în stare să facă lucruri pe care cuceririle le îndeplinesc poate mai larg, dar care nu au niciun viitor, când se sprijină pe ură şi pe violenţă.

www.dacoromanica.ro

VII.

Am spus în cea de a doua din aceste conferinţe că o să vă arăt cum poporul românesc, ieşind din hotarele sale stricte, a putut să exercite o influenţă şi altfel decât prin partea din ciobanii noştri, din agricultorii noştri care s'a îndreptat dincolo de linia Dunării şi dincolo de linia Nistrului.

Şi, în ceia ce priveşte această întindere culturală de care este vorba acum, este bine să o punem în legătură cu trei noţiuni, care acestea domină toată opera pe care am putut-o îndeplini dincolo de graniţe.

Întâiu, a fost o operă de luare în stăpânire a altui orizont, — fiindcă de acesta este vorba —, prin puterea misterioasă, prin taina de simpatie pe care o cuprinde într'însa limba românească. Limba aceasta românească a fost prin urmare pentru noi mai bună decât sabia şi decât celelalte arme agresive ale altor popoare. Noi am cucerit printr'însa.

În momentul de faţă este un naţionalism foarte pronunţat, foarte ascuţit, foarte violent, foarte puţin păzit şi ca echilibru mintal şi ca mijloace de expresiune, care face ca această întindere să fie tăiată. Lumea se apără acum împotriva limbii româneşti, după ce unii dintre ai noştri, clasa domnitoare de la noi, a alunecat spre greceşte, spre franţuzeşte, şi, după războiu, cum Francesii sânt foarte simpatici, se alunecă din nou către franţuzeşte, aşa că s'a făcut o spărtură în ceia ce priveşte domeniul limbii româneşti chiar în clasa conducătoare, ceia ce este un foarte mare păcat,

www.dacoromanica.ro

pentru care pe vremuri am făcut şi o bucăţică de „revoluţie", dar nu-mi va părea rău nici până la sfârşitul zilelor mele, împotriva celor cari gonesc limba românească din rosturile româneşti.

Dar, supt influenţa supernaţionalismului, se caută acum împiedecarea acestei pătrunderi a unui suflet românesc dincolo de hotarele României. Iată, acum mi-a sosit cartea d-lui Domanovszky, şi i-am cules toate injuriile, ba chiar mi-a făcut o deosebită plăcere să le culeg pe toate. Totuşi, când vorbeşte franţuzeşte, d-sa este mai păzit, când a vorbit însă într'un ziar din Budapesta, şi-a dat drumul. D. Domanovszky este Polon de origine, prin urmare se crede mai obligat de cum ar fi un Maghiar de pur sânge să apere ceia ce pentru d-sa este o convingere, dar pentru mine o ilnsie. Am putut să văd până unde duce pasiunea unui om de vârsta şi de situaţia d-sale, cu naţionalismul acesta intransigent, trecând peste orice limite. Eu merg de la „falsificator" permanent până la „dibaciu jongleur". Acum, vă puteţi închipui ce mai poate să fie pe dedesupt. Dar îmi fac o deosebită plăcere din aceasta: nu-mi aduce nimeni un mai mare serviciu decât când mă injură. Injuria lui întră în capitalul mieu, atunci când eu nu am niciun fel de vinovăţie.

Dar, vedeţi, este un naţionalism în timpurile noastre care nu admite înterpenetraţii, străbateri de la o ţară la alta, care erau îngăduite odinioară. Până unde se merge în momentul de faţă cu acest ultranaţionalism, aţi putut vedea în ce priveşte războiul contra cravatei. A început în Italia. S'a zis: să umblăm cu gâtul gol, fiindcă influenţa francesă se ascunde în cravată. Din fericire, alte piese de îmbrăcăminte nu sânt numite cu cuvinte francese, pentru că altfel ar ajunge cineva la nudismul absolut. Şi îndată câtiva ziarişti de la Budapesta au şi strigat: „lepădăm şi noi cravatele, odată ce le a

www.dacoromanica.ro

lepădat Roma", fiindcă, de sigur, Traian n'a purtat cravată, şi nici Arpad. Însă s'au cam păcălit, şi iată de ce: „cravată" ştiţi d-voastră ce înseamnă? Înseamnă „legătură de gât croată". Cravata este deci croată, şi prin urmare cei cari cred că poartă războiu cu Francesii, poartă războiu cu Croaţii. Dar Frances este una şi Croat alta.

Am spus că avem ca mijloc de penetraţiune dincolo de graniţile noastre limba.

Vă voiu arăta de ce limba noastră a putut să fie instrument internaţional, — fiindcă există un internaţionalism al limbii româneşti, pe care nu-l ştim în de ajuns, nu băgasem sama la dânsul şi nu ni scoteam niciun fel de merit din aceasta, acordându-i recunoaşterea la care are dreptul.

Pe urmă vine însă o anumită concepţie religioasă a noastră în felul cum am înţeles noi ortodoxia. Acesta iarăşi a fost un element de pătrundere pentru noi dincolo de graniţe.

În sfârşit, noi am fost aşezaţi unde ne găsim, ca un popor în ţara căruia se poate străbate uşor, şi din Apus, dincolo de Tisa, de-a lungul Olteniei şi pe urmă al stepei muntene, şi pe la Nord, pe vechi drumuri de negoţ. Se poate coborî cineva foarte bine şi din Nord-Vest şi din Nordul curat, în Moldova. Chiar drumurile noastre de apă, râurile noastre, îngăduie această pătrundere. Aici bat vânturi din multe părţi, şi mai prielnice şi mai puţin prielnice, şi atmosfera noastră fisică vine din aceste vânturi care vin din diferite direcţii. Cu atmosfera noastră morală e tot aşa: vânturile culturale bat din deosebite direcţii. Vântul Apusului bate la noi mai des şi cu mai mare intensitate de cum poate bate în Peninsula Balcanică. Noi nu facem parte din Balcani, fiindcă sântem Carpatici şi, dacă sântem Carpatici, nu putem fi Balcanici, iar, dacă am fi Balcanici, ar trebui să evacuăm

www.dacoromanica.ro

Carpaţii. Numai în Italia se întrebuinţează expresia aceasta de „Balcania", care merge de la Capul Tenar până în vârful Carpaţilor, dar este cu totul nepotrivită.

Deci popoarele balcanice au luat anumite influenţe apusene prin noi. Nu de la noi: este o deosebire între una şi alta. Noi nu avem pretenţia de a fi creat o cultură proprie a noastră. Şi, de câte ori vedem pe cineva care pretinde că este creator de cultură fără niciun împrumut de aiurea, nu ne putem împiedeca de a zimbi, chiar dacă acela pe sama căruia am zimbi, cum este casul d-lui Domanovszky, se supără şi ne injură puţin.

Căci d-sa are o ideie care mi se pare imposibilă. Zice că, înainte de a veni Ungurii în Panonia, încă din Lebedia, din stepa rusească, ei aveau o conştiinţă politică şi naţională deplină, ceia ce este absurd. La niciun popor nu se poate spune pe vremea aceia, înainte de 800, că are un simţ de unitate naţională. Să-l aibă la 800, când acestea sânt lucrurĭ de la 1800.... Şi pe lângă aceasta ar fi avut şi sentimentul monarhic, care n'a existat atunci, fiindcă, de fapt, când au venit seminţiile maghiare cu Arpad, a trebuit o mulţime de vreme până ce regalitatea, cu ajutorul Sfântului Scaun, să capăte influenţă asupra separatismului şefilor de triburi. E de toată evidenţa.

Dar idei de acestea, de extremă definire a unor concepţii care au venit mai târziu, ni sânt nouă cu desăvârşire străine.

Prin urmare, noi nu vom pretinde niciodată nici că am avut conştiinţă naţională la 800, nici un sentiment de unitate naţională tot la anul, 800, nici sentimentul monarhic aşa cum este astăzi, la 800, nici că am creat o cultură la 800. Dar prin noi au pătruns anumite cultùri. A fi creator de cultură este fără îndoială mult mai mult decât a fi mijlocitor de cultură, dar şi a fi mijlocitor de cultură

www.dacoromanica.ro

poate fi un lucru foarte onorabil pentru sine şi foarte folositor pentru alţii.

Deci, resum: Noi am putut să exercităm o influenţă culturală, — aşteptând conferinţa din urmă, în care va fi vorba de influenţele politice, — pe trei căi: prin limba noastră, prin concepţia noastră despre religie şi, al treilea, prin sarcina de mijlocitori ai culturii apusene, Bună sau rea, căci eu nu zic că a fost bună totdeauna şi că resultatele au fost fericite, dar, în sfârşit, cultura aceasta apuseană a pătruns în aceste locuri de veche cultură patriarhală şi de cultură orientală, prin noi, şi în această calitate am exercitat a treia influenţă culturală.

Să le luăm pe rând.

Întâiu, limba. Noi nu ni dăm sama în de ajuns ce mare comoară este limba noastră, fiindcă, dacă ni-am da sama, atunci fără îndoială n'am strica-o într'un sens sau în altul. Limba românească se poate strica prin prea multe neologisme, şi mai ales neologisme nemistuite, fără folos. Dar limba românească se poate strica şi printr'un exclusivism arhaisant care să ne trimeată la anumite cuvinte vechi care sânt veştede, moarte. Bune pentru a împodobi literatura, ele pot fi potrivite pentru o expunere istorică, dar aceasta nu înseamnă că trebuie să izgonim neologisme de origine latină, ca să introducem toate turcismele, toate maghiarismele, toate slavismele, care în momentul de faţă nu se mai întrebuinţează. Să zici neapărat „a făgădui" totdeauna, atunci când poţi zice, une ori, şi „a promite", şi aşa mai departe.

Îi scapă din vedere unui om foarte inteligent, care duce o campanie folositoare prin „Universul", un lucru: că noi avem interesul ca limba noastră să aibă cât mai mult contact cu alte limbi, fiindcă aceasta deschide drumul către noi Neologismele sânt deci fericite, fiindcă vine cineva, un Latin,

www.dacoromanica.ro

Frances, Spaniol, sau un alt Apusean care cunoaşte una din aceste limbi, mult mai răspândite şi mai capabile de a produce literatură, până acum, decât limba noastră, vine către noi: el recunoaşte unele cuvinte şi cuvintele acestea îl ajută să cunoască altele. Limba joacă multe roluri şi joacă deci şi rolul acesta de a câştiga prietenii, de a deştepta simpatii, de a deschide drumuri către noi.

Limba e bine să o lăsăm în sama ei. Toate normele pe care le dă unul şi altul, sprijinindu-se pe idei generale sau invocând argumente de bun simţ, pot să aibă un rost, dar limba este un lucru viu, care merge, înlătură cuvinte, primeşte cuvinte, scade importanţa cutărui cuvânt, creşte importanţa altui cuvânt, creiază din materialul pe care-l are o mulţime de nuanţe, care nu existau înainte. Se zbate tot sufletul unei naţiuni în limbă.

Ce poate să ştie un gramatic, un filolog, un critic literar despre toate lucrurile acestea? Cel care face dicţionare adună vocabularul, indiferent dacă merg sau nu merg cuvintele, dacă merg mai mult sau mai puţin. Dar, în sfârşit, poporul, în întregimea lui, în chip obştesc şi pe căi misterioase, este necontenit elaborator de limbă. Nu există o limbă românească permanentă ca aceia din acest moment în care vorbesc eu. Iată, să zicem, găsesc eu o expresie fericită. Această expresie poate trece în literatură. Astfel s'a schimbat un lucru. Tot aşa, ideile pe care le exprim aici pot să fie împărtăşite de cineva, să-l influenţeze în ce priveşte judecarea acestei chestiuni a neologismelor.

Limba, prin urmare, este un râu care merge, care-şi sapă mai adânc albia, care se mută dintr'un loc în altul. Ceia ce era pat al undelor ajunge a fi de la o bucată de vreme numai o grămadă de pietriş sau o insulă de mâl.

Limba noastră este preţioasă supt foarte multe raporturi. Este preţioasă, mai întâiu de toate, fi-

www.dacoromanica.ro

indcă poţi face dintr'însa ce vrei. Foarte puţine sânt limbile potrivite pentru aşa ceva. Se poate întâmpla chiar ca o limbă să fie prea mult cultivată, şi prin aceasta înţepenită în anumite forme, care te urmăresc ca nişte stafii sau ca nişte semne de băţ pedagogice de pe o catedră, care te împiedecă, fiindcă necontenit vezi pedagogul în fund care-ţi face semn cu băţul.

Zicea cândva un om foarte inteligent, care a avut un sfârşit foarte trist, după multe greşeli, şi ale lui, zicea cândva Alexandru Davilla, care a scris „Vlaicu-Vodă", şi „Balada Strămoşilor", zicea, vorbind de felul mieu de a scrie, pe care multă lume nu l-a primit atâta vreme şi erau persoane care credeau că-mi fac un compliment spunând: „Ce uşor te poate urmări cineva pe d-ta când vorbeşti şi ce greu este când trebuie să te cetească", zicea aşa: „Îmi place la d-ta lucrul acesta, că, de unde începe frasa, tot iese la capăt!"

Nu este un merit al mieu, ci al limbii româneşti, care se pretează la aşa ceva. Poate îmbrăca orice idei, poate da expresie oricăror sentimente, în ea se pot oglindi orice instincte. Toate elemente musicalităţii pot întra în mijloacele pe care ea le are la îndemână.

Nu cunosc o altă limbă care să aibă aceste însuşiri. În alte limbi sânt cuvinte, sânt întorsături care există în dialecte, dar nu le poţi introduce în limbă ilterară, fiindcă acela care te ceteşte nu cunoaşte dialectul. La noi avantagiul cel mare este că, în afară de dialectul macedonean, care este la o parte, de dialectul istrian, care în momentul de faţă nu înseamnă decât felul de a vorbi al unui mic grup, pe cale, din nefericire, de dispariţie, dar în afară de acestea nu există dialecte. Orice poţi lua, din orice regiune, şi poţi introduce în limba vorbită de toată lumea.

Dar limba aceasta mai are un avantagiu, pe

www.dacoromanica.ro

lângă că este potrivită pentru orice, şi pentru glumele cele mai groase, cum le face une ori Creangă, care nu e un scriitor de salon — ,acum în urmă d. Călinescu, criticul care a ajuns profesor la Universitatea din Iaşi, s'a apucat să scrie o carte de impietate faţă de Creangă, povestind toate nenorocirile din viaţa lui, cu aplecarea d-sale către istoria romanţată, şi, în acelaşi timp, denegându-i lui Creangă orice altă calitate decât a autenticităţii (prin el auzi pe ţăranul român din cutare regiune, însă n'ar avea nici o valoare artistică) —, şi ea poate îngădui oricărui cugetător, oricât de original şi de îndrăzneţ, a vorbi despre orice subiect, de filosofia cea mai înaltă, afară poate numai de „spaţiul mioritic" al d-lui Blaga. Dar orice cugetare clară şi sănătoasă poate fi înţeleasă de un Român care n'a făcut nici patru clase primare. Eminescu se poate înţelege pe trei şferturi de orice Român ştie într'adevăr româneşte şi are mintea deschisă pentru idei şi sentimente noi. Este limba cea mai democratică şi cea mai aristocratică tot de odată, limba cea mai savantă şi limba care n'are nevoie de niciun fel de savantlâc pentru a o înţelege. Pentru a şti un străin bine franţuzeşte trebuie să-şi facă o anumită minte, De unde, din o sută de persoane care vorbesc franţuzeşte, la noi, şi în aparenţă destul de convenabil, poate fi una singură care înţelege într'adevăr ce înseamnă a vorbi această limbă. Şi, dacă e vorba, apoi, de limba greceasc că vorbită cândva la noi, ce nu cere limba grecească în ce priveşte înălţarea cugetării, pentru ca să te găseşti bine în formele ei! Cândva, la Sorbona, d. Mario Roques, care atâta vreme a fost tălmăcitorul faţă de Francesi la Paris al limbii române, explica, la o lecţie la care asistam şi eu, că nimic nu-i mai uşor decât să te orientezi, în ce priveşte formele verbale, în româneşte. În franţuzeşte formele verbale neregulate sânt aşa de numeroa-

www.dacoromanica.ro

se, încât îi trebuie mulţi ani cuiva ca să se poată descurca într'însele, pe când în româneşte lucrul este transformat aşa, traco-iliric şi ţărăneşte, încât n'are nevoie să se zbată cineva în atâtea forme şi rosturi morfologice. Şi aici este într'adevăr un mare avantagiu. Ştiţi de ce se vorbeşte aşa de mult în toată lumea englezeşte, limbă care nu este uşoară şi mai ales sintaxa englesă nu o poţi învăţa uşor, pe lângă faptul că nu este peste măsură de sonoră, şi precisă, ci toate vocalele se amestecă şi anumite consoane dispar, şi cu toate acestea limba englesă s'a răspândit enorm. Pentru că nu are gramatică. Nu trebuie să te trudeşti cu gramatica. Limba merge de la sine pe o cale curioasă, unică. Prin urmare orice Negru, care n'ar putea învăţa franţuzeşte mai de loc şi ar căpăta congestie celebrală dacă ar încerca să înveţe nemţeşte, deprinde în timp relativ scurt englesa, care domină toată lumea. Ferească Dumnezeu, poate să ajungă o vreme când toate limbile celelalte ar fi biruite pe toate celelalte patru continente de limba englesă. Aceasta fiindcă este o limbă care se strecoară de la sine printre toate naţiile.

Aşa este şi cu limba românească. Dar limba românească mai are un dar. Omul, orice s'ar zice, are un simţ al frumosului. Îl au şi animalele: albinele, când îşi fac fagurii, castorii, când îşi clădesc casa, şi aşa mai departe. O limbă frumoasă are şanse de a pătrunde. Limba noastră este într'adevăr frumoasă, printr'o armonisare a vocalisării, instinctivă, care se aplică la toate cuvintele.

V'am mai spus că, în ce priveşte neologismele, nu trebuie să le considerăm potrivit cu originea lor, ci cu prefacerea la care le-am supus noi. Altceva este un colţ de piatră rupt dintr'o stâncă şi altceva acelaşi colţ de piatră care a umblat prin undele râului şi s'a transformat în acel chip rotund al unui grăunte de prund. Toate acestea au fost

www.dacoromanica.ro

o trântură de lespede şi acum pare că sânt o jucărie anume făcută pentru copii. Aşa facem noi cu împrumuturile în undele limbii noastre: tocim toţi colţii frânturilor de stâncă întraţi în mersul graiului nostru.

Şi limba aceasta, prin insuşirile pe care vi le-am arătat, a trecut toate graniţile.

A trecut toate graniţile nu numai odată cu Românii, dar şi fără Români, de la sine. La 1540, beiul de la Tighinea, care pe atunci se chema, turceşte, Bender, purta corespondenţa cu Polonii în limba românească. Pe vremea lui Ioan Zamoyski, adversarul şi învingătorul lui Mihai Viteazul, mai uşor se putea înţelege un Turc de la Nistru cu un Polon, chiar în corespondenţa oficială, româneşte, decât latineşte, — limbă pe care nu o ştia Turcul —, decât poloneşte, — limbă foarte grea, care nu făcea parte din acelea pe care Turcul le putea cunoaşte. La Nistru s'a purtat deci continuu corespondenţă între Poloni şi între Turci în limbă românească.

Nu numai atâta. În Ardeal, Saşii nu vorbesc toţi la fel. Sasul de la Bistriţa vorbind cu Sasul de la Braşov şi cu Sasul de la Mediaş, dacă n'ar şti limba germană din cărţi, ar avea anumite momente de nedumerire. Pe de altă parte, acolo sânt mai multe naţiuni; sânt şi Maghiarii. Naţiunile acestea nu se pot înţelege între dânsele, împrumutând Maghiarul o limbă aşa de grea cum este limba germană, nici Germanul împrumutând o limbă care nu are niciun fel de legătură cu a sa, cum este cea maghiară. Dar Românul este pretutindeni, El este ca apa: când e de-asupra pământului, când dispare furişându-se ca să răsară din nou în pâraie. În toate părţile, sânt gârliţe de acestea româneşti pe teritoriul celorlalte naţiuni. În piaţa oraşelor din Ardeal, limba care se aude mai des, nu numai fiindcă vin ţăranii noştri de vând şi cumpără, este limba

www.dacoromanica.ro

românească. E o limbă de intercirculaţie în Ardeal.

Dar avem fapte istorice care arată cât era de răspândită limba românească în circulaţia dintre diferite naţiuni.

A venit într'un rând în Ardeal, pe la 1610, împotriva lui Gabriel Báthory, prinţ al Ardealului, un Paşă, Alì Maghiaroglu, un „fiu de Maghiar", un Ungur trecut la Islam. Alì-Paşa, venind contra prinţului Ardealului, căta să intre în legătură cu supuşii lui. Şi avem proclamaţiile lui, care sânt scrise în româneşte.

Dar, dincolo de Dunăre, multă vreme înainte de ce Bulgarii au început să găsească —, eu cred: fără dreptate —, că noi sântem un popor stricat şi fricos, că ofiţerii noştri îşi pun corset şi se pudrează şi că poporul este un neam de mămăligari, prejudecată pe care vecinii noştrii de dincolo de Dunăre o au şi nu-i putem face nimic ca să-i convingem —, dar, înainte de aceasta, a vorbi româneşte pe toată linia Dunării, dincolo, era un semn de nobleţă. La Silistra, unde, de altminteri, erau foarte mulţi Români, şi Mocani, la Rusciuc, unde Românii au fost mai puţini —, nu mai vorbim de Turtucaia, unde o mare parte din pescarii de acolo sânt Români — şi tot lungul Dunării până la Vidin, care este „Diul" nostru, până la Cladova, se vorbia româneşte. Şi astăzi cu limba românească ajungi până în fundul Balcanilor. M'am încredinţat eu singur. Şi oamenii, cu toată politica oficială bulgărească, care este contra noastră, cu toate acestea ni păstrează foarte multă simpatie. M'am dus la Nagoriceani, în marginea Macedoniei; veniau oamenii de vorbiau româneşte cu mine, Bulgari, nu Români. Îşi aduceau aminte de tot felul de lucruri: Cutare câştigase lucrând la calea ferată din România; altul avea o rudă la Buzău, care se chema cu un „escu" în coadă, fiind complect romanisat. Lumea se inte-

www.dacoromanica.ro

resa: tot aşa de uşor se poate câştiga în binecuvântata Românie ca pe vremea când ei mai puneau ceva la chimir pentru acasă?

Limba noastră merge până la Rodope, prin anumite strecurări, merge până se întâlneşte cu Macedonenii, cari, aceştia, vorbesc dialectul lor, dar ni păstrează nouă, chiar când sânt amestecaţi cu popoarele celelalte, o deosebită simpatie. Într'o cutare localitate, Liplian, m'a întâmpinat un om bogat care mi-a spus: „capitalul mieu îl pun totdeauna la băncile din Bucureşti". Sau, în marele bazar de la Skoplje, Usküb, se vindeau curent punguţe lucrate cu mărgele în care erau colorile româneşti, tricolorul nostru. Sânt trei sute de negustori, macedoneni, Români, pe piaţa din Skoplje. Natural, ei merg la şcoala sârbească, dar, când întrebam: „dar copiii nu uită româneşte?" — „Ce să uite, că, dacă se întorc înapoi acasă, vorbesc tot limba maicii lor".

Când este vorba de farmacişti, ca şi de altfel de ocupaţiuni, imediat întâlneşti pe Românul din Macedonia.

Când a venit congresul de bizantinologie la Skoplje, primarul, d. Sapungì, ceia ce înseamnă „fabricant de săpun", după ce a ţinut un discurs franţuzesc, pentru ceilalţi, ni-a mai tras şi nouă un mic discurs românesc, aşa ca pentru un grup mai restrâns.

În Grecia iarăşi, cum Grecii vin în Galaţi, la Brăila, etc. cu comerţul lor, auzi peste tot româneşte. Dar limba Dunării-de-jos este limba românească, de la un capăt până la celălalt. Cei cari au mers pe Dunăre pot să navige şi pe alte ape, dar tot îşi aduc aminte de limba pe care au cunoscut-o când au mers pe fluviul nostru.

Am găsit, acum multă vreme, corespondenţa beilor turci de la Cladova, dincolo de Dunăre, în păr-

www.dacoromanica.ro

ţile Severinului. Toată această corespondenţă se purta în româneşte.

Limba românească a mers prin negustorii macedoneni, prin boierii noştri, prin Compania Grecească, — trei mijloace de pătrundere, — până în Ungaria, până la Miskolcz, la Eperjes, la Tokay, la Budapesta, unde era o colonie macedoneană foarte numeroasă şi unde a fost una din acele mişcări intelectuale româneşti, şi până la Viena, cu cele două biserici româneşti, cu şcoală românească, cu dascăli de româneşte.

Dar, cu „Companiile" acestea greceşti, care erau de fapt macedonene, şi cu Slavi, şi cu Greci, dar şi cu Români, cari au biruit, şi noi li-am moştenit, la Braşov, la Sibiiu, la Beiuş, la Oradea, toate bisericile acelea mari pe care le-au făcut Grecii şi unde acum se cântă româneşte, noi am pătruns peste tot unde au mers legăturile acestea, cuprinzând pe cei mai mari negustori pentru lucruri orientale din secolul al XVIII-lea. Până la Posnan, în Polonia de astăzi, în provinciile polone ale Prusiei de odinioară, era un preot şi dascăl macedonian, Ucuta, care a scris acolo, — eu am găsit toată povestea lui şi a grupului din care făcea parte, — o carte pentru folosirea limbii româneşti, aşa cum se vorbeşte în regiunile sale, carte plină de spiritul naţional românesc din epoca lui Şincai şi a lui Petru Maior. Nu credeţi că est mai bine să ai pretutindeni spiritul d-tale, prin limba dumitale, limbă primită cu plăcere şi vorbită cu bucurie, cu mândrie de altă lume, decât să nu poţi impune acasă limba dumitale, cum era în vechea Ungarie milenară, şi să te gândeşti la posibilitatea de expansiune paste alţii?

Acesta este un mijloc de pătrundere, şi de sigur cel mai important. Iată celelalte două, care cer mai puţine lămuriri:

Noi tot vorbim de ortodoxie. Aceasta se

www.dacoromanica.ro

înţelege în multe feluri. Este şi o ortodoxie intransigentă. Iată, sânt şi uniţi aici. Am aflat un lucru defavorabil şi pentru ortodocşi şi pentru uniţi, în viaţa Românilor din Ardeal. Cineva din Secuime îmi spunea aseară, fiind vorba de înlăturarea unui număr de clase dintr'o şcoală secundară: „e foarte rău că se suprimă, fiindcă sânt mai mulţi părinţi cari nu mai ştiu unde să-şi trimeată copiii. Să-i trimeată la Braşov, nu se poate. Braşovul nu este prea departe dar nu pot s'o facă fiindcă de la Părintele Mitropolit Bălan a venit ordinul ca la Braşov, unde este oarecum şi liceu confesional, să nu se primească decât ortodocşi, Uniţii doar prin excepţie. Dar se poate întâmpla ca elevii să nu fie ortodocşi, Unde să-i trimetem? Să-i trimetem la Blaj? Dar şi la Blaj se caută să se complecteze numărul elevilor dintr'o singură confesiune, cu uniţi".

Sânt fără îndoială lucruri foarte urâte şi a înţelege ortodoxia, — fiindcă de dânsa vorbim, — în felul acesta prigonitor, sfărâmând unitatea neamului, e un foarte mare păcat. Ortodoxia este de altfel foarte amabilă, amabilă de multe ori până la vulgaritate şi până la folclor, până la popa cu căldăruşa şi gâcirea din psaltire a cui a furat vaca. Ea se poate ridica foarte sus în anumite domenii, dar nu neglijează nici domeniile cele mai umile. Ea se preface şi în concepţia unor doamne care sânt grozav de ortodoxe în ce priveşte religia, dar în saloane vorbesc mai bucuros franţuzeşte.

O anumită ortodoxie grecească, sprijinită pe cunoştinţa tuturor canoanelor şi argumentând cu toate argumentele teologice, este însă cu totul străină de sufletul nostru, ca şi o ortodoxie rusească, în care se amestecă tot ce voiţi: un anume misticism. o anume importaţie teologică, o anume influenţă de Stat, un anume funcţionarism religios, şi se amestecă şi anume împrumuturi din Apus, de care, cum este plină şi musica bisericească pe care o

www.dacoromanica.ro

cântă, cu tot felul de evoluţii de glas, tenorii şi başii în toate bisericile ruseşti.

Nici ortodoxie grecească, nici ortodoxie rusească! Ortodoxia noastră este zimbitoare, amabilă, populară, strâns legată cu viaţa cea mai adâncă a poporului nostru Eu am enunţat cândva o formulă pe care o menţin: noi ţineam la ortodoxie nu pentru ce ni-a dat ortodoxia nouă, ci pentru ce am dat noi ortodoxiei. Ortodoxia noastră este o creaţiune a maselor populare ale acestui neam, şi de aceia catolicismul este foarte greu de împlântat la noi. Din causa aceasta, şi când a pătruns el, i-am spus: bine, dar opreşte-te întâiu în prag şi îmbracă-te ca noi, cântă ca noi şi atunci te primim. Dar din catolicismul desbrăcat de formele sale şi îmbrăcat în formele româneşti, ce mai rămânea?

Religia aceasta poate întinde mânile tuturor naţiunilor şi tuturor formelor confesionale. Ba eu cred că Românii musulmani de pe Vardar, cari acum au dispărut, fiindcă i-au luat Turcii în Anatolia, ca unii ce erau Musulmani, precum Grecii au luat din Asia Mică pe toţi Grecii, şi pe cei cari nu erau Greci, dar erau creştini, eu cred că Românii aceştia de pe Vardar, cari mergeau la moscheie, înşelau puţintel pe profetul Mahomet, botezându-l pe româneşte. Ca, de alminterea, atâţia creştini cari, în Balcani, făţăriau islamismul, dar acasă reveniau la religia strămoşilor lor.

Ortodoxia aceasta a n astră a fost un mijloc de întindere. Unde nu trimeteam noi Vlădicii noştri, oameni cari, cum ajungeau într'un loc, îşi dădeau sama de se cere acolo şi se prefăceau întocmai aşa cum cerea nevoia locului! Vlădici de aceştia au mers şi în Ardeal. D. Domanovszky spune că noi nu am avut decât episcopi vagabonzi. Ca să îndrepte apoi că n'a înţeles aşa ; eu am arătat că e fals că erau episcopi cari nu aveau nicio reşedinţă.

www.dacoromanica.ro

Trimeteam deci episcopi din Muntenia în anumite părți din Ardeal, episcopi din Moldova în alte părți, pe Someș, la Vad: veniau acolo călugărașii noștri cu desagii plini de cărți traduse în românește. Fiindcă noi ortodoxia am primit-o pe slavonește, dar nu chiar așa de mult. Ce știau preoții noștri cei vechi din slavonește? câteva rugăciuni. Ba mulți nu știau ceti și scrie. Dar am cunoscut acum în urmă o carte a unui cercetător german foarte serios, care a studiat istoria Bisericii latine, catolice în Imperiul latin din Constantinopol de la 1204 la 1261 și a găsit documente în care diaconi și preoți de la Sfânta Sofia declară că au rugat pe alții să-i iscălească, fiindcă ei nu știu să cetească și să scrie. Și cu aceasta ocasie autorul spune că, în secolul al XIII-lea târziu, erau o mulțime de astfel de clerici, până la un episcop, ba și un patriarh, de Aquileia ori de Grado, care nici el nu știa ceti și scrie.

Ortodoxia slavonă era deci învățarea pe de rost a câtorva rugăciuni. Poporul nu înțelegea nimic. Dar poporul nostru, când nu înțelege ceva, râde de cel pe care nu-l înțelege. Se știe ce parodie a făcut din „Tatăl nostru" slavon.

Noi am vrut să ni se vorbească și de sus tot românește. Am tradus pe românește Sfânta Scriptură, supt influența Husiților, pe acolo, între Maramureș, Ardeal, Bucovina și Moldova, către 1400. Sânt manuscrise care arată că, fără a întreba pe episcop sau pe mitropolit, fiindcă nicio traducere de aceasta până la Varlaam și la Dosofteiu nu este făcută din ordinul Bisericii, noi am tradus-o în românește. Călugării noștri din mănăstiri voiau să știe ce este Cuvântul lui Dumnezeu, voiau și ei să stea de vorbă cu Dumnezeu Prin urmare să nu i se spună lui tot felul de „otci naşca taşca", ci toate în graiul în care el, Românul, vorbește și cu Domnul, ca și cu ai lui de acasă.

www.dacoromanica.ro

Şi, atunci, veniau, am zis, călugării aceştia cu dăsagii plini de cărţi, cum făcea şi Badea Cârţan; umblau până pe la Oradea şi împărţiau cărţi pretutindeni. Dar aceastea nu erau graniţile Statului român; şi cu toate acestea mergea acolo cartea ortodoxă românească, adusă de călugării din mănăstiri, cum, de alminteri, veniau copii din Ardeal la mănăstirea Neamţului, ca uceníci, şi făceau şcoală de mănăstire la aceste mari case călugăreşti ale Moldovei.

Dar nu numai atât. Rutenii au fost, o bucată de vreme, persecutaţi pentru credinţa lor răsăriteană de Biserica polonă. Erau, cum vom vedea, Iesuiţii, cari s'au aşezat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea la Lemberg chiar. Ei bine, când era nevoie de un Vlădică pentru Rutenii aceştia, se trimetea preotul românesc. Cu preotul acesta al nostru s'a mers pretutindeni unde era de apărat ortodoxia. Am găsit acum în urmă, — şi o presint recent în revista „Biserica Ortodoxă" —, în foile care se întrebuinţează 'n legătura cărţilor şi pe care pe urmă trebuie să le desfaci muind legătura în apă fierbinte, am găsit în fragmente o predică foarte interesantă:

Cand Duca-Vodă a avut Ucraina, la 1681, noi imediat ni-am trimes acolo, nu numai plugarii noştri şi soldaţii şi dregătorii şi guvernatorii noştri, ci am trimes în acelaşi timp şi popii noştri. Şi aceasta este o predică făcută pentru regiunile acelea, una în care se vorbeşte de credinţă, adecă, zice, „vearoiu" pe rnseşte, şi sânt şi scăpătări de limbă care arată tocmai pătrunderea peste hotare în fasa stângace în care o limbă face concesii pentru ca să fie înţeleasă de cei cari vorbesc altă limbă.

Şi episcopul de Brăila, pentru raiaua turcească, părţile de pe malul stâng al Dunării pe care le stăpâniau Turcii la noi: Giurgiul, Brăila, partea de jos a Galaţilor cu Bădălanul, Renii, Chilia, Ismailul, Benderul, acest episcop, în predica aceasta

www.dacoromanica.ro

foarte interesantă, îşi zice: episcop al Brăilei, al Dunării şi al Nistrului.

Dar nu numai atât. În Balcani, Vlădicii erau cum dădea Dumnezeu supt stăpânirea turcească. Cei în adevăr culţi, aceştia grecisau, cu toate că eu am tipărit o circulară a unui episcop de Filipopol, pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, redactată în bulgăreşte, aşa încât degeaba se plâng Bulgarii că i-au năpădit Fanarioţii şi toată Biserica lor era grecisată. Dar alţii, cari nu erau Greci, învăţau unde? Mulţi dintre dânşii nu aveau într'adevăr cultură ; vestitul părinte Paisie, „oteţ Paisie", e un exemplu şi ce a scris el în materie de istorie n'are a face cu istoria ca în Apus ; şi atunci viitorii episcopi veniau la Bucureşti, de era plină Mitropolia de călugări de aceştia balcanici, cari învăţau aici şi gramatica slavonei lor şi cântările. Erau numiţi de Patriarhul din Constantinopole episcopi şi în anumite locuri unde nu mai era nici Biserică, nici credincioşi. Aici, la noi, a fost un seminariu general pentru toată Peninsula Balcanică, în Mitropolia bucureşteană.

Dar nu numai atât. Tipografiile noastre au stat la îndemâna tuturor creştinilor din tot Răsăritul Europei, dar şi din Asia, din Georgia, din Siria, din Arabia, ca să li se trimeată cărţi. Cutare Mihai Iştvanovici, Român din Ardeal, care, de alminteri, a mers până în Olanda ca să înveţe meşteşugul său, a fost chemat de regele Georgiei, pe vremea lui Brâncoveanu, ca să tipărească acolo cărţi în limba georgiană. I s'a urât omului între străini şi deci a pus la sfârşitul unei cărţi cu litere georgiene o formulă cu care ai noştri obişnuiau să-şi încheie cărţile: „Cum corbul este însetat de izvoare", etc. Şi Georgienii se dădeau peste cap şi nu înţelegeau ce stă scris în aceste rânduri, până a venit cineva care ştia româneşte şi a explicat că bietul Mihai Iştvanovici, cu dorul lui de acasă, spunea ceva şi pe româneşte.

www.dacoromanica.ro

Patriarhii veniau aici, şi când erau maziliţi şi când se aflau în funcţiune şi căutau să adune pomeni. Erau la noi destui pe vremea lui Brâncoveanu, a lui Nicolae Mavrocordat. Noi cucerisem toată Biserica Răsăritului ; prin faptul că o ocrotiam, o înzestram, o mângâiam, o apărăm, — noi o dominam. Vasile Lupu făcea Patriarhi la Constantinopol: li dădea bani, deci trebuiau să asculte de dânsul. Pe Patriarhul care nu-l asculta îl răsturna şi punea pe cine voia el. La Alexandria, Vasile-Vodă striga la Patriarh: „nu mă las, dacă nu mă ascultaţi, şi plătesc pe Paşa,ca pe tine, Patriarhe, să te răstorn".

Ei bine, aceasta este o cucerire, când se porunceşte în toată Peninsula Balcanică, la Constantinopole, dar şi la Alexandria, iar Patriarhul de Antiohia era adesea un cerşitor care trăia din pânea de la noi. Iată o mare cucerire culturală.

Vin la cea de-a treia.

Niciodată noi nu ne-am apărat faţă de Apus. Am avut totdeauna o poartă deschisă într'acolo. Balcanii însă s'au închis Supt stăpânirea turcească, abia dacă mergea cineva pe acolo, din Serbia. Sârbii aveau şi malul Adriaticei, pe unde pătrundeau din Italia influenţe apusene, din care causă la Ragusa, la Dubrovnic, s'a desvoltat o strălucită literatură, cum n'am avut noi, supt influenţa directă a Italiei, noroc de care noi am fost lipsiţi. Dar, dacă nu Sârbii, şi în legătură şi cu Monarhia austriacă, ori Grecii, fiindcă ei făceau negoţ pretutindeni şi Veneţia era plină de Greci, legăturile lor cu Italia fiind de fiecare moment, şi erau rosturi italiene şi în Arhipelag, mulţi dintre Balcanici nu aveau nicio fereastă deschisă către Apus. Încremeniau într'un vechiu bizantinism muced, într'o veştedă ortodoxie fără orizont Alte idei decât ideile tradiţionale nu pătrundeau. La Bulgari circulau din când în când doar călugării franciscani, cari li-au făcut foarte mult bine şi ei nu pot să fie în de ajuns de

www.dacoromanica.ro

recunoscători pentru rolul pe care l-au jucat Franciscanii în mijlocul lor.

Dar noi, fără să fim pe linia cea mare a legăturii între Apus şi Răsărit, care mergea pe la Niş, nu pe la noi, cu toate acestea prin Ardeal primiam necontenit influenţe occidentale. Saşii erau, mai ales în Ţara-Românească, atâta vreme, ca acasă la dânşii. Toată strălucirea culturală şi economică a Braşovului în special, pe care o arată şi covoarele orientale, aşa de frumoase, cumpărate cu bani din acest negoţ, venia din legăturile cu ţările noastre. Braşovul am putea zice că, de şi aşezat dincolo de munte, era mai mult la noi decât în locul în locul unde era rostul lui geografic.

Pe de altă parte, din spre Polonia au venit necontenit aceste influenţe occidentale, influenţe chiar latine, limba latină fiind usuală în toate domeniile din Polonia. Mai târziu Polonii au trecut şi la cultura franceză. Soţia lui Sobieski, vestită Marysienka, era o Francesă, care a făcut şi foarte multe pozne, şi ea şi tatăl ei, dar regele a fost amoresat de dânsa până a murit. De la Sobieski înainte, secolul al XVIII-lea represintă pătrunderea tot mai adâncă a influenţei francese în Polonia.

Noi aveam o singură graniţă către Orient şi trei către Occident: graniţă ardeleană, graniţa polonă de Nord şi cea polonă de la Răsărit. N'are a face cu Balcanicii cei mai favorisaţi, cum erau Sârbii, cari aveau, afară de Banat, numai o legătură care nu mergea până în interior, fiindcă de la Marea Adriatică se găseşte îndată muntele şi de la Pind încolo începe o altă viaţă, care nu mai sufere influenţa italiană.

Iată, prin urmare, ce bine eram aşezaţi pentru legătura cu Apusul.

Dar mai era ceva. Noi cu Apusul ne înţelegeam. Vorbia cineva, gâciam ceva. Matei Basarab, care era bătrân şi simplu de spirit în lucrurile culturale, şi o fi fost şi niţel surd, când se vorbia latineşte întreba: „Ce zice?", — aşa spune izvorul con-

www.dacoromanica.ro

temporan, dar, în ce priveşte pe Vasile Lupu, el trebuie să fi prins ceva latineşte şi italieneşte. Toţi Italienii cari au fost la noi spun că au ajuns foarte răpede să se înţeleagă. Nu e Italian care să nu spună că se simte ca acasă la dânsul în mijlocul nostru.

Va să zică: trei graniţe către Apus; asămănare între limba noastră şi cea latină sau limba italiană, mai puţin limba francesă.

Dar n'a fost numai atât. Noi am fost ocupaţi de atâtea armate occidentale. Secolul al XVIII-lea este plin de ocupaţii austriece, ruseşti, pe vremea când mulţi dintre ofiţerii ruşi nu erau altceva decât Francesi, — prinţul de Ligne, Roger de Damas şi atâţia alţii cari veniau la noi, participând şi la cucerirea cetăţilor basarabene. Nu trebuie spus, cum o făcea Xenopol, că Ruşii ni-au adus influenţa francesă: ni-a adus-o cetirea cărţilor francese, secretarii domneşti şi preceptorii francesi cari veniau aici înainte de Revoluţie, şi pe urmă emigraţii Revoluţiei. Dar, cu toate acestea, comanda superioară a armatelor ruseşti era în parte francesă, şi Ecaterina a II-a nu era decât o Nemţoaică francisată, care căuta să impună cât se poate mai mult cultura francesă filosofică, de care se simţia legată,

Şi, atunci, noi cari nutrisem în ortodoxie, în religia orientală, pe vecinii noştri, până în Asia, într'o altă fasă i-am îndreptat, peste ortodoxie, pentru ideia revoluţionară, pentru ideia liberală, către Apus, Astfel vestitul Rigas, care a scris imnul revoluţiei greceşti, în care ne cuprindea şi pe noi, ca şi pe Slavi, pe Albanesi, Rigas, care a fost ucis la Belgrad de Paşa de acolo, devenind martirul libertăţii creştine în Balcani, fusese scriitor la Grigore Brâncoveanu în Bucureşti, şi el a tipărit harta Moldovei, a Ţării-Româneşti, cu portretele Domnilor, cunoscând perfect rosturile de la noi. Ba încă, fiind el tânăr Grec, — Grecii nu admit

www.dacoromanica.ro

că era de origine românească din Balcani, iar noi nu o pretindem numai decât, dar cred că era sânge românesc într'însul, fiind de la Veleştin —, fiind el tânăr şi chipeş, cum se vede din portretele lui, s'a îndrăgostit de o mahalagiţă din Bucureşti, pe care a părăsit-o, şi ea l-a dat în judecată la Mitropolie, aşa că am găsit actele înseşi ale procesului: a fost condamnat să plătească nu ştiu ce despăgubire. Atâţia alţii au făcut stagiul aici, la noi.

Aşa încât, fără o singură ameninţare, fără o singură pătrundere pe un alt teritoriu decât teritoriul nostru, prin limba noastră, prin legea noastră şi prin legăturile noastre cu Apusul, noi am cucerit, generaţie de generaţie, mii şi mii de oameni, cari au fost ai noştri prin spiritul nostru care a întrat în ei.

www.dacoromanica.ro

VIII.

Este de adaus ceva la conferința precedentă, așa încât, înainte de a trece la ce am putut da noi într'o anumită formă, cu totul particulară, care rămâne să o fixăm în această ultimă conferință, altor popoare și supt raportul politic, dar tot așa, în afară de orice ideie de cucerire și afară de orice ideie de silă, chiar de îmbulzire, cu atâta mai puțin de apăsare, vă cer să vă aduceți aminte, din cunoștințile pe care le are, oricum, toată lumea, de unele influențe culturale, pe care Românii le-au putut exercita, și în domenii foarte importante, ba într'o măsură hotărâtoare, asupra unor popoare mult mai mari, care erau în vecinătatea noastră. Și anume, pentru a nu vorbi și de popoarele, care nu sânt mai mari de cât noi, de dincolo de Dunăre, e vorba de Rusia, de Rusia lui Petru-cel-Mare și puțintel chiar și înainte de epoca lui. Rusia aceasta este un Stat național numai în aparență, până la Soviete, când, de altfel, este amestecată toată Evreimea, așa încât nu se poate vorbi de o Rusie națională nici acum; dar Rusia cea veche era a tuturor: era și a Polonilor, era și a Germanilor din Provinciile Baltice, și a străinilor veniți din toată lumea, fiindcă până la aceste Soviete, care au trecut Rusia în stăpânirea unei oligarhii evreiești, învrăstată cu tot felul de elemente caucasiene și altele, până atunci Rusia a fost la dispoziția oaspeților ei, cari au trecut-o de la fasa normandă la fasa bizantină, de la fasa bizantină, la fasa tatară, de la fasa tatară la prima fasă germană, de la prima fasă

www.dacoromanica.ro

germană la fasa francesă, de la fasa francesă a Ecaterinei a II-a la o nouă fasă germană, din secolul al XIX-lea. Aşa încât, Ruşii nefiind vreodată stăpâni acasă la dânşii, nu este de mirare că au putut primi influenţele Moldovei, influenţe atât de importante cum sânt acelea pe care le vom vedea acum.

La sfârşitul secolului al XVI-lea pătrunsese catolicismul în ţinuturile rueşti de la Apus, care fuseseră reunite odinioară cu Statul lituanian, — Lituanienii au acum o ţară deosebită, şi sânt elemente comune şi cu noi: doina, costumele populare, etc., dar strămoşii noştri nu aveau o deosebită simpatie pentru astfel de rude îndepărtate, fiindcă acestea erau păgâni şi de aici vine „litfa spurcată". Pătrunsese în ţinuturile acestea ruseşti, după ce ele au căzut supt stăpânirea Poloniei, o influenţă care căuta să aducă ortodoxia lor la creştinismul catolic. Pe vremea aceasta, la sfârşitul secolului al XVI-lea, aceşti Ruşi de Apus, Ruteni sau Rusneci, sau, cum li ziceam noi odinioară şi Rufeni, — de unde la Iaşi biserica Rufenilor —, au fost influenţaţi de o foarte puternică propagandă catolică, servită de Iesuiţi. După ce Biserica romană a pierdut foarte mult din teritoriul ei prin reforma luterană, prin reforma calvină, ea s'a răstors asupra unor teritorii care aparţineau Bisericii ortodoxe: prin urmare ceia ce luaseră luteranii şi calvinii trebuiau să pună la loc ortodocşii. Şi atunci au venit Iesuiţii, cu oameni foarte remarcabili, ca Possevino, Italian care vorbeşte şi de noi, ca unul ce a fost şi prin Ardeal, pe vremea când în Moldova era Domn Petru Şchiopul, şi ca un număr oarecare de Poloni, Solikowski, Warszewiecki, cari au făcut o casă a lor la Liov, la Lemberg, şi de acolo au căutat să câştige la catolicism şi Moldova, ba, dacă se putea, şi Ţara-Românească, dar înainte de toate pe Rutenii aceştia, cari erau supt oblăduirea regelui Poloniei. S'a

www.dacoromanica.ro

lucrat pentru unirea cu Biserica Roma, căci atunci a apărut pentru prima dată sistemul acesta de alipire la Papa, care, mai târziu, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, a pătruns şi în Ardeal, unde o mare parte din Români sânt legaţi de Biserica Apusului, de catolicism, păstrând însă ritul lor obişnuit, fără care Românii n'ar fi primit niciodată cele patru puncte de deosebire. Lucrurile acestea au continuat şi de la 1600 înainte. Dar ortodoxia Rutenilor era în legătură şi cu un fel de conştiinţă naţională, de conştinţă politică a lor: cădea ortodoxia, cădea şi viaţa acesta deosebită a Rutenilor. Prin urmare a fost o opunere din partea elementelor rutene conştiente după sinodul de Unire care s'a ţinut atunci la Brzesk. S'au opus Rutenii aceştia, cari mai târziu au contribuit esenţial la întemeierea Statului căzăcesc al lui Bogdan Hmilniţchi al lui Timuş, al lui Iurie, fiii lui, al lui Doroşenco, Stat din care „Ucrainienii", în timpurile nostre, fac un lucru grozav. De fapt, n'a fost un Stat ca Statele celelalte, ci la început un brigandaj, o răscoală socială, apoi o luptă confusă, iar, în ce priveşte moravurile, era copiat după Moldova: Bogdan Hmilniţchi se îmbrăca aşa cum se îmbrăcau Domnii noştri, numai cât era uşor să te îmbraci ca Domnii noştri, nu tot atât de uşor altceva: să ajungi la treapta de cultură a unui Vasile Lupu, aşa încât, când s'a măritat, cu sila, fata lui Vasile, frumoasa Ruxandra, cu Timuş, fiul Hatmanului Cazacilor, a fost la Iaşi un imens scandal: Timuş era un băiat zdravăn, dar foarte urât, toată faţa lui fiind pătrunsă de urmele vărsatului, şi, astfel, în traducerea nemţească a unui text polon care s'a tipărit şi el, i se spune: „ein pokennarbiger Kerl" Moştenitorului, să zicem, al „tronului" Cazacilor, iar tronul, — un biet scaun inaintea oalei de lut de, unde bea Măria Sa, tatăl lui. Timuş, viind la Iaşi

www.dacoromanica.ro

nu ştia să spună un singur cuvânt ; s'a băgat deci într'un colţ când cântau lăutarii la nuntă şi acolo stătea, spune acelaşi povestitor, „ca un lup în mărăcini", în traducere nemţească: „wie ein Wolf im Gesträuch", negăsind un cuvânt pentru frumoasa mireasă ; trebuind să aibă şi el o distracţie, ea a constat în aceia că îşi muşca unghiile. În timpul când se petreceau lucrurile acestea la Curte, druştile, un număr de femei care-l încunjurau, când au dat de vinul bun al lui Vasile-Vodă Lupu, s'au îmbătat, aşa încât a trebuit să le suie în căruţă şi să le ducă moarte-bete acasă, iar Cazacii ceilalţi şi-au găsit de lucru prin aceia că goniau pe Jidani pe străzile Iaşului, aşa încât sistemul antisemiţilor din timpurile noastre este mult mai vechiu: ei sânt nişte plagiatori ai Cazacilor lui Timuş de la 1640 şi ceva. Acesta era omul, şi acesta era Statul căzăcesc. Statul acesta a vrut să fie independent —, atât cât i se poate zice „Stat"—, dar după aceia a oscilat între Rusia Ţarului, care era în multe privinţi tot atât de sălbatecă, mai ales în adânc, precum era şi „Statul" căzăcesc, şi între Turcia, de unde Ucraina aceia moldovenească a lui Duca-Vodă, care la 1681 a primit un steag de la Poartă pentru Ucraina, şi a trimes, cum am spus, un represintant al său, un Grec, Iane Draghinici, soldaţi şi plugari, păstori şi cirezi de vite moldoveneşti, începând acea gospodărie cum nu o mai apucase Ucraina. S'au făcut curţi la Ţicanova, la Nimirov : până la Cehrin se întindea stăpânirea lui Duca-Vodă, care a ţinut numai o vreme, dar nu fiindcă i-a luat cineva Ucraina, ci fiindcă Duca-Vodă a căzut el însuşi la 1683 şi astfel un accident în cariera lui Duca-Vodă a împiedecat pe Moldoveni să rămână încă multă vreme în Ucraina. Am publicat un document redactat în româneşte, scris întocmai cum se făceau cele Moldova, din care se vede cum sotnicii cazaci stăteau la dispo-

www.dacoromanica.ro

siţia omului, pe care-l trimesese hatmanul Ucrainei, care era Vodă.

Dar acest „Stat" căzăcesc, fie în forma de la început, forma liberă, fie în forma aceasta moldovenească de mai târziu, nu putea să represinte ideia ortodoxă ; nu putea s'o represinte mai târziu şi pentru faptul că ideia ortodoxă ajunsese să se aşeze acum la Moscova, şi Moscova însemna acum cu totul altceva decât această Ucraină. Prin urmare, pentru a salva ortodoxia, pentru a întemeia întâia oară în calitate de ctitor o cultură rusească în părţile acestea de la Apus, trebuia altcineva. Şi acesta a fost Petru Movilă, căruia i se zisese Pătraşcu-Vodă, fiind menit să ajungă Domn în Moldova sau în Muntenia: în Moldova, unde domniseră Ieremia şi Simion, unchiul şi tatăl lui, sau în Muntenia, unde domnise Simion. Când s'a văzut că acest frate al lui Gavrilaş Movilă, al lui Ion şi Mihăilaş Movilă nu poate să aibă un Scaun românesc, atunci, din causa legăturilor foarte strânse pe care familia Movileştilor le avea în Polonia, unde s'au măritat fetele lui Ieremia, — şi aceasta se poate adăuga la capitolul influenţei politice la care o să vin îndată, — şi, o bucată de vreme, oligarhia polonă a fost servită înainte de toate de oameni de la noi, între cari fetele lui Ieremia Movilă, şi una, Ana, a făcut cele mai neînchipuite isprăvi, având trei-patru bărbaţi, aşa că Polonia s'a speriat de energia extraordinară, ca aşa că de lipsa complectă de orice scrupul a aceleia care fusese acasă domniţa Ana a Moldovei, prin urmare, din causa legăturilor pe care Movileştii le aveau în Polonia, Pătraşcu Movilă s'a dus şi s'a făcut călugăr la Lavra din Peştera de la Chiev, iar acolo a avut cu totul alte tendinţi decât cea mai mare parte dintre călugării din vremea aceia, cari e drept că mai târziu au dovedit oarecare îndeletniciri şi aplecări în ceia ce priveşte arta, creându-se o frumoasă şcoală de

www.dacoromanica.ro

pictură la ei prin 1630-40, pentru care la biserica Trei Ierarhi din Iaşi au lucrat şi zugravi ruşi. Dar una este a se pricepe la zugrăvit şi altceva să se represinte o cultură complectă, care ar putea să fie pusă alături de cultura occidentală. Dar Petru Movilă avea şi o cultură latină, şi atunci el a ajuns să fie conducătorul religios şi sufletesc al Ruşilor de la Apus. Ba el a reuşit, fiind în legăturile cele mai strânse cu regele Poloniei, deci foarte bine privit şi primit la Curte, să se impună unei societăţi care altfel n'ar fi ţinut în samă ortodoxia. S'a impus deci şi a avut dibăcia de a întrebuinţa favoarea Curţii polone, fără a face niciun fel de concesie catolicismului, fiind contra unirii cu Roma.

Iată, dacă este să căutăm în istoria poporului nostru pe cineva care să semene mai bine cu Petru Movilă, putem să ne oprim la Andrei Şaguna, care era fiu de negustor macedonean, dintr'o familie foarte bogată, primise o cultură care era şi sârbească şi în acelaşi timp occidentală, era foarte considerat la Curtea Împăratului, unde se ţinea samă totdeauna de cuvântul lui, aşa că a putut înălţa Scaunul Bisericii ortodoxe din Ardeal foarte sus, dar din ortodoxia sa nu a sacrificat nimic pentru a păstra şi a înălţa această favoare.

Petru Movilă, prin urmare, este creatorul Bisericii ortodoxe şi al culturii şi conştiinţii naţionale ruseşti în părţile acestea din spre Apus Nimeni nu o poate tăgădui, şi ceia ce este interesant şi duios pentru noi este că omul care s'a mutat în alt mediu şi a adus servicii unei alte culturi şi naţiuni, în intimitatea lui a rămas Român până la sfârşit.

Avem o carte, scrisă pe la 1880, de Ghenadie Enăceanu, episcopul de Argeş, cu privire la Petru Movilă. Dar părintele Ghenadie nu era cine ştie ce erudit, format după toate normele apusene, şi, astfel, Petru Movilă îşi aşteaptă şi acum un studiu din punct de vedere românesc, iar însemnările pe

www.dacoromanica.ro

care le făcea româneşte până la sfârşit, atunci când rămânea numai el cu sufletul său, ar trebui nu numai tipărite toate, dar redate şi în facsimile.

Iată o foarte importantă influenţă românească în regiunile acestea ruseşti.

Dar, mai târziu, dinastia Romanovilor s'a ridicat la Moscova, şi dinastia aceasta a pornit în împrejurări foarte şubrede şi foarte grele, familia dominatoare fiind compusă din mai mulţi membri cari nu aveau niciun fel de bună înţelegere şi nici un sentiment al bunei cuviinţe. După moartea lui Alexe, fiul lui Mihail, au rămas trei fii, între cari şi Petru-cel-Mare, dar şi teribila lui soră, Sofia, care a trebuit să fie închisă. Un tablou al lui Ilie Riepin, cel mai mare pictor rus din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care a murit de foame supt regimul bolşevicilor, înfăţişează pe Sofia turbată ca o fiară, care ar părea că se prinde cu dinţii de zăbrelele odăii în care era zăvorît. Petru-cel-Mare însuşi era o brută, care a tăiat cu toporul capul streliţilor revoltaţi împotriva lui, ţinând să fie văzut în acest chip de calău, şi era un beţiv fără pereche, aşa încât, când i s'a deschis, mormântul, pe figura lui erau semnele deliriului „tremens", cu care mor alcoolicii. Viaţa lui e a unui cumplit barbar: căsătoria d'intâiu cu o femeie nenorocită, uciderea, după ordinul său, a fiului, pentru că şi-a permis să călătorească şi să aibă legături cu societatea nemţească, a doua căsătorie, cu ţăranca din Livonia, care era Ecaterina, pe care a adus-o şi la Curtea lui Dimitrie Cantemir, care cunoştea toată cultura Apusului şi Orientului şi Doamna lui era o Bizantină, foarte mândră de originea ei imperială, iar pe Dimitrie Cantemir l-a luat pe sus şi l-a purtat în aier, ca şi, când s'a dus în Franţa, pe Ludovic al XV-lea. Ba a vrut să vadă pe Doamna de Maintenon, care fusese soţia de mâna stângă a lui Ludovic al XIV-lea şi care,

www.dacoromanica.ro

bolnavă, zăcea într'un pat cu polog, iar el s'a dus acolo, a dat într'o parte perdelele şi a spus înaintea Curţii întregi: „Ce maimuţă urâtă!". La masă nu zicea nimic şi numai bea; iar la baluri spunea că nu poate să ieie la danţ pe niciuna din doamnele acestea, care sânt aşa de supţiri, încât, dacă ar pune mâna pe dânsele, le-ar rupe în două.

Acesta a fost Petru. I s'a zis cel Mare pentru o europenisare stângace şi brutală: tăia bărbile Ruşilor săi şi-i silia să înveţe pe de rost un manual de aritmetică sau de geometrie, iar boierii lui, desperaţi, se rugau să li se trimeată bărbile acasă, pentru a le pune în sicriu, căci înaintea lui Dumnezeu Tatăl nu se pot înfăţişa jupuiţi.

În această Rusie a Romanovilor au venit Români cari au îndeplinit o funcţiune de educatori.

Unul dintre dânşii a fost Spătarul Nicolae Milescu, care a fost în China şi a dat o vestită descriere a împrejurărilor de acolo, iar, pe de altă parte, li a dat Ruşilor tot ce voiau: li trebuia superstiţie, li-a dat cărţi de superstiţie; li trebuia ştiinţă, aşa cum se înţelegea ştiinţa pe atunci, li-a făcut cărţi de ştiinţă.

După Nicolae Milescu a venit Dimitrie Cantemir, care crezuse că că se poate crea o Moldovă dinastică independentă, ruptă de la Împărăţia turcească, pe care o prevedea menită supt formă otomană decăderii. S'a refugiat în Rusia, şi, de unde era, în Moldova, un Voevod frumos cu o barbă tînără şi cu părul lung revărsat pe umeri, s'a prefăcut într'un senior ca la Curtea lui Ludovic al XIV-lea, cu perucă, ras, pudrat, iar, după ce i-a murit soţia, Casandra Cantacuzino, a luat pe o Rusoaică şi anume nu pe o oarecare, pentru avere sau nume, ci pe una care făcuse studii în Suedia. În juru i trebuiau să se găsească tot oameni de o cultură corespunzătoare cu a lui, iar fiica lui Dimitrie Cantemir, Maria, iubită de Petru-cel-Mare, care s'ar fi gândit a o aşeza lângă dânsul, Maria, a cării corespon-

www.dacoromanica.ro

denţă trebuie găsită şi tipărită în întregime, ştia franţuzeşte, italieneşte şi greceşte, fiind femeia, fără îndoială, cea mai cultă din toată Rusia. Fiul lui Dimitrie, Antioh, care a ajuns pe urmă ambasador al Ţarului la Paris, a influenţat pe Montesquieu ; ideia măriimii şi decăderii Imperiului roman la acesta nu este decât ideia, la care ajunsese Dimitrie Cantemir, a măririi şi decăderii Imperiului otoman. Şi acum în urmă am găsit legături de-ale lui cu un prelat italian, din care se vede cum era considerat el de lumea, în mijlocul căreia se învârtia. El este acela care a introdus la Ruşi spiritul din „Satirele" lui Boileau, gen de literatură cum nu mai pomeniseră Ruşii, precum în teatrul rusesc a întrat prima influenţă apuseană prin boierul muntean Herescu, devenit, în ruseşte, Herascov.

Iată două genuri de literatură rusească datorite unor Români. Adăugaţi ştiinţa lui Dimitrie Cantemir însuşi, care a vorbit despre obiceiurile orientale, despre rosturile turceşti, despre musica turcească, şi a introdus idei care domină astăzi în geografie, dar pentru prima oară au fost exprimate în notele lui, atunci când a întovărăşit pe Ţar într'o expediţie dincolo de munţii Caucasului, spre Persia. Descoperitor de drumuri, Dimitrie Cantemir a murit tânăr, în mare mare parte şi desgustat de mediul inferior în care trăia acolo, în Rusia. Şi Ioan Neculcea, cronicarul, care nu era un om deosebit de învăţat, spunea că nu e de trăit în Rusia, fiindcă acolo nu este Curte, nu este o societate cultă, nu este o literatură şi nu este nicio răsplătire după merit.

Iată ce am vrut să adaug la ce spuneam în conferinţa precedentă despre influenţa culturală pe care am exercitat-o noi. Va recunoaşte oricine că la Ruşi, şi în Rusia chieviană şi în Rusia moscovită, ea a fost însemnată.

Şi noi nu trebuie să ne comparăm cu Apusenii

www.dacoromanica.ro

cei mai înaintaţi, de şi, dacă se uită cineva mai de aproape la dânşii, vede de multe ori scăderi care nu se întâlniau la noi.

Când râde cineva care nu ştie istoria universală de faptul că la Iaşi erau străzi podite cu grinzi, că erau acolo, şi numai târziu, lumânări de său, nu trebuie să facă nicio comparaţie cu asfaltul şi cu lumina electrică de acum, ci să se întrebe cum era atunci în Apus. Parisul, în vremea aceia, în secolul al XVIII-lea, era, în ce priveşte siguranţa, aşa, că, dacă nu mergeai cu un felinar într'o mână şi n'aveai spada la coapsă, îţi rămâneau oasele în nişte străzi înguste, care au fost transformate numai pe vremea lui Napoleon al III-lea, şi încă Parisul păstrează exemplare de acestea pe care este vorba să le transforme abia acuma în sens modern. Iar, în ce priveşte obiceiurile, la Vasile Lupu era eticheta bizantină, la Dimitrie Cantemir o concepţie foarte înaltă a bunei cuviinţi, la Brâncoveanu tot ce se putea alege mai distins în tradiţiile cele mai nobile ale Orientului, iar, în ce priveşte Parisul de la sfârşitul domniei lui Ludovic al XIV-lea, vă voiu cita numai trei fapte. Ce era supt peruca lui Ludovic al XIV-lea ca murdărie nu-şi poate închipui cineva. Aceasta este unul. Al doilea, pentru ce era ca distracţie la Curtea lui Ludovic, cetiţi amintirile Princesei Palatine, Liselotte, princesă germană măritată cu un prinţ din dinastia Franciei: ea vă va spune de o anumită musică de intestine umane, întovărăşită de oarecare desavantagii în ceia ce priveşte curăţenia atmosferei, şi se întreceau prinţii care de care mai mult şi mai tare. Al treilea, dacă vroia să circule cineva la Versailles, trebuia să aibă o umbrelă, căci oalele de noapte se vărsau pe acoperiş. Iar, în ce priveşte moravurile, Fanarioţii noştri stăteau mult mai sus decât unii Apuseni, fiindcă, în Germania, sora lui Frederic al II-lea, al cărui tată a vrut să-l zugrume pe

www.dacoromanica.ro

dânsul şi pe sora lui, şi, când a voit să fugă Frederic împreună cu un prieten, prietenul a fost condamnat la moarte şi executat chiar supt fereasta la care era ţinut cu de-a sila prinţul, această soră a lui Frederic al II-lea, măritată cu margraful de Anspach, a murit şi de foame, fiindcă socrul nu-i dădea de ajuns de mâncare, iar obiceiurile la Curtea aceasta erau aşa, încât socrul îşi lua la bătaie fiul şi trebuia să intervină nora ca să scape viaţa soţului; iar, când s'a întors margrafina la tatăl şi la mama ei, nu a găsit un regim mai dulce decât acesta. Puneţi alături pe Nicolae Mavrocordat, care scria cărţi inspirate de filosofia apuseană, pe Constantin Mavrocordat, reformatorul social, pe Alexandru Ipsilanti, pe Alexandru Moruzi, personalităţi care pot să stea în fruntea culturii morale a timpului lor, lucru care ar trebui spus în cărţile de şcoală, în locul înşirărilor de nume şi de ani, care se uită atât de uşor. Cum am spus aseară la radio, noi trebuie să facem în ţară propaganda valorii noastre, pentru ca să nu ni spurcăm gura în fiecare moment, socotindu-ne cea din urmă dintre naţiuni, ceia ce nu am fost niciodată.

Acum, după ce v'am arătat şi lucrurile acestea, să vedem oare, dintre influenţele propriu-zis politice, nu s'au exercitat asupra altor popoare din partea noastră, şi anume din timpuri foarte vechi.

Întâiu, în trecutul nostru cel mai îndepărtat, avem un foarte mare merit: pe când în Apus era o viaţă de şerbie, cea mai mare parte dintre locuitorii ţării, dintre membrii rasei, fiind şerbi, ţărani neliberi, noi am trăit în libertate ţărănească. Vă rog să nu credeţi într'o teorie, răspândită odinioară de Constantin Giurescu, tatăl aşa-zisului profesor de Istoria Românilor de la Universitatea din Bucureşti, care pretinde că ţările noastre s'au întemeiat cu şerbi, cu boieri stăpâni pe ţărani neliberi. Nu se

www.dacoromanica.ro

întemeiază o țară cu oameni neliberi, și, când oamenii sânt neliberi într'o țară, țara aceasta nu se poate menținea. Vorbesc într'un moment când, de pe urma păcatelor clasei politice, este o eclipsă de libertate, dar călduroasa mea dorință este să ne întoarcem cât mai răpede la o libertate conștientă și disciplinată.

Noi am trăit în ideia de libertate: sântem oameni cari facem lucrurile cele mai mari, nu pentru că ni se poruncește de cineva, ci din voia noastră, și lucrurile cele mai frumoase au ieșit totdeauna din voia obștii, care este mai mult decât sufragiul universal și libertățile constituționale.

În toată Europa sânt numai trei grupe de țărani de felul acesta: sântem noi, sânt Elveții germani, cari au dus la figura aceia frumoasă representativă, a lui Wilhelm Tell, și sânt Scoțienii, cari au rămas țărani liberi până în ajunul reformelor constituționale ale Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei din timpul nostru. Dar, de oare ce erau țărani ca și ai noștri în Peninsula Balcanică, nu poate fi vorba de o influență politică a acestei vieți țărănești asupra acelora, fiindcă regimul social era, de o parte și de alta, identic.

Dar, pornind de la libertatea țărănească, am creat anume forme, pe care, formele acestea ale noastre, le-am transmis altora.

Înainte de a vă arăta care sânt aceste forme, vreau să vă fac să observați un lucru, care nu a fost ținut în samă până acum: poți să exerciți o influență asupra altora, când treci la dânșii acasă și poți să exerciți o influență, când ei vin la tine în țară, sau când îi chemi între hotarele țării tale. E indiferent unde exerciți o influență asupra altei rase: dacă o exerciți peste hotare sau la vatra dumitale. Ei bine, aceste instituții create de noi au trecut asupra acelora cari au venit și s'au așezat la noi. Prin urmare este o pătrundere po-

www.dacoromanica.ro

litică a vitalităţii, a puterii creatoare, a iniţiativei poporului românesc asupra acelor cari s'au aşezat în mijlocul nostru.

Care sânt aceste forme? Mi se pare că se oferă ocasia să vorbesc de dânsele acum, când este proaspătă cartea d-lui Domanovszky şi stă să apară şi cartea în care-i răspund, de şi nu în aceiaşi proporţie, căci se pare că d. Domanovszky are mai puţine ocupaţii şi spune deci în trei sute pagini ceia ce cred că pot cuprinde ca răspuns în patruzeci.

Încep de la instituţia cea mai generală, nu cea mai de jos, dar cea mai populară, şi apoi de la dânsa vom trece la formele superioare pe care le-a creat poporul românesc.

În Ardeal există şi la Saşi şi la Secui Scaune. Secuii se impart într'un număr oarecare de Scaune, de unde vine şi numele de szék, de Szekély, cari sânt „scăunaşi", fiindcă Scaun înseamnă Scaunul de judecată; Scaun şi judeţ este tot una. Scaunul e doar acela pe care stă cel ce hotărăşte într'un proces. Nicăiri aiurea nu se întâlneşte, în tot cuprinsul regatul ungar de odinioară şi în tot restul Ardealului, o instituţie de Scaun de judecată la basă. Şi, natural, în fruntea acestor Scaune stau juzii; ele sânt judeţele. Jude, judeţ sânt lucruri care merg împreună.

De ce Secuii le numesc aşa? De ce ei au Scaune de judecată? De ce au judeţe şi juzi? Fiindcă au găsit, atunci când s'au aşezat aici —, şi cei dintâiu cari s'au aşezat au fost Pecenegii, de rasă turaniană, şi ei însă deosebiţi de partea turaniană din formaţiunea poporului maghiar, — organisaţii de felul acesta, care, de altfel, se întâlnesc în toată lumea romană, organisaţii pe juzi şi pe judeţe. Sardinia era împărţită într'un număr oarecare de judicaturi, în fruntea cărora stăteau juzi.

Dacă, pe vremea când răstrămoşii Românilor

www.dacoromanica.ro

erau în legătură cu Visigoţii, la aceştia se găseşte ca şef, un jude, Atanaric, — şi niciodată Germanii nu au fost conduşi de juzi —, în secolul al IV-lea, aceasta înseamnă că Goţii erau în legătură cu poporul de la care au luat pe „jude“

Dar Saşii ardeleni sânt împărţiţi şi ei pe Scaune, Stühle, şi au un Richter în fruntea lor. Scaun, judeţ, jude.

E multă vreme de când am aruncat această ideie, şi, în timpul din urmă, a primit-o şi cercetătorul inteligent şi ştiinţific al vieţii româneşti din Ardeal care este părintele Ion Lupaş. Mi se păruse, într'un moment, că d-sa nu recunoaşte originea acestei idei, dar, cu multă loialitate, s'a grăbit a spnne unde a întâlnit-o.

D. Domanovszky, supărat cum e de regulă, spune însă: nu se poate: Şi Ungurii aveau o judecată. Da, însă nu forma politică.

În Ardeal chiar se întâlnesc judeţe româneşti, pe la Haţeg şi Dobra, la punctul pe unde trece Murăşul, străbătând munţii, acele „districtus olahicales“, de unde a ieşit şi Ioan Hunyadi, cu privire la care voiu spune un cuvânt.

D. Domanovszky recunoaşte că Hunyadi se coboria din Români, dar obiectează că tatăl lui a fost „miles regius“, ostaş la curte, prin urmare nu mai era Român. Dar cum să nu fie Român, dacă-l chema Voicu? „Miles“ sau ba, el tot Român rămâne. Şi, de altfel, în părţile Huniedoarei am văzut într'o biserică alţi cavaleri de aceştia români, de pe vremea Împăratului şi regelui Sigismund, pe la 1400: femeile sânt îmbrăcate româneşte, şi bărbaţii tot aşa, dar având la gât atârnată sabia. Aceşti „milites regii“, ca şi Voicu, au rămas prin urmare ţărani. Da, adauge învăţatul ungur, Hunyadi poate fi Român, dar, iată, unii sânt de altă părere. Să fie sănătoşi, dar aceasta nu schimbă lucrurile.

Şi, isprăveşte d-sa, chestiunea nu este bine ho-

www.dacoromanica.ro

tărîtă. Ce are-a face! Şi, pe urmă, mama lui Hunyadi? Mama lui Hunyadi era o ţărancă din cercul în care a trăit Voicu. Şi, tot întorcându se în jurul lui Hunyadi, d. Domanovszky spune: de ce, apoi, să cercetăm noi cari sânt strămoşii oamenilor cari au jucat un rol important în istoria Ungariei?

Observ în răspunsul mieu că, tot aşa, d. Domanovszky însuşi este de o evidentă origine străină, polonă. Nu e voie să cercetăm originea d-lui Domanovszky? D. Hóman care a scris Istoria Ungariei, un om de o inteligenţă superioară, este vre-un Hochmann, şi, cu voia oricui, de origine germană.

Va să zică avem instituţia aceasta a juzilor şi a judeţelor. Şi dincoace de munţi am fost organisaţi tot pe juzi şi pe judeţe. Avem şi astăzi forma judeţelor de odinioară în Muntenia, fiindcă Moldova este o ţară de cucerire, în care Domnul a poruncit să se facă un pătrat în jurul cetăţii sale. Dar în Muntenia au rămas judeţele de odinioară, de unde forma lor deosebită: Argeşul un gât supţire şi apoi se lărgeşte; Muscelul, îngrămădit într'un colţ, dar Dâmboviţa are iarăşi forma unei pâlnii; Vlaşca şi Ialomiţa înseşi se întind în proporţiile pe care le-au avut vechile judeţe. Ţara-Românească este făcută doar din unirea juzilor şi confundarea judeţelor.

D. Domanovszky nu şi dă samă de importanţa judeţelor la noi. Omul liber de la noi se chema „judec"; judecii sânt răzeşii de la Munteni. În Moldova, unde, din causa cuceririi maramureşene, şi-au pierdut juzii însemnătatea şi au ajuns juzi de sate, se spune totuşi: satul cutare în care a fost un jude sau doi juzi; aceştia sânt „bătrânii", moşii; deci moşia umblă pe unul sau doi „bătrâni".

Vedeţi ce instituţie fundamentală este la noi aceasta a juzilor, dar d. Domanovszky nu ştie nimic din aceste lucruri şi atunci zice: au venit Românii pe acolo, nişte ciobani, şi, văzând ce este o judecată, şi-au spus: hai să ne organisăm

www.dacoromanica.ro

şi noi cu juzi! Când te gândeşti ce noţiuni fundamentale sânt la noi „lege", „judecată", „drept", „dreptate", instituţii juridice care nu se găsesc la ciobani, ci numai la agricultori, şi la iubirea fanatică pentru pământ care formează trăsătura cea mai nobilă a poporului românesc, înţelegi că aşa ceva nu se împacă de loc cu regimul de ciobani fără niciun fel de organisare.

Pentru d Domanovszky eu sânt un şarlatan, un poet, un imaginativ, care înşeală lumea, pe când d-sa are un fel cu totul special de a lucra. De exemplu, l-am văzut cum spune că Vlădicii noştri ardeleni erau nişte vagabonzi şi nişte inculţi, nişte popi proşti, la care răspund că, în ce priveşte cultura, Atanase Anghel, cel d'intâiu după Unire, a învăţat la şcolile ungureşti, Patachi, al doilea, a urmat la şcoala romană, fiind doctor în teologie, al treilea, Inochentie Clain-Micu, la şcolile ungureşti, iar toţi ceilalţi Vlădici au umblat sau la Viena sau la Roma, dar, când îi spusesem că-i face vagabonzi, a obiectat: nu este adevărat; eu spun numai că n'aveau nicio reşedinţă. Dar, când un episcop n'are nicio reşedinţă, este un vagabond sau ba?

Sau, când s'a întemeiat Moldova, d-sa afirmă: Moldova a fost o feudă ungară. Dar Bogdan-Vodă a creat o ţară independentă; el s'a luptat de mai multe ori cu Ludovic cel Mare al Ungariei şi şi a păstrat independenţa. Dar adversarul mieu zice: „d-ta însuţi spui că întâia formă a Moldovei, supt Dragoş, a fost o feudă a Ungariei şi că Bogdan a fost: întâiu, în Maramureş, supus regelui ungar. Da, aşa am spus, şi aşa spun şi acum. Dar după aceia, în loc să continue d-sa mai departe, acolo unde spun că Bogdan a luat Moldova, a gonit pe vasalul regelui ungar şi a ajuns stăpân pe ţară, pune puncte. Apreciaţi onestitatea procedării. Aceasta este metoda sa în cartea în care critică metoda mea.

Dar trec mai departe. De-asupra juzilor noştri

www.dacoromanica.ro

se găsesc banii şi chenezii. Aceşti cnezi, chenezi, nu sânt altceva decât tot juzi ridicaţi une ori puţin mai sus. Şi, atunci, în ceia ce priveşte pe aceşti chenezi, cari se întâlnesc şi la noi, chenezul nu este altceva decât trecerea în slavoneşte a cuvântului german Konung, prin urmare, o origine foarte ridicată. D. Domanovszky zice: ce erau aceştia? Doar nişte oameni cari aduceau un număr oarecare de Români şi-i puneau în serviciul unui nobil oarecare, care avea nevoie de muncitori pe moşie. Doar nu vă uitaţi ce erau chenezii aceia la 1500 şi ceva, evident, când instituţia se afla în decădere. Cum juzii în Moldova au ajuns să nu fie în legătură decât cu satele, tot aşa şi chenezii din Ardeal, când s'a impus autoritatea regală, au ajuns să nu fie altceva decât numai represintanţii rurali, într'un cerc restrîns, ai unei instituţii foarte scăzute. Adversarul mieu mai citează pe colegul, amicul şi ruda mea, Ioan Bogdan, care ar zice tot aşa. Dar Ioan Bogdan zicea numai aceasta că, dacă dincoace de munţi se întâlnesc chenezii, ei nu sânt împrumutaţi de la cei de dincolo de munţi, ci, şi de o parte şi de alta a munţilor, chenezatul este o instituţie care s'a desvoltat din instituţiile judecătoreşti ale poporului nostru.

Voevodul, care este de-asupra, e altceva. El e conducător de războiu, iar Domnul, şi mai sus, e conducător de ţară. Acestea sânt instituţiile noastre, Şi, dacă întâlnim în Ardeal noţiunea de „terra" în sensul politic, ea vine tot din noţiunea de „ţară" a noastră, care este atât de fundamentală, şi de loc ciobănească. Dacă e vorba de pământ, de „ţară", ciobanul din Ardeal, când se duce în Vlaşca, spune: „mă duc în ţară". Pentru dânsul „ţara" este toată regiunea de supt munte şi de supt deal, de la noi,

Vin la Voevod. Cuvântul de „Voevod" e slav şi corespunde germanului „Herzog", conducător de armată. Însă Bogdan spunea cu dreptate că, la noi,

www.dacoromanica.ro

a trebuit să existe cândva şi terminul de „duce". Cronicarii noştri vor zice apoi: „ducă". „Duce a dispărut. De ce? Noi nu admitem două feluri de cuvinte în româneşte: întâiu, cuvintele care sânt urîte, şi, în al doilea rând, cuvintele care au mai multe înţelesuri. Nu primim această omonimie atât de represintată în alte limbi. De exemplu, în franţuzeşte, trebuie une ori să apeşi asupra caracterului scurt sau lung al vocalei, ca să înţelegi de ce e vorba; în chinezeşte acelaşi cuvânt cântat pe nu ştiu câte arii are înţelesuri deosebite, de unde la tipografia chinesă, când cere zeţarul să i se dea o literă, el cântă şi, dacă nu cântă cum trebuie, i se dă o literă cu totul deosebită.

„Duce" este însă persoana a treia de la indicativul present al verbului „a duce". Noi nu admitem aceasta. Am preferat „Voevod". În Ardeal numai, este „Voevodul", căruia i se zicea şi „princeps", într'o epocă foarte îndepărtată. Unii cercetători maghiari îl contestă. Nu pun mâna în foc că este, dar nu pun mâna în foc nici că nu e, şi nu este niciun motiv de a-l înlătura. De ce există însă Voevod numai în Ardeal? Pentru că a existat Voevodul românesc, şi a venit stăpânirea regală ungurească, şi l-a păstrat. În atâtea locuri, când Statele au cucerit cutare regiune, se întâlneşte un demnitar care nu se află aiurea, fiindcă demnitarul acesta aparţine populaţiei din ţinuturile care au fost cucerite. Este simplu şi clar ca lumina zilei.

În Ardeal sânt şi o mulţime de bani, pe cari i-am trecut şi Ungurilor. D. Domanovszky observă că au fost o mulţime de bani unguri şi deci cum se dovedeşte că este Român cutare? Chiar când îi aduci înainte numele, d-sa obiectează că este un nume „presupus" românesc. Cu sistemul acesta, acum putem zice că este o „presupusă" zi şi apoi va veni „presupusa" noapte şi noi o să dormim un „presupus" somn şi este de „presupus" că ne

www.dacoromanica.ro

vom trezi, ceia ce dorim la toată lumea. Nu merge însă cu risipa aceasta de cuvinte. Dar de ce banul acesta, care vine de la Avari, se păstrează numai în Ardeal, de ce este plin Ardealul de bani într'un moment; de ce cuvântul acesta de „ban", primit de noi a fost lipit de instituţiile fundamentale din părţile noastre?

Prin urmare, de ce formaţiunile acestea ale noastre, trecând de la ţăranii liberi, cari au în frunte un jude, un chenez, ridicându-se la ban, înălţându-se şi mai sus, la Voevod şi atingând cea mai înaltă culme, care este Domnul peste „ţară", de ce noţiunile acestea s'au răspândit pretutindeni? Fiindcă în domeniul politic noi sântem acei cari am putut transmite altor popoare, care au trăit în mijlocul nostru, instituţii care sânt fundamentale.

Dar mai târziu, — am citat acuma chiar imitarea Domnilor noştri de către şefii Cazacilor: aceiaşi îmbrăcăminte, încercarea de a introduce aceleaşi datini de Curte, dorinţa de a avea legături de familie cu ai noştri. Evident că mai târziu, când formele politice din Apus au trecut la noi, pe vremea Fanarioţilor, când noi părăsisem instituţiile noastre populare, din care causă Tudor Vladimirescu a trebuit să imite pe Caragheorghe,— căci răscoala lui Tudor Vladoimirescu vine de aici; „Adunarea poporului", „şeful poporului", sânt lucruri care vin din viaţa balcanică,—formele acestea occidentale, pe care noi le-am avut întâiu, le-am transmis în jos. În ce priveşte pe Sârbi, până foarte târziu, Statul lor, care era puternic supt raportul militar, nu era desăvârşit ca forme: aveau doar un cneaz, un Senat, o Adunare a poporului, un număr oarecare de voevozi şi atât; aşa erau organisaţi Sârbii.

În ce priveşte pe Bulgari, ei n'aveau niciun fel de organisaţie, lipsindu-li Statul, pe când la noi Statul a fost, şi înainte de Regulamentul Organic,

www.dacoromanica.ro

un Stat complect, cu funcţionari în toate rosturile cum îl făcuseră şi Fanarioţii. Dar toţi Balcanicii au trăit o bucată de vreme la noi. Aici era adăpostul lor, aici era sprijinul lor, de aici veniau îndemnurile lor, de aici curgeau banii. Cea mai mare parte din oamenii politici din Balcani au făcut şcoala la noi.

La Sârbi este un lucru extrem de important: o carte foarte folositoare, ieşită în a doua ediţie, a profesorului Popovici, tratează despre Românii din Balcani, Românii din Macedonia. D. Popovici afirmă lucrul acesta: noi, Sârbii, sântem ţărani, sântem mici negustori de porci, sântem haiduci, sântem ostaşi, dar nu negustori. Tot ce este burghesie în Serbia vine de la Românii macedoneni, cari, burghesia aceasta, au străbătut şi vechea Monarhie habsburgică. Tot Ardealul e plin de negustori macedoneni de aceştia. Aşa era în Ardeal, în Crişana, în Banat. Companiile acestea greceşti reprezintau tot negoţul cu Orientul, până la Budapesta, până la Viena, până laTrieste. Trieste a fost făcut în mare parte de negustorii greci, jumătate din ei de origine românească. Românii balcanici vor fi mers şi până la Philadelphia, în America. Prin urmare, fraţii noştri din Balcani au creat o burghesie sârbă, iar, când Sârbii au vrut să se organiseze, să aibă un Domn, Constantin Ipsilanti, pe care Ruşii îl făcuseră Domn în Moldova şi în Muntenia, după 1806, visa să fie şi în Serbia, să aibă deci trei coroane de Domnie creştină. Este aceasta o influenţă din partea lui Constantin Ipsilanti, care trimetea şi bani şi susţinea pe cale diplomatică răscoala sârbească? Fără îndoială că da.

Bulgarii au învăţat şcoala politică la noi. Au învăţat la Bolgrad, în Basarabia-de-jos ; au învăţat şi la Brăila şi la Giurgiu şi la Bucureşti. O recunosc ei singuri. Cineva care este acum la închisoare pentru vechi păcate, nu pentru acestea mai noi şi

www.dacoromanica.ro

cu totul de alt gen, pentru că este vorba de comunism, d. Constantinescu-Iaşi, care ştie bulgăreşte şi a scris despre legăturile noastre cu Bulgarii o lucrare foarte bună, a arătat cum s'au format toţi aceştia la noi. Stambulov, care a jucat un rol atât de mare, a trăit pe la Brăila ; Caravelov, Gheşov chiar, din timpul războiului balcanic, toţi aceştia, intelectuali, moşieri, bancheri, s'au purtat pe la noi. Unii au şi rămas, păstrând numele bulgăreşti, sau luând alt nume. Şi în lucrurile bune şi în lucrurile rele noi am dominat foarte multă vreme viaţa Statului bulgar. Până şi bătăuşii de la alegerile noastre au trecut in Bulgaria, unde se chemau „sopagii". Ei au jucat un rol important pe la 1890, când erau o instituţie oficială organisată, „cetăţenii indignaţi" de la noi.

Mai adăugiţi încă un lucru, cu care încheiu: când s'a întemeiat Statul grecesc, el a pornit de la un mare plan, care nu s'a putut executa: trebuia întâiu să se răscoale Moldova şi Muntenia. De aceia a trecut Prutul Alexandru Ipsilanti, fiu de Domn român, — despre mama lui credeam odinioară că era o Văcărească, dar aceasta e cea de-a doua soţie a lui Constantin Ipsilanti, iar cea d'intâiu, mama lui Alexandru, era fiica lui Alexandru Callimachi, de la Calmăş. De aceia a trecut Alexandru Ipsilanti în Moldova cu cneazul rusesc Gheorghe Cantacuzino, care era şi el fiul unei domniţe Callimachi, aşa încât erau rude după mamă: mi se pare că mamele lor erau surori. Au crezut Grecii că răscoală Moldova şi Muntenia, dar n'au reuşit. Au crezut apoi că răscoală Bizanţul, Constantinopolul. Turcii au aflat însă şi au omorât pe câţiva dintre şefii Fanarioţilor ; ei au spânzurat pe Patriarhul Grigorie. Acum în urmă am pregătit un studiu despre moartea Patriarhului: se vede că Turcii l-au spânzurat nu în veşminte arhiereşti, ca Patriarh, ci, cu toate că în ziua de Paşti, dar numai după ce a fost depus de ar-

www.dacoromanica.ro

hiereii greci, cari s'au fost întrunit şi numiseră alt Patriarh, aşa că, până nu a sunat clopotul pentru Patriarhul cel nou, până atunci nu a fost executat Grigorie. Constantinopolul nu s'a răsculat.

Atunci cine s'a răsculat? Numai Moreia şi părţile vecine. Acolo erau Albanesi şi Români, erau Sulioţii.

Dar răscoala este una; cine face Statul, cine formează guvernul? La început s'a crezut că Guvernul îl vor forma acei cari aveau un brâu lat cu multe hangere şi cu multe pistoale înăuntru, cu mustăţi lungi, cu opinci, „ţaruhia", clefţii, armatolii. Aceştia la început au jucat un rol foarte mare. Cutare dintre ei era ca însuşi simbolul revoluţiei. Când îi spunea cineva că la Curtea regelui Othon are mulţi duşmani, el răspundea: „da, însă cei mai mari duşmani ai miei sânt numele mieu şi faptele mele".

Da, splendizi ostaşi; dar aceasta este una şi a guverna alta. De aceia, şi Grecii au avut, într'un moment, nevoie de altfel de conducători decât aceia cari, când era o Adunare naţională, se încăierau între dînşii şi se împrăştiau cu toţii după cele câteva momente de şedinţă. Atunci s'a recurs la Fanarioţi. Dar Fanarioţii, Ipsilanţii şi ceilalţi cari au alergat pe urmă şi s'au aşezat acolo, veniseră la noi din Constantinopol, nu din Grecia, şi ei nu represintau spiritul grecesc, ci spiritul bizantin şi spiritul occidental, trecut în Constantinopol. Era în ei o sintesă de cultură occidentală şi orientală. Şi Fanarioţii, ceia ce nu se vede de obiceiu, s'au format într'adevăr europeneşte, nu la Constantinopol, ci la Bucureşti şi la Iaşi, unde erau în legături necontenite cu lumea occidentală, aşa încât, când am trimes înapoi pe Fanarioţi, la 1821, Fanarioţii aceştia de modă francesă erau un produs al atmosferei din ţara noastră. Deci noi am dat Grecilor, peste luptătorii de la 1821, clasa lor condu-

www.dacoromanica.ro

cătoare. Un Grec spiritual îmi spunea odată, — şi este bine să o ştiţi şi d-voastră: „Apoi d-voastră, Românii, sânteţi o naţie foarte dibace ; dintre Fanarioţi aţi păstrat pe cei mai buni şi aţi trimes la noi numai pe cei proşti".

Da, adevărat, pe cei mai buni decât purtătorii de fustanele şi hangere, cari la început voiau să întemeieze un fel de Grecie populară, care nu s'ar fi putut menţinea.

*

Este deci adevărat sau ba, din ceia ce v'am spus, că, începând de la cei vechi, din fundul evului mediu, şi mergând până la Bulgarii de la 1870, nu s'a petrecut nimic în lumea care se întinde de la Carpaţii nordici până în fundul Peninsulei Balcanice, fără ca în aceasta să nu fie o ideie politică venită de la noi? Da.

Ni-a trebuit o cucerire pentru aceasta? Nu.

Istoria ni spune că toate acestea s'au putut face fără cea mai mică încercare de cucerire şi fără jignirea nimănui.

www.dacoromanica.ro

Aşezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

50 lei.

www.dacoromanica.ro